

Швеція
Sverige

Соціальна стійкість територіальних громад в умовах воєнного часу (IV хвиля дослідження)

Аналітичний звіт

Соціальна стійкість територіальних громад в умовах воєнного часу (IV “хвиля” дослідження). Аналітичний звіт / А. Костенко, Н. Світайло, О. Купенко, М. Назаров, С. Півень, К. Сахно, Г. Євсєєва. - Суми, 2023, 73 с.

Аналітичний звіт підготовлено Центром соціальних досліджень Сумського державного університету в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. Думки та позиції викладені у цьому звіті є позицією авторів та не обов'язково відображають позицію Посольства Швеції в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE).

Міжнародний фонд «Відродження» – одна з найбільших благодійних фондаций в Україні, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав близько 20 тисяч проектів, до реалізації яких долучилися понад 60 тисяч активістів та організацій України на суму понад 200 мільйонів доларів США. Сайт: www.irf.ua. Facebook: [www.fb.com/irf.ukraine](https://www.facebook.com/irf.ukraine).

Центр соціальних досліджень - це університетський дослідницький й аналітичний центр, який діє на базі кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету. Діяльність ЦСД спрямована на розроблення обґрунтованих рекомендацій, отриманих за результатами кількісних та якісних досліджень задля просування інтересів і бачень різних груп громадян (з особливим акцентом на вразливі групи жінок та чоловіків), формування суспільного діалогу, громадської участі та соціальної стійкості. Сайт: <https://csgard.sumdu.edu.ua/>

ЗМІСТ

КОРОТКИЙ ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ	4
ПЕРЕДМОВА	6
МЕТОДОЛОГІЯ	8
1 ЛЮДСЬКИЙ РЕСУРС ГРОМАДИ	11
2 ДОСТУП ДО ЗАСОБІВ ІСНУВАННЯ ТА ДОБРОБУТ В ГРОМАДІ	20
3 ВІДЧУТТЯ БЕЗПЕКИ ТА ДОСТУП ДО ПОСЛУГ В ГРОМАДІ	25
4 ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ ТА УПРАВЛІННЯ В ГРОМАДІ	34
5 ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЛЮДИНИ В ГРОМАДІ	42
5.1 Індивідуальні чинники соціальної стійкості людини	42
5.2 Досвід прийняття рішення в ситуації вибору	47
5.3 Вразливість людини	49
5.4 Механізми розвитку соціальної стійкості людини	51
5.5 Чинники соціальної стійкості людини в громаді	58
ВИСНОВКИ	62
РЕКОМЕНДАЦІЇ	65
ДОДАТКИ	67

КОРОТКИЙ ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ

Соціальна стійкість людини проявляється та зміцнюється як на індивідуальному, так і на рівні сім'ї, у різних соціальних групах, а також в територіальній громаді. Дослідження проведене Центром соціальних досліджень Сумського державного університету протягом травня-червня 2023 року. Опитано 1200 респондентів з Київської, Львівської, Закарпатської, Миколаївської, Сумської, Чернігівської областей, які наразі проживають у громадах або ж виїхали через повномасштабне вторгнення, та проведено 6 фокус-групових дискусій за участі вразливих груп (ВПО, біженців та молоді).

Це вже четверта “хвиля” дослідження соціальної стійкості, яке проводиться командою: перша “хвиля” – в січні 2021 р. в умовах обмежень Covid-19; друга “хвиля” – в березні-травні 2022 р. в перші місяці повномасштабного вторгнення; третя “хвиля” – вересень-листопад 2022 р. – в умовах «звикання» до війни; четверта – травень-червень 2023 р. – в умовах «сподівання» на завершення війни.

Метою дослідження є виявлення джерел сили українців у ситуації надзвичайної небезпеки та вразливості. Було визначено джерела індивідуальної стійкості (завдяки чому та кому вдається «триматися» і продовжувати «боротьбу» за власне існування та розвиток); чинники соціальної згуртованості та вплив сім'ї на стійкість; роль та місце громад в ситуації повномасштабного російського вторгнення. Також під час опитування було оцінено доступність для населення базових засобів існування; добробут і базовий стан; відчуття безпеки; доступ до соціальних послуг; громадська участь та управління. Також апробовано “модель соціальної стійкості людини в громаді” як синергетичної системи. Представлені емпіричні результати цього дослідження є спробою перевірити “дієвість” моделі та зібрати кейси “стійкості”, які в подальшому можуть бути використані для рекомендацій органам місцевої та центральної влади щодо зміцнення стійкості територіальних громад в Україні.

За результатами дослідження встановлено, що **на рівні територіальних громад людські ресурси вимиваються, а міграційні процеси суттєво впливають на соціально-демографічну структуру населення, проте зміцнюється згуртованість та довіра всередині громади:**

- через війну з територіальних громад найактивніше виїжджає молодь (18-24 рр.) та особи у віці 45-54 рр. та 55-64 рр., тобто працездатне та репродуктивне населення, причинами чого є відсутність / втрата сімейних зв'язків;
- жителі у віці 35-44 рр. схильні залишатися або повертатися у свої громади, оскільки саме “неповнолітні” (до 18 років) діти стимулюють їх до повернення у випадку відносної безпеки в ТГ;
- особи, які наразі перебувають за кордоном, мають вищий рівень інтеграції у нове середовище, що не сприяє їх поверненню (знайшли роботу, влаштувалися на навчання, знайшли житло, тощо);
- у випадку безпечної ситуації в громаді, спостерігається тенденція до стабілізації міграційних процесів (на прикладі Чернігівської, Сумської областях), проте за умов нестабільної економічної ситуації, можуть продовжуватися виїзди громадян за кордон (на прикладі Закарпатської області);
- чинниками виїзду з громад є: неможливість знайти достойний заробіток (Миколаївська, Закарпатська, Сумська, Київська області); складність / неможливість отримати медичні послуги (Миколаївська область); складність / неможливість отримати соціальні послуги (Миколаївська область); складність знайти житло (Закарпатська, Миколаївська області), утиски переселенців з боку місцевих жителів (Закарпатська область);
- чинниками повернення із за кордону є: складність знайти достойний заробіток, отримати освітні послуги, знайти житло, отримати медичні послуги, а також ностальгія по дому й сум за рідними;
- близько для 50% громадян живуть на нижче мінімального та мінімальний дохід та основними джерелами їх існування є різного роду соціальні та фінансові виплати;
- третина громадян безробітні або зайняті неофіційно, при чому їх зайнятість є неповною;

- українці стали більш активними у громадському та політичному житті після повномасштабного вторгнення; посилюється згуртованість та горизонтальні зв'язки всередині громади;
- у випадку погіршенні ситуації українці розраховують на підтримку членів своєї сім'ї, на себе і свої власні сили, ЗСУ, друзів та волонтерів і громадські організації.
- у складній ситуації громадяни зверталися по допомогу до членів сім'ї, до друзів, до волонтерів і громадські організації;
- за необхідності українці надавали допомогу членам сім'ї та друзям, ЗСУ, волонтерам і громадським організаціям;
- 70,7% опитаних вважають себе частиною громад; 63,8% - відчувають можливості захистити свої прав, а 47,5% - відчуває можливість впливати на рішення в громаді.
- будучи орієнтованими на демократичне врядування, українці в умовах воєнного стану визнають право влади на авторитарні рішення, але хочуть бачити, що ці рішення приймаються авторитетними людьми, лідерами, яким довіряють.
- вищі показники "конфліктності" на підстав мовного питання виникають у Львівській, Закарпатській та Київській областях; на ґрунті релігійних поглядів - у Закарпатській та Миколаївській областях, а частіше конфліктують через фінансові та матеріальні питання - у Миколаївській, Сумській та Чернігівській областях;
- залишається сталою позитивна/оптимістична оцінка громадян перспективи України. Так, 51,7% українців вважають, що ситуація в країні скоріш за все буде покращуватись.

На особистому рівні фіксується зростання ролі близьких, переосмислення цінностей, трансформування відчуття базових станів, здобуття нового досвіду самоорганізації та партиципації:

- пріоритетними чинниками духовності для соціальної стійкості на індивідуальному рівні названо: любов до країни, держави і свобода як цінність; розуміння історії свого народу;
- реалією поточної ситуації є життя людини сьогоднішнім днем і неможливість планувати навіть на найближчу перспективу; при цьому відсутній розпач та наявна віра у покращення ситуації;
- зростає цінність сім'ї, спостерігається покращення сімейних стосунків як між найближчими, так і з дальніми родичами, а також укріплення дружніх стосунків на фоні нового досвіду, отриманого в умовах війни;
- послаблюється економічна спроможність людини в контексті зростання цін, скорочення зайнятості та зменшення доходів;
- втрачене житло є чи не найбільшою вразливістю ВПО та умовою інтеграції їх в приймаючі громади;
- наявний новий досвід партиципації, основою якого є місцеві лідери з громадського, бізнесового, державного сектору;
- актуальними для людей є компетентності щодо розвитку, планування, стратегуванню в умовах невизначеності, натомість не виявлено вмотивованості до підвищення кваліфікації та перекваліфікації.

Сформульовані рекомендації стосуються територіальної згуртованості громад, з акцентуванням уваги на громадах виживання; сімейної політики; сприяння спроможності людей самим забезпечувати власний добробут.

ПЕРЕДМОВА

Війна триває вже більше півтора року. Все більше це стає боєм на виснаження. Тому українцями потрібно зміцнювати власну стійкість і працювати на випередження. І мова йде не лише про нарощування озброєння, зміцнення бойового духу, а й про соціальну стійкість громадян, посилення спроможностей територіальних громад, підтримка громадянського суспільства, та багато іншого. Йдеться про нарощування багатовимірної формули стійкості, яка полягає в індивідуальній та груповій здатності акумулювати внутрішні та зовнішні ресурси, розвивати здібності планувати та приймати рішення в умовах турбулентності та невизначеності, згуртовуватися та об'єднуватися навколо цінностей, цілей та завдань; зміцнювати віру та продовжувати демократичні перетворення.

Це вже четверта “хвиля” (травень-червень 2023 р.) дослідження соціальної стійкості, проведеного Центром соціальних досліджень Сумського державного університету (далі ЦСД). Команда ЦСД вивчає феномен соціальної стійкості як на індивідуальному рівні людини, так і на колективному рівні територіальних громад на різних етапах турбулентності та зовнішніх викликах. Наразі командою сформульовано “модель соціальної стійкості людини в громаді” як синергетичної системи¹. Представлені емпіричні результати цього дослідження є спробою перевірити “дієвість” моделі та зібрати кейси “стійкості”, які в подальшому можуть бути використані для рекомендацій органам місцевої та центральної влади щодо зміцнення стійкості територіальних громад в Україні.

У звіті представлена аналітика за результатами соціологічного опитування у територіальних громадах 6-ти областей України, а також результати фокус-групових дискусій за участі внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО), осіб, які через повномасштабну війну виїхали за кордон (далі біженці) та молоді.

Дослідження стало можливим завдяки співпраці з надійними партнерами, які долучилися до збору емпіричних даних на етапі соціологічного опитування, а також фокус-групових інтерв'ю. Висловлюємо вдячність: Михайлу Шелембі (Карпатський аналітичний центр, м. Ужгород); Олесі Смолінській (Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького, м. Львів); Христині Семенишин та Наталії Чомко (БО "БТ "Мережа", м.Львів"), Наталі Миколайчук, Варварі Меланії Волокиті та Софії Гуляєвій (ГО “Жіночий консорціум України”, м. Київ); Олені Бучинській та Ірині Лилик (Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ); Наталі Філоновій (ТВреорleUkraine, м. Київ); Тетяні Каушан (Миколаївський політехнічний фаховий коледж, м. Миколаїв); Надії Прасол (Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика, м. Миколаїв); Світлані Сурговій (Навчально-науковий інститут публічного управління та адміністрування, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв); Наталі Апанасько (ГО "Асоціація демократичного розвитку", Чернігів); Оксані Рудич (м. Чернігів).

Особлива вдячність також здобувачкам кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету: Олені Ємець (спеціальність “Політологія”, ГО "Організація переселенців "Потрібні люди", м. Шостка), Тетяні Ащановій

¹ Гуманітарні засади соціальної стійкості людини в громаді. Серія «Соціальні інновації в територіальних громадах»: колективна монографія / за ред. О. В. Купенко, А. Є. Лебеда, Н. Д. Світайло. – Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2023. – 252 с. Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/91515/1/Book_preview.pdf

(спеціальність “Соціальна робота”, м. Глухів), Анастасії Позняк (спеціальність “Соціальна робота”, смт. Ворожба) та Яні Скринник (спеціальність “Соціальна робота”, м. Суми).

Дослідницька команда: Андріана Костенко – д. політ. н., проф.; Ніна Світайло – к. філос. н., доц.; Олена Купенко – д. пед. н., доц.; Микола Назаров – к. політ. н., доц.; Світлана Півень – к. вет. н., доц., Крістіна Сахно – аналітикиня; Ганна Євсєєва – аналітикиня.

Аналітичний звіт підготовлено Центром соціальних досліджень Сумського державного університету в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. Думки та позиції викладені у цьому звіті є позицією авторів та не обов’язково відображають позицію Посольства Швеції в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE).

МЕТОДОЛОГІЯ

Дослідження проведене Центром соціальних досліджень Сумського державного університету протягом травня-червня 2023 року.

Метою дослідження є виявлення джерел сили українців у ситуації надзвичайної небезпеки та вразливості. Було визначено джерела індивідуальної стійкості (завдяки чому та кому вдається «триматися» і продовжувати «боротьбу» за власне існування та розвиток); чинники соціальної згуртованості та вплив сім'ї на стійкість; роль та місце громад в ситуації повномасштабного російського вторгнення. Також під час опитування було оцінено доступність для населення базових засобів існування; добробут і базовий стан; відчуття безпеки; доступ до соціальних послуг; громадська участь та управління.

Це вже четверта «хвиля» дослідження соціальної стійкості, яке проводиться командою: перша «хвиля» – в січні 2021 р. в умовах обмежень Covid-19; друга «хвиля» – в березні-травні 2022 р. в перші місяці повномасштабного вторгнення; третя «хвиля» – вересень-листопад 2022 р. – в умовах «звикання» до війни; четверта – травень-червень 2023 р. – в умовах «сподівання» на завершення війни.

У четвертій «хвилі» дослідження представлено результати опитування українців, які наразі проживають або проживали до повномасштабного вторгнення у Київській, Львівській, Закарпатській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській областях. Цільовою аудиторією були респонденти, які наразі перебувають (проживають) у своєму населеному пункті або переїхали в інший населений пункт України чи за кордон. Тобто, це як місцеве населення, так і внутрішньо переміщені особи, біженці, які до повномасштабного вторгнення проживали в населеному пункті, охопленому дослідженням.

Опитування відбувається із застосуванням кількісно-якісної стратегії:

1) **онлайн опитування** шляхом заповнення гугл-форми через верифікацію інтерв'юерами. Окремі групи респондентів були опитані методом віч на віч або телефоном. Всього охоплено 1200 респондентів, які проживають або проживали до повномасштабного російського вторгнення у досліджуваних областях. Охоплено респондентів за статтю: 65,7% жінок і 34,3% чоловіків.

Опитування проводилося у невеликих областях України - Чернігівська, Сумська, Миколаївська, Закарпатська, які не часто опиняються у фокусі уваги дослідників, і, відповідно, соціальні процеси в яких рідко досліджуються. Поряд з цим охоплені Львівська та Київська області, як регіони, які масово приймають ВПО, і мають значення стратегічного регіону.

Таблиця 1. Розподіл респондентів за місцем проживання, %

Київська	29,9
Львівська	19,3
Закарпатська	12,4
Миколаївська	9,6
Сумська	11,0
Чернігівська	12,9
Інша область	2,3
За кордоном	2,5

Обробку результатів опитування проводили фахівці ЦСД за допомогою програми «ОСА».

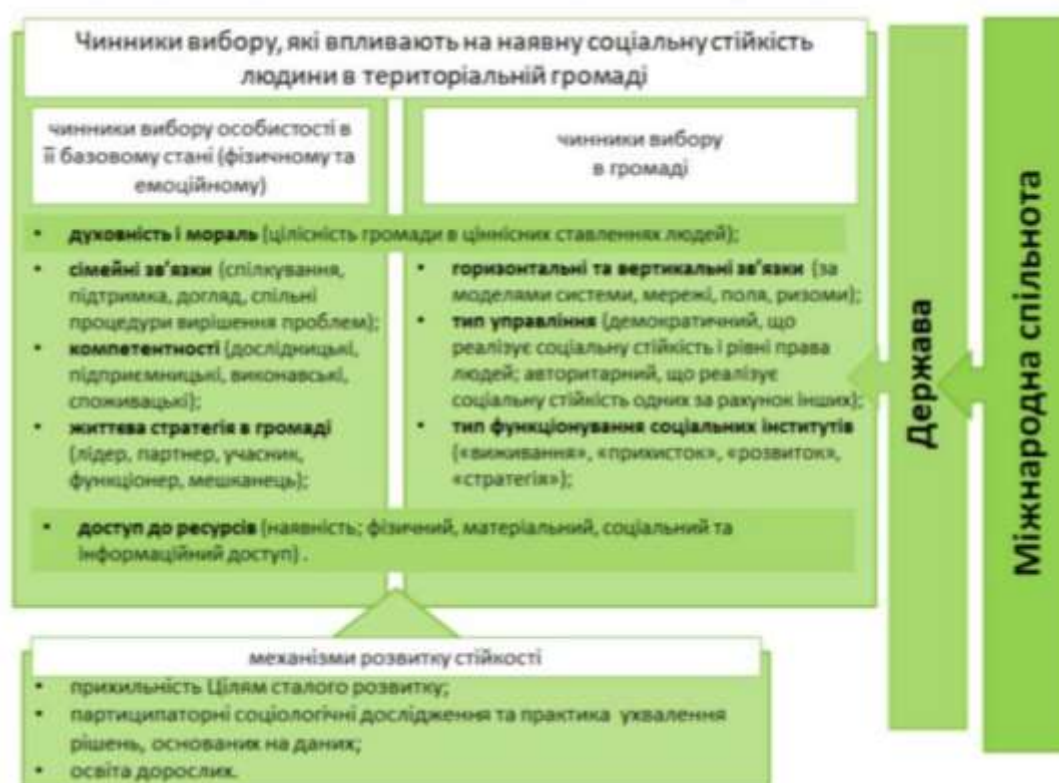
2) **онлайн фокус-групових дискусій** за участі цільових груп внутрішньо-переміщені особи (як представники територіальної громади, де отримали прихисток) – 16 осіб, біженців, які отримали прихисток за межами України (як представники громади, з якої виїхали) – 16 осіб, молоді – 14 осіб. Всього опитано 46 осіб.

Шість фокус-групових досліджень відбулися з 22 по 28 червня 2023 р. в режимі онлайн з представниками Закарпатської, Київської, Львівської Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей.

Аналіз результатів фокус-групових інтерв'ю здійснювався на основі авторської моделі концепції “соціальної стійкості людини в територіальній громаді”². У відповідності до даної моделі у фокус-груповому дослідженні увага була зосереджена на

- 1) індивідуальних чинниках соціальної стійкості,
- 2) чинниках соціальної стійкості в сім'ї, групі, громаді (включаючи типи громад),
- 3) чинниках вибору в надзвичайній ситуації,
- 4) механізмах розвитку соціальної стійкості.

Рисунок 1. Модель концепції соціальної стійкості людини в територіальній громаді

Обмеження дослідження:

1. Не охоплені респонденти, які проживають або виїхали із фронтових громад. Допускаємо, що потреби населення зазначених громад є гострішими та нагальнішими і можуть відрізнятися.
2. Фокусуємося на територіальних громадах, створених навколо обласних центрів, які віддалені від фронту, проте піддаються атакам (обстрілам, авіаударам).

² Гуманітарні засади соціальної стійкості людини в громаді : колективна монографія / О. В. Купенко, А. Є. Лебідь, Н. Д. Світайло, А. М. Костенко та ін. ; за ред.: О. В. Купенко, А. Є. Лебедя, Н. Д. Світайло. Суми : Мрія, 2023. 252 с. (Соціальні інновації в територіальних громадах). <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/91515>

3. У ході всіх “хвиль” досліджень відбувається робота щодо розвитку інструментарію збору та аналізу даних, тому динаміка ситуації відстежується скоріше у вигляді тенденцій, а не строгого порівняння кількісних даних.
4. Оцінка спроможності ТГ до соціальної стійкості, відновлення та розбудови в умовах воєнного стану здійснюється на основі групи показників (за Террі Кенноном): доступність базових засобів існування; добробут і базовий стан; відчуття безпеки; доступ до соціальних послуг; громадська участь та управління. Тобто соціальна стійкість територіальних громад оцінюється через призму здатності жителів/-шок, зокрема жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації, справлятися з викликами, пов'язаними із війною. Також досліджуються горизонтальні та вертикальні зв'язки та участь в громаді. При цьому, поза увагою залишаються адміністративна, фінансова, соціальна спроможність громад (внутрішні ресурси громади), а також зовнішня підтримка у вигляді субвенцій, гуманітарної допомоги.

1 ЛЮДСЬКИЙ РЕСУРС ГРОМАДИ

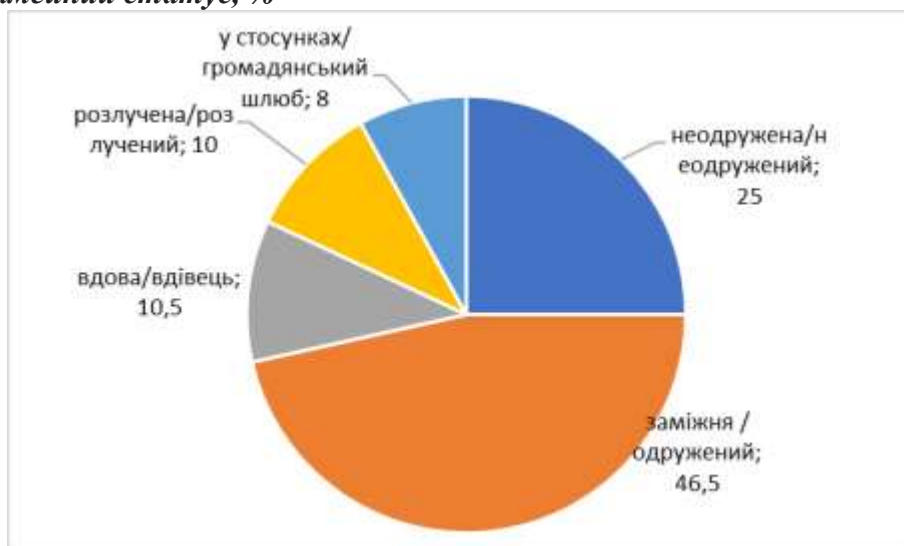
Війна передусім спустошує людський потенціал громад. Масова евакуація цивільного населення, міграція, людські втрати суттєво вплинули на соціально-демографічну структуру територіальних громад. При чому міграційні процеси продовжуються як під впливом безпекової ситуації, так і у зв'язку з частковим поверненням населення у свої громади.

Водночас органи місцевої влади поки не володіють повним обсягом інформації стосовно соціально-демографічного складу населення, міграційних потоків, що значним чином обмежує управління людським потенціалом громади.

Попередні етапи дослідження підтверджували тезу про **роль сім'ї як одного з чинників соціальної стійкості людини**. Сімейний статус, наявність неповнолітніх дітей, або особи, яка потребує стороннього догляду - значним чином впливає на мотивацію виїзду / повернення чи відмови від виїзду в умовах воєнного стану.

За результатами опитування 46,5% опитаних є заміжними / одруженими і ще 8% - перебувають у стосунках / громадянський шлюб. Неодружених серед опитаних 25%, 10% - розлучених та 10,5% - вдов / вдівців (Діаграма 2).

Діаграма 2. Сімейний статус, %

Серед молоді у віці 18-24 роки переважають неодружені (74,8%), а також ті, хто перебуває у стосунках / громадянському шлюбі (20,6%). Найвища частка одружених респондентів у віковій категорії (35-44 рр., 45-54 рр., 55-64 рр) - від 65% до 68%. Проте у віковій групі 45-54 рр. та 55-64 рр. переважає кількість розлучених (Таблиця 2а).

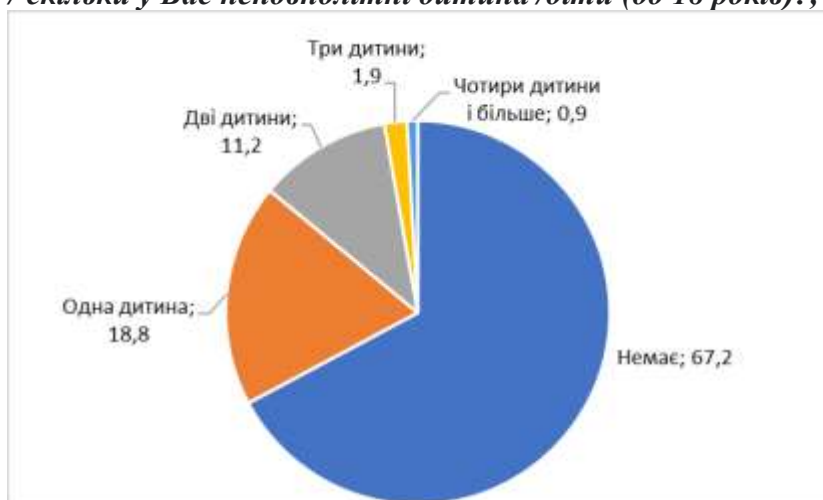
Таким чином можна припустити, що **більш мобільними в умовах небезпеки та схильні до переїзду є молодь (18-24 рр.), оскільки не "обтяжена" сімейними зв'язками, а також особи у віці 45-54 рр. та 55-64 рр.;** . Спробуємо перевірити цю гіпотезу у подальшому аналізі.

Таблиця 2а. Сімейний статус, % (за віком)

	неодружена / неодружений	заміжня / одружений	вдова / вдівець	розлучена / розлучений	у стосунках / громадянський шлюб
18-24 років	74,8	4,1	0,5	0	20,6
25-34 років	36,7	43,4	0,6	9,6	9,6
35-44 років	11,1	64,7	3,9	12,6	7,7
45-54 років	8,5	67,8	2,8	16,9	4
55-64 років	2,4	64,5	16,9	15,3	0,8
65-74 років	7,8	49,6	30,2	11,6	0,8
75 років і ст.	0	41	51,3	5,1	2,6

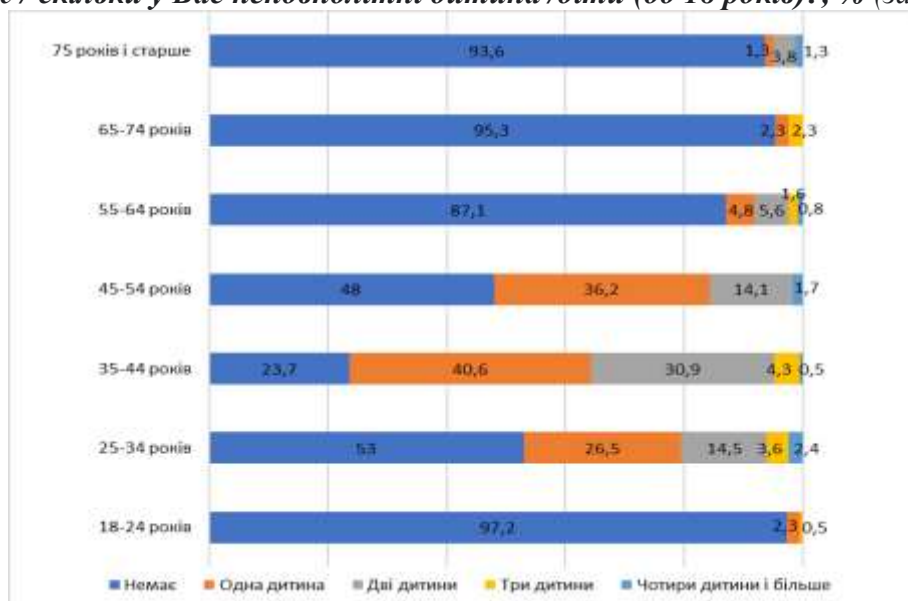
Загалом третина респондентів (32,8%) мають неповнолітніх дітей (до 18 р.), і це переважно одна (18,8%) або дві дитини (11,2%) (Діаграма 3).

Діаграма 3. Чи є / скільки у Вас неповнолітні дитина /діти (до 18 років)?, %

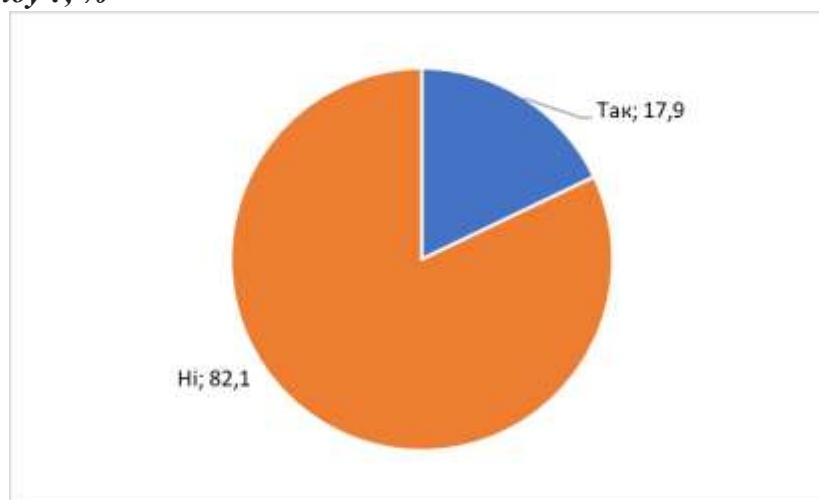
Близько 70% респондентів у віці 35-44 рр. мають одну або дві дитини (Діаграма 3а). Результати попередніх “хвиль” досліджень свідчили, що підлітки є “магнітами” повернення у свої громади. Тому припускаємо, що у випадку відносної безпеки в громаді жителі у віці 35-44 рр. схильні залишатися або повертатися у свої громади. Гіпотезу перевіримо у подальших питаннях.

Діаграма 3а. Чи є / скільки у Вас неповнолітні дитина /діти (до 18 років)?, % (за віком)

Наявність у сім'ї особи з інвалідністю чи тяжко хворої/го родича також часто “стримує”, особливо жінок, від переїзду. Так, 17,9% опитаних зазначають, що серед їх близьких є людина, яка потребує турботи і стороннього догляду (Діаграма 4).

Діаграма 4. Чи є серед Ваших близьких, з ким Ви проживаєте, людина, яка потребує стороннього догляду ?, %

Соціально-економічна вразливість сім'ї серед іншого визначається наявністю членів родини, які перебувають у вразливій ситуації, тобто належать до соціальних груп населення. Війна є додатковим обтяжуючим фактором для соціальних груп, який суттєво обмежує їх права в частині доступу до ресурсів, засобів на існування, публічних послуг, тощо.

За результатами опитування лише 33,6% респондентів зазначили, що не відносять себе до жодної категорії вразливості (Таблиця 5). Тоді як переважна частина вразливих груп - це пенсіонери / особи похилого віку (23%), ВПО (20,3%), члени сімей учасників бойових дій, військовослужбовців (7,9%), особи з інвалідністю (7,1%), малозабезпечені сім'ї (4,5%).

Припускаємо, що зазначені соціальні категорії є менш мобільні, а тому вони схильні залишатися в громадах і складають значну частину місцевого населення. Крім ВПО, у яких є досвід мобільності; та родин військовослужбовців – які залишаються через необхідність допомагати ЗСУ. Запропонована гіпотеза буде перевірена нижче.

Таблиця 5. Чи Можна Вас віднести до наступних категорій населення?, %

Пенсіонер / ка (особа похилого віку)	23,0
Студент / ка	18,6
Внутрішньо переміщена особа	20,3
Особа з інвалідністю	7,1
Особа з інвалідністю внаслідок бойових дій	0,6
Опікун / піклувальник	3,5
Одинок мати/батько	3,5
Вагітна	1,2
Особа з малозабезпеченої сім'ї	4,5
Особа з багатодітної сім'ї	3,5
Приймна сім'я / ДБСТ	0,5
Член сім'ї учасниці/ка бойових дій/військовослужбовця/виці	7,9
Член сім'ї загиблого у бойових діях	0,9
Маю інший статус, що дає право на пільги	1,6
Не належу до жодної з категорій	33,6

Респонденти могли обрати всі можливі варіанти

Зазначений попередній висновок щодо прагнення населення до певної сталості та визначеності ілюструють дані, наведені у Таблиці 6 щодо причин, які спонукають людей поки не повертатись до попереднього місця проживання. Зазначимо, що з урахуванням складності реальної ситуації і можливого «накладання» кількох викликів, множинності загроз, з якими стикаються опитані, анкета включала достатню кількість позицій, і респонденти могли обрати всі можливі варіанти. Тому загальний показник у таблиці перевищує 100%.

Таблиця 6. Якщо Ви наразі проживаєте не в своїй громаді, то вкажіть, будь ласка, причини, з яких ви не повертаєтесь додому до покинутого місця проживання?, %

Я проживаю у своїй громаді	76,7
Я проживала/в у населеному пункті, який знаходиться на окупованій території	9,9
Моє житло було зруйноване / пошкоджене внаслідок окупації / воєнних дій	7,5
Мені або моїм близьким потрібна спеціалізована медична допомога	2,5
У зв'язку із загрозою насильства	2,1
У зв'язку із психологічною травмою	4,6
Я вже облаштувалася/вся жити тут	7,0
Хочу уникнути негативних наслідків воєнних дій	13,0
Хочу отримати освіту / навчаюся наразі / хочу, щоб мої дитина/ діти отримали освіту	3,5
Знайшла/ов тут роботу	5,8
Знайшла/ов тут житло	6,3
Важко відповісти	0,3

Переважно респонденти називають дві групи причин, чому вони не повертаються додому, і ці причини пов'язані з:

1) складною безпековою ситуацією з їх громаді, зокрема: “хочу уникнути негативних наслідків воєнних дій” (13%), “населений пункт знаходиться на окупованій території” (9,9%), “житло було зруйноване / пошкоджене внаслідок окупації / воєнних дій” (7,5%);

2) інтеграцією у приймаючій громаді, зокрема: “я вже облаштувалася / вся жити тут” (7%), “знайшла / ов тут житло” (6,3%), “знайшла / ов тут роботу” (5,8%).

Таким чином припускаємо, що **ВПО яким вдалося знайти житло, роботу - меншою мірою готові до нового переїзду, тоді як ті, хто переїхав через складну безпекову ситуацію проте не інтегрувалися - схильні повернутися додому.**

Найвищий відсоток опитаних, які не повертаються у свою громаду через складну безпекову ситуацією - є ВПО, які наразі проживають у громадах Київської області (“населений пункт знаходиться на окупованій території” (21,6%), “житло було зруйноване / пошкоджене внаслідок окупації / воєнних дій” (13,7%)). Серед осіб, які наразі перебувають за кордоном спостерігається вищий рівень їх інтеграції у нове середовище (зокрема: “Я вже облаштувалася / вся жити тут” (25%), “знайшла / ов тут роботу” (17,9%), “Хочу отримати освіту / навчаюся наразі / хочу, щоб мої дитина/ діти отримали освіту” (17,9%) “знайшла / ов тут житло” (14,3%) (Таблиця 6а).

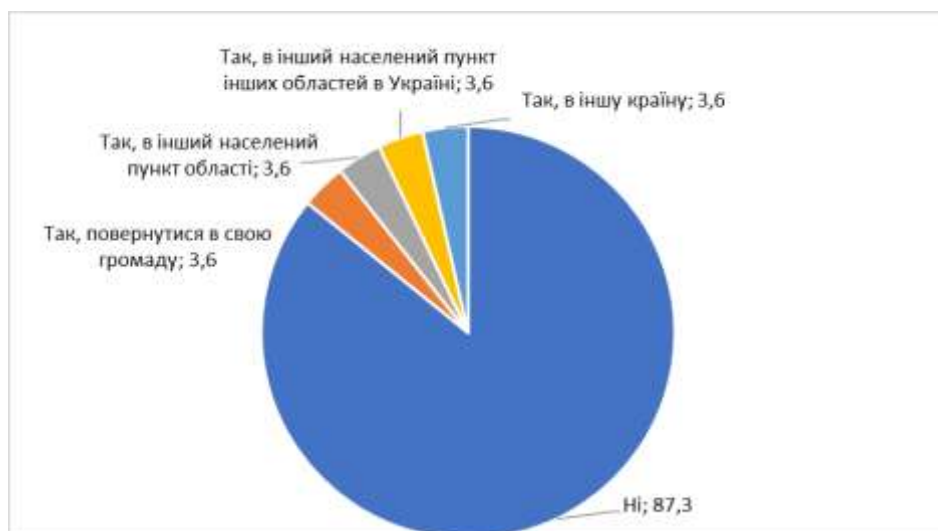
Таблиця 6а. Якщо Ви наразі проживаєте не в своїй громаді, то вкажіть, будь ласка, причини, з яких ви не повертаєтесь додому до покинутого місця проживання?, % (за місцем проживання)

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
Я проживаю у своїй громаді	69,6	93,4	75,0	74,5	62,8	97,2	3,6
Я проживала/в у населеному пункті, який знаходиться на окупованій території	21,6	5,2	7,4	4,7	4,1	1,4	17,9
Моє житло було зруйноване / пошкоджене внаслідок окупації / воєнних дій	13,7	2,4	6,6	9,4	7,4	0,0	14,3
Мені або моїм близьким потрібна спеціалізована медична допомога	2,4	1,4	3,7	2,8	0,8	1,4	7,1
У зв'язку із загрозою насильства	3,0	0,5	0,0	4,7	3,3	0,0	10,7
У зв'язку із психологічною травмою	7,6	1,4	1,5	4,7	5,0	1,4	28,6
Я вже облаштувалася / вся жити тут	10,0	4,2	3,7	8,5	9,9	0,0	25,0
Хочу уникнути негативних наслідків воєнних дій	15,2	4,7	8,1	17,9	26,4	1,4	53,6
Хочу отримати освіту / навчаюся наразі / хочу, щоб мої дитина/ діти отримали освіту	4,0	1,9	2,2	4,7	5,8	0,7	17,9
Знайшла/ов тут роботу	7,9	4,2	2,2	4,7	12,4	0,0	17,9
Знайшла/ов тут житло	10,0	3,3	0,0	4,7	14,0	0,0	14,3
Важко відповісти	0,0	0,5	0,7	0,0	0,0	0,0	3,6

Респонденти могли обрати всі можливі варіанти

Наразі спостерігається «стабілізація» міграційних потоків, що може бути певним сигналом для керівництва як «приймаючих» громад, так і для тих громад, значна частина населення яких виїхала і які сьогодні – як мінімум протягом півроку - не можуть розраховувати на їх повернення. Так, 87,3% опитаних не планують переїжджати куди-небудь протягом найближчих 6 місяців; лише 3,6% - планують повернутись у свою громаду; а інші - найближчим часом планують переїхати в інші області, в інші населені пункти цієї ж області чи взагалі за межі країни (по 3,6% відповідно) (Діаграма 7).

Діаграма 7. Чи плануєте Ви переїжджати куди-небудь протягом найближчих 6 місяців?, %

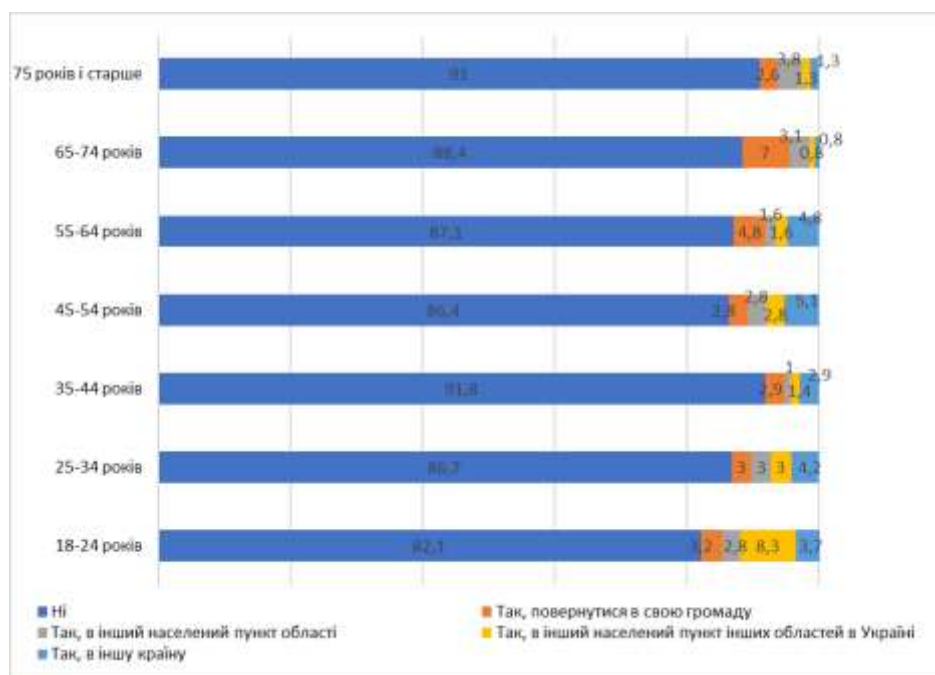

Тенденція виїзду молоді залишається високою. Так, 8,3% опитаних віком 18-24 рр. найближчим часом планують переїхати в іншу область; 3,7% - в іншу країну; 2,8% - переїхати в межах області. Тобто близько 14% молоді віком 18-24 рр. планують покинути свою громаду. Ці результати підтверджують гіпотезу про високу мобільність молодих людей, які не “стримуються” сімейними вузами, а тому в умовах воєнного стану схильні виїжджати з громад з складною економічною та безпековою ситуацією.

Також підтверджується гіпотеза, що **у випадку відносної безпеки в громаді жителі у віці 35-44 рр. схильні залишатися у своїй громаді.** Так, 91,8% цієї вікової групи не планують переїжджати куди-небудь протягом найближчих 6 місяців, що може пояснюватися “прив'язаності” до місця проживання їх неповнолітніх дітей.

Респонденти віком 65-74 рр. є найчисельнішою, які планують повернутися в свою громаду (7%) (Діаграма 7а).

Діаграма 7а. Чи плануєте Ви переїжджати куди-небудь протягом найближчих 6 місяців?, % (за віком)

Можна припустити, що **безпековий чинник є одним з визначальних у мотивації зміни місця проживання.** Зокрема, у прикордонних Чернігівській (97,9%) та Сумській (90,1%), а також Львівській області (93,4%) опитані не планують переїжджати протягом найближчих 6 місяців. Припускаємо, що це обумовлено відчуттям відносної безпеки в цих громадах. Незважаючи на безпосередню близькість до кордону з агресором, в Сумській та Чернігівській області вдалося відновити відносно спокійне життя громад, що сприяє стабілізації міграційних потоків. Також плани респондентів Миколаївської області щодо повернення в свою громаду (12,3%) чи переїзд в інший населений пункт своєї області (7,5%) підтверджують вплив безпекового чинника, в тому числі відсутність питної води.

Проте залишається актуальним економічний чинник, який може впливати на виїзд українців за кордон. Подібна тенденція відстежується серед жителів Закарпатської області (відносно безпечного регіону), проте 8,1% опитаних висловлюють план переїзду найближчим часом.

Діаграма 7а. Чи плануєте Ви переїжджати куди-небудь протягом найближчих 6 місяців?, % (за місцем проживання)

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
Ні	88,4	93,4	84,6	70,8	90,1	97,9	57,1
Так, повернутися в свою громаду	1,2	1,9	5,1	12,3	1,7	0,7	28,6
Так, в інший населений пункт області	3,0	1,4	1,5	5,7	2,5	0,0	10,7
Так, в інший населений пункт інших областей	3,0	1,9	0,7	7,5	2,5	1,4	0,0
Так, в іншу країну	4,3	1,4	8,1	3,8	3,3	0,0	3,6

Серед причин, які спонукають до переїзду, на основі проведеного опитування ми не можемо визначити таких, які були б аж надто критичними чи визначальними. Очевидно, для кожної області і для кожної окремої родини був і є свій комплекс спонукальних чинників, які зумовили таке рішення. Однак більше 87% опитаних зазначили, що не планують переїзду. І це додатково вказує на певну стабілізацію ситуації, хоча, можливо, і не у найкращому її варіанті.

Серед тих, що підштовхують до переїзду, найбільш вираженим можна вважати економічний чинник, а саме – неможливість знайти достойний заробіток (4,4%). Досить часто вказується в якості причини і переїзд до родичів (4,1%). Зазначимо, що у переліку варіантів цього питання не було таких, що безпосередньо стосувались загроз особистій безпеці (Таблицю 8).

Таблиця 8. Чому Ви плануєте переїзд?, %

Не планую переїзд	87,6
Не можу тут знайти достойний заробіток	4,4
Потребу житла	2,7
Потребу отримання медичних послуг, які тут складно / неможливо отримати	1,8
Потребу отримання освітніх послуг, які тут складно / неможливо отримати	2,2
Потребу отримання соціальних послуг, які тут складно / неможливо отримати	1,8
Потребу отримання психологічних послуг, які тут складно / неможливо отримати	0,8
Тут відчуваю тиск як переселенець з боку громади	1,3
Тут відчуваю тиск як переселенець з боку державних органів, в т. ч. силових	0,6
Переїжджаю до родичів	4,1
Хочу відпочити, відновити свій психологічний стан	0,2
Хочу повернутися додому	0,3

Респонденти могли обрати всі можливі варіанти

Громадяни, які виїхали за кордон демонструють високу ймовірність неповернення в свою громаду (Таблиця 8а). Так, 57,1% опитаних, які наразі знаходяться за кордоном не планують переїзд. В свою чергу, причинами повернення громадян, які наразі за кордоном, є неможливість знайти: достойний заробіток та отримати освітні послуги (по 10,7%); складність знайти житло та отримати медичні послуги (по 7,1%). Крім того, українці відчувають ностальгію по дому, що є також чинником повернення. Адже 7,1% респондентів, які наразі за кордоном стверджують, що вони хочуть повернутися додому, а 14,3% планують переїзд до родичів.

Що стосується проблем, з якими стикаються громадяни, які наразі перебувають в Україні і через які вони планують переїзд, то це: неможливість тут знайти достойний заробіток (8,5% жителів Миколаївської; 5,1% - Закарпатської, 5% - Сумської, 4,6% - Київської областей); складність / неможливість отримати медичні послуги (7,5% - жителі Миколаївської області); складність / неможливість отримати соціальні послуги (6,6% жителів Миколаївської

області); складність знайти житло (5,1% громадян, які наразі перебувають у Закарпатській; 4,7% - у Миколаївській областях), відчують утиск як переселенці з боку громади (4,4% жителів Закарпатської області).

Таблиця 8а. Чому Ви плануєте переїзд?, %(за місцем проживання)

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	Закарпатська
Не планую переїзд	88,1	93,9	85,3	74,5	90,1	97,9	57,1
Не можу тут знайти достойний зарібок	4,6	1,9	5,1	8,5	5,0	1,4	10,7
Потребую житло	2,4	1,9	5,1	4,7	2,5	0,7	7,1
Потребую отримання медичних послуг, які тут складно / неможливо отримати	0,6	0,9	2,9	7,5	0,8	0,0	7,1
Потребую отримання освітніх послуг, які тут складно / неможливо отримати	1,5	0,9	1,5	6,6	0,8	0,0	10,7
Потребую отримання соціальних послуг, які тут складно / неможливо отримати	1,5	0,5	2,2	6,6	1,7	0,0	3,6
Потребую отримання психологічних послуг, які тут складно / неможливо отримати	0,9	0,9	0,7	2,8	0,0	0,0	0,0
Тут відчую утиск як переселенець з боку громади	1,5	0,9	4,4	0,0	0,0	0,0	3,6
Тут відчую утиск як переселенець з боку державних органів, в т. ч. силових	0,6	0,9	0,7	0,9	0,0	0,0	3,6
Переїжджаю до родичів	4,3	1,9	2,9	9,4	5,0	0,0	14,3
Хочу відпочити, відновити свій психологічний стан	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Хочу повернутися додому	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,1

Респонденти могли обрати всі можливі варіанти

У значної частини громадян, які втратили / у яких пошкоджено житло не зафіксовані та не оформлені ці проблеми. Так, питання житла – його пошкодження чи повна руйнація – є актуальним для 7,5% опитаних. При цьому лише 1,4% вказують, що житло повністю знищене і вони мають відповідні документи (довідка, акт обстеження), що житло не може використовуватися як житлове. Ще 2,8% зазначили, що житло пошкоджене, проте вони це ніде не фіксували. У 3,2% опитаних житло пошкоджене, і вони мають відповідні документи (довідка, акт обстеження), що житло не може використовуватися як житлове. Цікаво, що 5,2% опитаних взагалі не мають інформації про стан свого житла. А 10% зазначають про наявні пошкодження, які поки ніде офіційно не фіксувались.

Таблиця 9. Чи було Ваше власне житло пошкоджено / зруйновано внаслідок конфлікту?, %

Знищено, і я маю відповідні документи (довідка, акт обстеження), що житло не може використовуватися як житлове	1,4
Знищено, але я це ніде не фіксувала/в	2,8
Пошкоджене, я маю відповідні документи (довідка, акт обстеження), що житло не може використовуватися як житлове	3,2
Пошкоджене, але я це ніде не фіксувала/в	10,0
Ні	77,4
Не маю інформації про житло	5,2

Таблиця 9а. Чи було Ваше власне житло пошкоджено / зруйновано внаслідок конфлікту?, % (за місцем проживання)

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
Знищено, і я маю відповідні документи (довідка, акт обстеження), що житло не може використовувати	2,1	0,9	0,7	1,9	1,7	0,7	0,0
Знищено, але я це ніде не фіксувала/в	6,7	0,0	3,7	1,9	0,8	0,7	0,0
Пошкоджене, я маю відповідні документи (довідка, акт обстеження), що житло не може використовувати	1,8	1,4	0,7	9,4	1,7	7,0	10,7
Пошкоджене, але я це ніде не фіксувала/в	9,4	0,5	5,1	12,3	14,9	23,2	17,9
Ні	72,9	92,9	83,8	73,6	73,6	64,8	67,9
Не маю інформації про житло	7,0	4,2	5,9	0,9	7,4	3,5	3,6

Отже, результати дослідження свідчать, що людський ресурс громади втрачається/поповнюється на основі наступних чинників:

1. Через війну з територіальних громад найактивніше виїжджає молодь (18-24 рр.) та особи у віці 45-54 рр. та 55-64 рр., тобто працездатне та репродуктивне населення. Причинами виїзду цієї категорії часто виступають відсутність / втрата сімейних зв'язків.

2. У випадку відносної безпеки в громаді жителі у віці 35-44 рр. схильні залишатися або повертатися у свої громади, стимулом чого є “неповнолітні” (до 18 років) діти.

3. Наявність у сім'ї осіб з інвалідністю чи тяжко хворого родича часто “стримує” когось з близьких родичів (часто це жінки) від переїзду навіть в умовах реальної небезпеки.

4. Пенсіонери / особи похилого віку, особи з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї схильні залишатися в громадах через обмежені матеріальні ресурси.

5. ВПО, яким вдалося знайти житло, роботу меншою мірою готові до нового переїзду, тоді як ті, хто переїхав через складну безпекову ситуацією проте не інтегрувалися - схильні повернутися додому. Особи, які наразі перебувають за кордоном, мають вищий рівень інтеграції у нове середовище, що не сприятиме їх поверненню.

6. Безпековий та економічний чинники залишаються актуальними щодо мотивації виїзду з громади. Так, з одного боку, у випадку стабілізації безпекової ситуації в громаді, спостерігається тенденція до зупинення міграційних процесів (на прикладі Чернігівської, Сумської областей). З іншого боку – навіть у відносно безпечних громадах при погіршення економічного становища – громадяни будуть схильні виїжджати за кордон (на прикладі Закарпатської області).

7. Ключові проблеми, з якими стикаються громадяни в Україні і які змушують їх виїхати з громад є: неможливість знайти достойний заробіток (Миколаївська, Закарпатська, Сумська, Київська області); складність / неможливість отримати медичні послуги (Миколаївська область); складність / неможливість отримати соціальні послуги (Миколаївська область); складність знайти житло (Закарпатська, Миколаївська області), відчувають тиск як переселенець з боку громади (Закарпатська область).

8. Причинами повернення громадян, які наразі за кордоном є складність там: знайти достойний заробіток, отримати освітні послуги, знайти житло, отримати медичні послуги, а також ностальгія по дому й сум за рідними.

2 ДОСТУП ДО ЗАСОБІВ ІСНУВАННЯ ТА ДОБРОБУТ В ГРОМАДІ

Війна спричинила не лише соціально-демографічні зрушення в громадах, але й суттєво вплинула та зниження добробуту українців й доступу до засобів існування. Погіршення соціально-економічного становища значної частини громадян безпосередньо послаблюють їх стійкість і, посилюючи вразливість, зменшують здатність протистояти постійним викликам.

Крім заробітної плати основним джерелом існування для значної частини громадян є різні види соціальних виплат та допомога від близьких.

Першим джерелом існування для майже 60% опитаних є заробітна плата (для частини – доходи від бізнесу). На другому місці - це різного роду соціальні та фінансові виплати, зокрема: пенсія (27%), адресна грошова допомога ВПО (12,3%), державні соціальні виплати (9,2%), благодійна недержавна допомога (5,1%). Проте в умовах війни зростає кількість громадян, для яких основним джерелом для існування є допомога близьких родичів (28,3%). Лише для 10% опитаних джерелами існування є попередні накопичення і відсотки. Зазначимо, що опитані могли вказати кілька варіантів, тому загальний показник перевищує 100%).

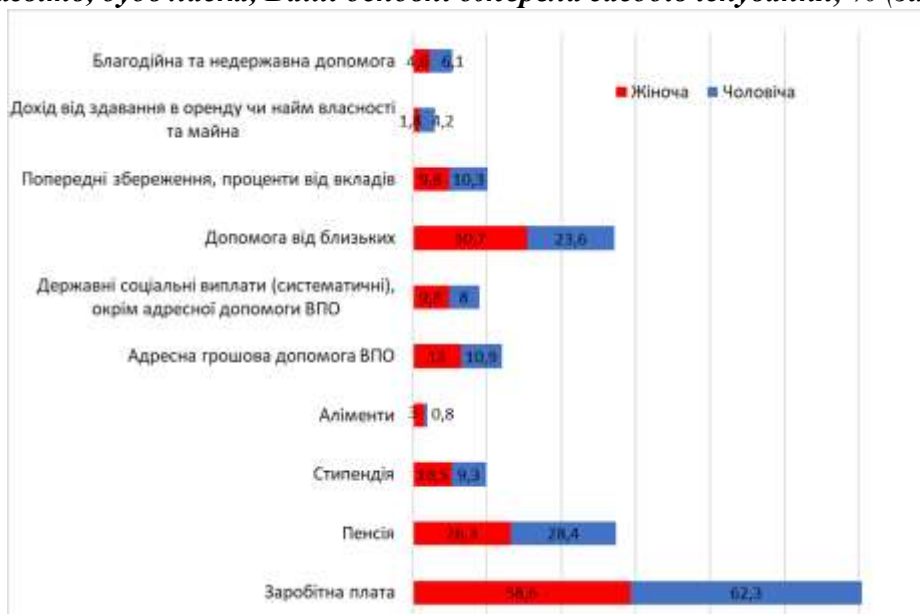
Діаграма 10. Назвіть, будь ласка, Ваші основні джерела засобів існування, %

Респонденти могли обрати всі можливі варіанти

Для жінок частіше основними джерелами існування є соціальна допомога (допомога для ВПО - 13% жінок, 10% чоловіків; державні соціальні виплати - 9,8% жінок, 8% чоловіків) та допомога близьких (30,7% жінок, 23,6% чоловіків) (Діаграма 10а).

Діаграма 10а. Назвіть, будь ласка, Ваші основні джерела засобів існування, % (за статтю)

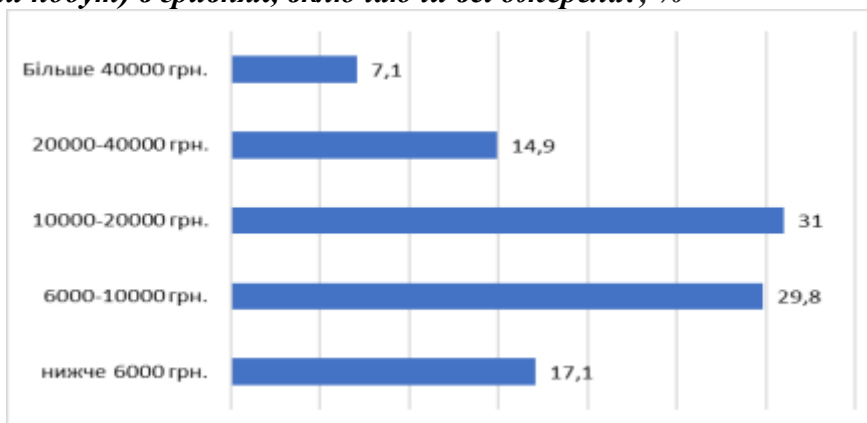

Близько 50% громадян живуть на нижче мінімального та мінімальний дохід (Діаграма 11). Оскільки дохід розраховувався як загальний місячний дохід родини (тобто всіх членів сім'ї, які спільно проживають), то бачимо, що 17,1% сімей мають дохід менше 6 тис. грн. на місяць, а 29,8% опитаних зазначають, що їх сумарний дохід складає від 6 до 10 тис грн.

31% сімей з місячним доходом до 20 тис грн., а у випадку, якщо сім'я складає 3 особи, то такий сумарний дохід на особу не надто перевищує мінімальну заробітну плату.

Лише 14,9% родин мають місячний дохід від 20 до 40 тис. грн., а 7,1% опитаних – загальний місячний дохід більше 40 тисяч гривень.

Діаграма 11. Який загальний місячний дохід Вашої родини (мають сімейні зв'язки та ведуть спільний побут) в гривнях, включаючи всі джерела?, %

Третина громадян безробітні або зайняті неофіційно. Так, близько 14% працюють неофіційно (7,2% працюють неофіційно з повною зайнятістю, і така ж кількість працює неофіційно з неповною зайнятістю). При цьому 5% опитаних безробітні і шукають роботу, а 1,5% – не працюють і не шукають роботи. 1,4% – знаходяться у вимушеній відпустці.

Офіційно, з повною зайнятістю працюють 37,2% опитаних, і 5,5% також працюють офіційно, проте з частковою зайнятістю.

Діаграма 12. Будь ласка, виберіть варіант, що найкраще описує Вашу поточну ситуацію із працевлаштуванням?, %

Більш детальний аналіз результатів опитування дозволяє зробити висновок про наявність розходжень у показниках трудової активності/зайнятості чоловіків та жінок. Наведена нижче Таблиця 12а ілюструє ситуацію.

Так, чоловіки частіше працюють офіційно з повною зайнятістю (39,8% чоловіків та 35,9% жінок), а жінки майже вдвічі частіше офіційно працюють на неповні ставки (6,4% жінок та 3,7% чоловіків). Це ж стосується і неофіційної зайнятості: повна зайнятість – 9,5% чоловіків та 6% жінок; неповна зайнятість – 7,9% жінок та 5,8% чоловіків. До того ж безробітні жінки порівняно частіше шукають роботу (5,5% жінок та 4% чоловіків).

Таблиця 12а. Будь ласка, виберіть варіант, що найкраще описує Вашу поточну ситуацію із працевлаштуванням?, % (за статтю)

	Жіноча	Чоловіча
Офіційно працюю, повна зайнятість	35,9	39,8
Офіційно працюю, неповна зайнятість	6,4	3,7
Неофіційно працюю, повна зайнятість	6,0	9,5
Неофіційно працюю, неповна зайнятість	7,9	5,8
Знаходжуся у вимушеній неоплачуваній відпустці	1,0	2,1
Безробітна/ний, шукаю роботу	5,5	4,0
Безробітна/ний, не шукаю роботу	1,8	1,1
Веду домашнє господарство	3,0	1,6
Знаходжуся на пенсії	18,7	21,2
Знаходжуся у декретній відпустці	3,0	0,5
Навчаюся	9,6	9,5
На моєму утриманні перебуває/ють інші члени родини	1,4	0,8
Мобілізований	0,0	0,8

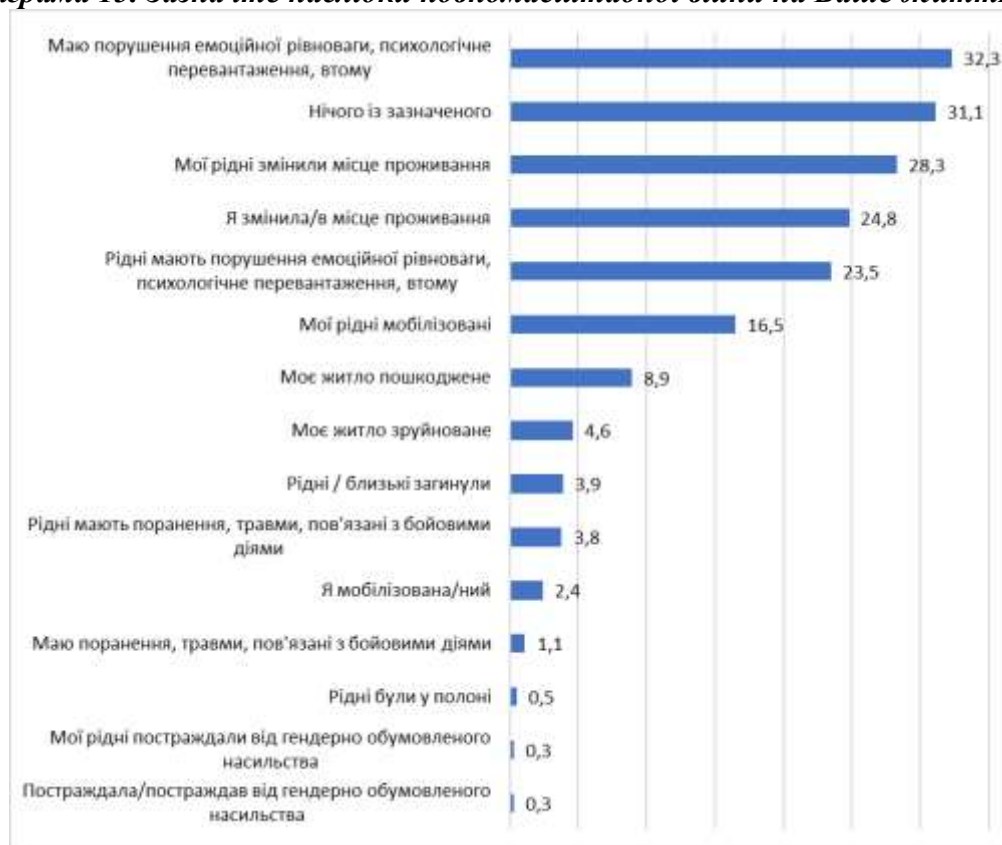
Серед неофіційно працюючих переважає молодь у віці 18-24 рр., серед яких 13,8% працюють неофіційно з повною зайнятістю і 10,1% працює неофіційно з неповною зайнятістю.

Частка безробітних також є більшою серед молоді. Зокрема, серед безробітних, які шукають роботу 7,3% складають особи у віці 18-24 рр; 6,6% – у віці 25-34 рр та 7,2% - у віці 35-44 рр. В свою чергу безробітні, які не шукають роботу переважають у віковій групі 18-24 рр (2,3%) та 55-64 рр. (2,4%).

Таблиця 126. Будь ласка, виберіть варіант, що найкраще описує Вашу поточну ситуацію із працевлаштуванням?, % (за віком)

	18-24 pp	25-34 pp	35-44 pp.	45-54 pp.	55-64 pp	65-74 pp	75 p. і ст.
Офіційно працюю, повна зайнятість	18,8	49,4	60,4	62,1	33,1	7,8	0
Офіційно працюю, неповна зайнятість	3,2	4,2	6,8	11,3	6,5	2,3	1,3
Неофіційно працюю, повна зайнятість	13,8	9	6,3	6,2	6,5	0	2,6
Неофіційно працюю, неповна зайнятість	10,1	10,2	7,7	6,2	5,6	3,9	1,3
Знаходжуся у вимушеній неоплачуваній відпустці	0,5	2,4	1	2,3	1,6	1,6	0
Безробітна/ний, шукаю роботу	7,3	6,6	7,2	5,1	2,4	0,8	0
Безробітна/ний, не шукаю роботу	2,3	0,6	1	1,1	2,4	0,8	3,8
Веду домашнє господарство	0,5	0,6	3,9	3,4	4,8	3,9	1,3
Знаходжуся на пенсії	0	0	0,5	0,6	32,3	79,8	89,7
Знаходжуся у декретній відпустці	0	11,4	1,4	1,1	0	0	0
Навчаюся	43,1	4,2	1	0	1,6	0	0
На моєму утриманні перебуває/ють інші члени родини	0,5	1,2	2,4	0,6	3,2	0	0
Мобілізований	0,5	0,6	0,5	0	0	0	0

Діаграма 13. Зазначте наслідки повномасштабної війни на Ваше життя, %

Респонденти могли обрати всі можливі варіанти

Близько 70% українців відчули негативний вплив повномасштабної війни на їх життя як безпосередньо так і через рідних і близьких людей. Зокрема, серед негативного впливу виділяють (Діаграма 13):

- роз'єднання із рідними, або через те, що близька людина змінили місце проживання (28,3%) або самі змушені були переїхати (24,8%);

- порушення власної емоційної рівноваги, психологічного навантаження у 32,3% та порушення емоційної рівноваги у близьких зазначили 23,5%;
- рідні мобілізовані у 16,5% опитаних;
- матеріальні втрати: 8,9% - пошкодження житла; 4,6% – зруйноване житло/господарство;
- втрати рідних зазнали 3,9% опитаних, а у 3,8% – рідні мають поранення, травми, пов'язані з бойовими діями.

Отже, можемо стверджувати, що війна значним чином вплинула на джерела існування та добробут громадян, зокрема:

1. Близько для 50% громадян основними джерелами існування є різного роду соціальні та фінансові виплати (пенсія, адресна грошова допомога ВПО, державні соціальні виплати, благодійна недержавна допомога). Тобто вони живуть на нижче мінімального та мінімальний дохід, що спричиняє ризик потрапляння їх у вразливу ситуацію.

2. Значна частина українців звертається за допомогою до близьких та родичів для отримання фінансової допомоги.

3. Третина громадян безробітні або зайняті неофіційно, при чому їх зайнятість є неповною. Саме жінки частіше працюють на неповні ставки, тому можуть бути трудовим ресурсом для громади.

4. Негативний вплив війни відчувають 70% українців, зокрема - це роз'єднання із рідними, порушення емоційної рівноваги та психологічне навантаження, матеріальні втрати та втрати рідних.

3 ВІДЧУТТЯ БЕЗПЕКИ ТА ДОСТУП ДО ПОСЛУГ В ГРОМАДІ

Безпека є основою соціальної стійкості та проявляється у фізичній, психологічній громадській безпеці, а також можливості отримання екстреної допомоги у ситуації вразливості.

Більшість громадян продовжують жити в перманентному відчутті небезпеки та невизначеності. Так, 18,7% опитаних почувають себе у небезпеці більшість часу, 19,3% – почувають себе у небезпеці ввечерами або у віддалених від дому частинах населеного пункту і 24,8% – не змогли визначитись з оцінкою. Лише 37,2% опитаних зазначили, що вони в цілому почуваються у безпеці.

У порівнянні з листопадом 2022 року частка тих, хто більш-менш почувався у безпеці (вдома чи в громаді), складала біля 65% опитаних, тоді як сьогодні ця частка зменшилась майже вдвоє. Можна допустити, що ситуацію оцінюють з урахуванням ракетних обстрілів, які знижують загальне відчуття безпеки навіть у віддалених від фронту областях.

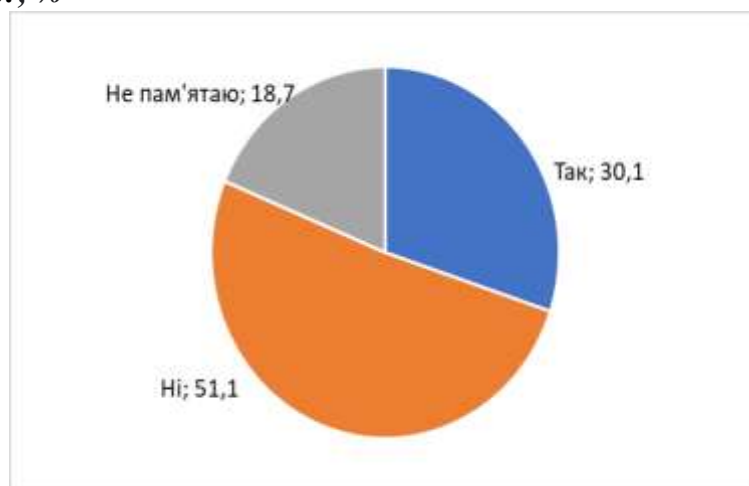
Діаграма 14. Чи почуваєтеся Ви тут в цілому в безпеці?, %

Можливість задовільняти екстренні потреби у ситуації вразливості – є одним із засобів задоволення потреби в безпеці. Саме тому дослідженням охоплено аналіз надання гуманітарної та іншої допомоги в умовах воєнного стану.

В цілому в громадах відсутні процедури постійного моніторингу потреб населення у воєнний час. Адже лише 30% опитаних стверджують, що їх опитували щодо гуманітарних потреб, 18,7% – не пам'ятають про таке опитування, а 51,1% зазначили, що їх ніколи не опитували щодо гуманітарних потреб за місцем проживання (Діаграма 15).

Діаграма 15. Чи опитували Вас коли-небудь щодо гуманітарних потреб у Вашому населеному пункті?, %

Жінки частіше зазначають, що їх опитували щодо гуманітарних потреб (32,3% проти 26% чоловіків), тоді як чоловіки частіше зазначають, що не пам'ятають такого.

Значно вищий рівень охоплення такими опитуваннями жителів Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей. Тоді як серед жителів Львівщини лише 9% зазначили, що їх опитували щодо гуманітарних проблем за місцем проживання.

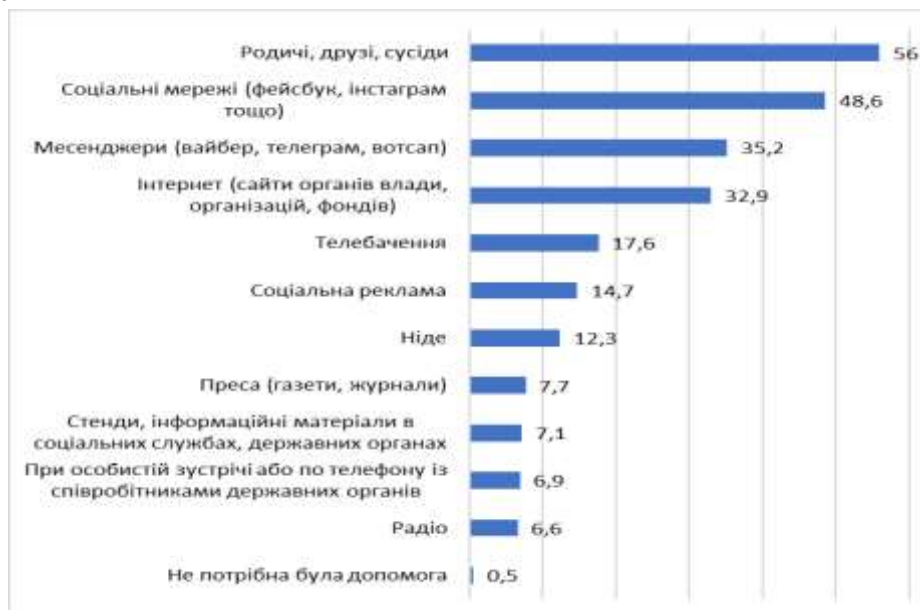
Таблиця 15а. Чи опитували Вас коли-небудь щодо гуманітарних потреб у Вашому населеному пункті?, %

	Так	Ні	Не пам'ятаю
Київська	29,8	51,7	18,5
Львівська	9,0	75,9	15,1
Закарпатська	30,9	55,1	14,0
Миколаївська	43,4	32,1	24,5
Сумська	47,1	35,5	17,4
Чернігівська	41,5	33,8	24,6
Інша область	12,0	64,0	24,0
За кордоном	25,0	53,6	21,4

Соціальні зв'язки (прямі та через засоби комунікації) є найбільш поширеним способом передачі інформації щодо можливостей отримати допомогу. Так, 56% опитаних зазначили, що в основному отримують інформацію щодо гуманітарної допомоги від родичів, друзів та сусідів, а 48,6% – з соціальних мереж (Фейсбук, інстаграм, тощо). Також досить поширеними джерелами інформації про можливості отримання допомоги є різноманітні месенджери (вайбер, телеграм, вотсап) – 35,2%.

Натомість сайтами органів влади, самоврядування, різних організацій та фондів користуються лише 32,9%. Інші джерела інформації мають ще менше рівень користування в якості джерела отримання інформації про можливості допомоги: телебачення назвали лише 17,6% опитаних, соціальна реклама – 14,7%, преса – 7,7%, інформаційні стенди – 7,1%, радіо – 6,6% (Діаграма 16).

Діаграма 16. Де Ви в основному отримуєте інформацію щодо можливостей отримання допомоги?, %

Респонденти могли обрати декілька варіантів

При цьому є певні особливості у оцінці значимості джерел інформації про можливості отримання допомоги опитаними чоловіками та жінками. Так, і чоловіки, і жінки однаково оцінюють важливість такого джерела інформації як друзі, родичі чи сусіди: по 56% у кожній групі зазначили цей варіант. Жінки частіше вказують на важливість для них такого джерела інформації про можливості отримання допомоги як різні месенджери (вайбер, телеграм, ватсап) - 37,1% проти 31,6% чоловіків. Жінки також частіше звертаються до соціальних мереж (51,4% проти 43,2% чоловіків. Схоже співвідношення маємо і щодо Інтернету (сайти органів влади, організацій, фондів тощо) – 34,5% жінок проти 30,7% чоловіків, А от чоловіки частіше (при загальних низьких показниках) говорять про телебачення як джерело інформації (19,4% проти 16,6% жінок).

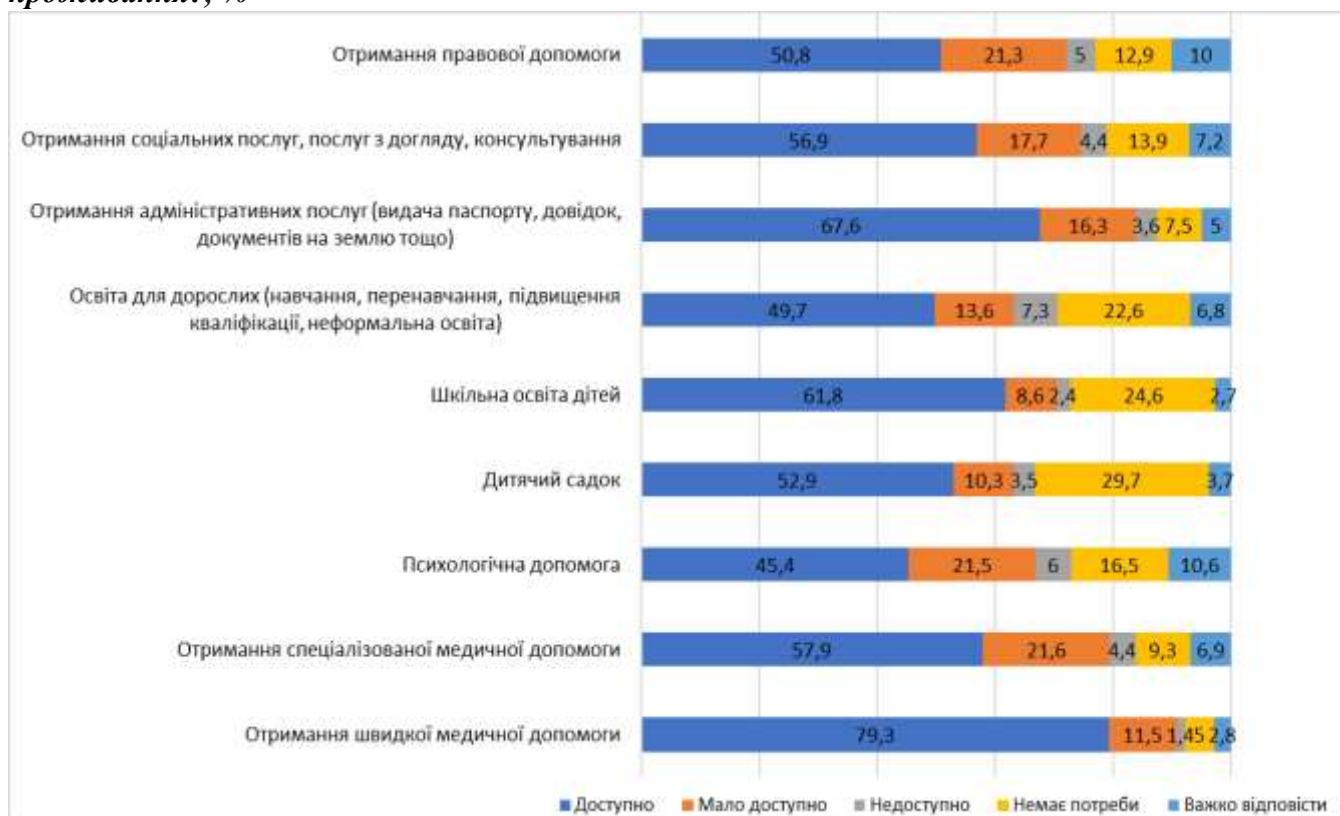
Доступність до публічних послуг за місцем їх проживання в умовах війни також визначає можливість задоволення потреби безпеки.

Незважаючи на воєнний час органи місцевої влади забезпечують доступність основних сервісів/послуг (Діаграма 17).

Найвище опитані оцінили доступність отримання швидкої медичної допомоги (79,3% – доступно; 11,5% – мало доступно; 1,4% – недоступно) та адміністративних послуг (видача паспортів, довідок, документів на землю тощо (67,6% – доступно; 16,3% – мало доступно; 3,6% – недоступно). Натомість найнижче опитані оцінюють доступність: психологічної допомоги (45,4% – доступно; 21,5% – мало доступною; 6% – недоступно), спеціалізованої медичної допомоги (57,9% – доступно; 21,6% – мало доступно; 4,4% – недоступно); правової допомоги (50,8% – доступно; 21,3% – мало доступно; 5% – недоступно).

Найчастіше про відсутність потреби заявляють стосовно освітніх послуг: дитячого садку (29,7% – не потребують); шкільної освіти (24,6% – не потребують); освіти дорослих (22,6% – не потребують).

Діаграма 17. Як Ви оцінюєте доступність наступних сервісів у населеному пункті Вашого проживання?, %

Таблиця 17а. Як Ви оцінюєте доступність наступних сервісів у населеному пункті Вашого проживання?, % (за статтю)

Сервіс	Стать	Доступно	Мало доступно	Недоступно	Немає потреби	Важко відповісти
Отримання швидкої медичної допомоги	Жінки	81,0	10,9	1,2	4,2	2,6
	Чоловіки	76,1	12,5	1,6	6,6	3,2
Отримання спеціалізованої медичної допомоги	Жінки	59,8	21,9	3,9	7,9	6,5
	Чоловіки	54,1	21,0	5,3	11,9	7,7
Психологічна допомога	Жінки	46,4	23,0	5,5	14,8	10,2
	Чоловіки	43,5	18,6	6,9	19,6	11,4
Дитячий садок	Жінки	53,3	10,8	3,3	29,1	3,5
	Чоловіки	52,0	9,3	3,7	30,8	4,2
Шкільна освіта дітей	Жінки	63,9	8,4	1,8	23,4	2,5
	Чоловіки	57,8	8,8	3,4	26,8	3,2
Освіта для дорослих (перенавчання, підвищення кваліфікації, тощо)	Жінки	51,7	13,4	6,1	21,5	7,3
	Чоловіки	45,9	14,1	9,5	24,7	5,8
Отримання адміністративних послуг (видача паспорту, довідок, документів на землю тощо)	Жінки	69,4	16,2	2,9	6,6	4,8
	Чоловіки	64,2	16,4	5,0	9,0	5,3
Отримання соціальних послуг, послуг з догляду, консультування	Жінки	59,6	17,7	4,8	11,2	6,6
	Чоловіки	51,7	17,5	3,4	19,1	8,2
Отримання правової допомоги	Жінки	51,9	21,3	5,0	11,5	10,2
	Чоловіки	48,5	21,2	5,0	15,6	9,5

Жінки схильні оцінювати більш позитивно доступність до отримання швидкої медичної допомоги, спеціалізованої медичної допомоги та психологічної допомоги. Натомість чоловіки зазначають про недоступність або відсутність потреби у психологічній допомозі, шкільній освіті дітей, освіті для дорослих (Таблиця 17а).

Ефективність та якість гуманітарної допомоги, яка надається органами влади та благодійними організаціями оцінюється як:

- достатня: продукти харчування (37,2%); вода (33,3%), житлові умови (29,7%), засоби для облаштування місця для сну (29,6%), засоби особистої гігієни (28,9%), забезпечення захисту (28,9%), ліки (28%);

- відповідає потребам: продукти харчування (10,8%), фінансова допомога (10,5%), засоби особистої гігієни (9,6%), ліки (9,6%);

- вчасна: продукти харчування: продукти харчування (6,6%), засоби особистої гігієни (6,3%).

Ефективність та достатність допомоги за місцем проживання відображено у додатках. Жителі **Київської області** підтверджують, вчасно надаються: продукти харчування (11,9%), дитячий одяг та взуття (7,3%), засоби особистої гігієни (10,6%), засоби для облаштування місця для сну (9,1%), ліки (8,8%), фінансова допомога (8,8%). Проте не відповідають їх потребам: дитяче харчування (20,1%), дитячий одяг та взуття (19,5%), засоби особистої гігієни (9,4%), продукти харчування (5,5%), побутова хімія (10,6%), ліки (8,2%), житлові умови (11,6%), забезпечення захисту (12,8%).

Жителі **Львівської області** відмічають, що вони не отримують більшість допомоги.

Мешканці **Закарпатської області** відмічають, що вони не отримують більшість допомоги. Недостатньою є допомога щодо: дитячого харчування (6,6%), одягу та взуття (8,1%), дитячого одягу та взуття (5,9%), житлові умови (8,1%). Також, не відповідають їх потребам: продукти харчування (6,6%), вода (5,9%). Потребують, але не отримують: дитячий одяг та взуття (2,9%), житлові умови (4,4%).

Жителі **Миколаївської області** підтверджують, що допомога відповідає потребам: вода (13,2%), одяг та взуття (12,3%), дитячий одяг та взуття (12,3%), засоби особистої гігієни (15,1%), забезпечення захисту (12,3%). Допомога вчасна: одяг та взуття (6,6%), спеціалізована гігієна (7,5%), побутова хімія (13,2%). Допомога недостатня: засоби для облаштування місця для сну (11,3%) та інші показники. Причому особливо слід підкреслити проблеми з водопостачанням в Миколаївській області. Про те, що допомога по воді недостатня, зазначили 19,8% опитаних. І це найвищий показник недостатньої допомоги з водою серед усіх досліджуваних областей. Як такі, що пов'язані із недостатністю води, розглядаємо оцінки “допомога недостатня” по продуктам харчування (15,1%), дитячому харчуванню (7,5%), засобами особистої гігієни (21,7%), спеціалізована гігієна (12,3%), побутова хімія (21,7%), ліки (23,6%). По кожному із цих видів допомоги саме представники Миколаївської області відчують найбільшу недостатність. Також не відповідає потребам: дитяче харчування (29,2%), одяг та взуття (26,4%), дитячий одяг та взуття (30,2%), спеціалізована гігієна (23,6%). Потребують, але не отримують: ліки (6,6%), забезпечення захисту (2,8%).

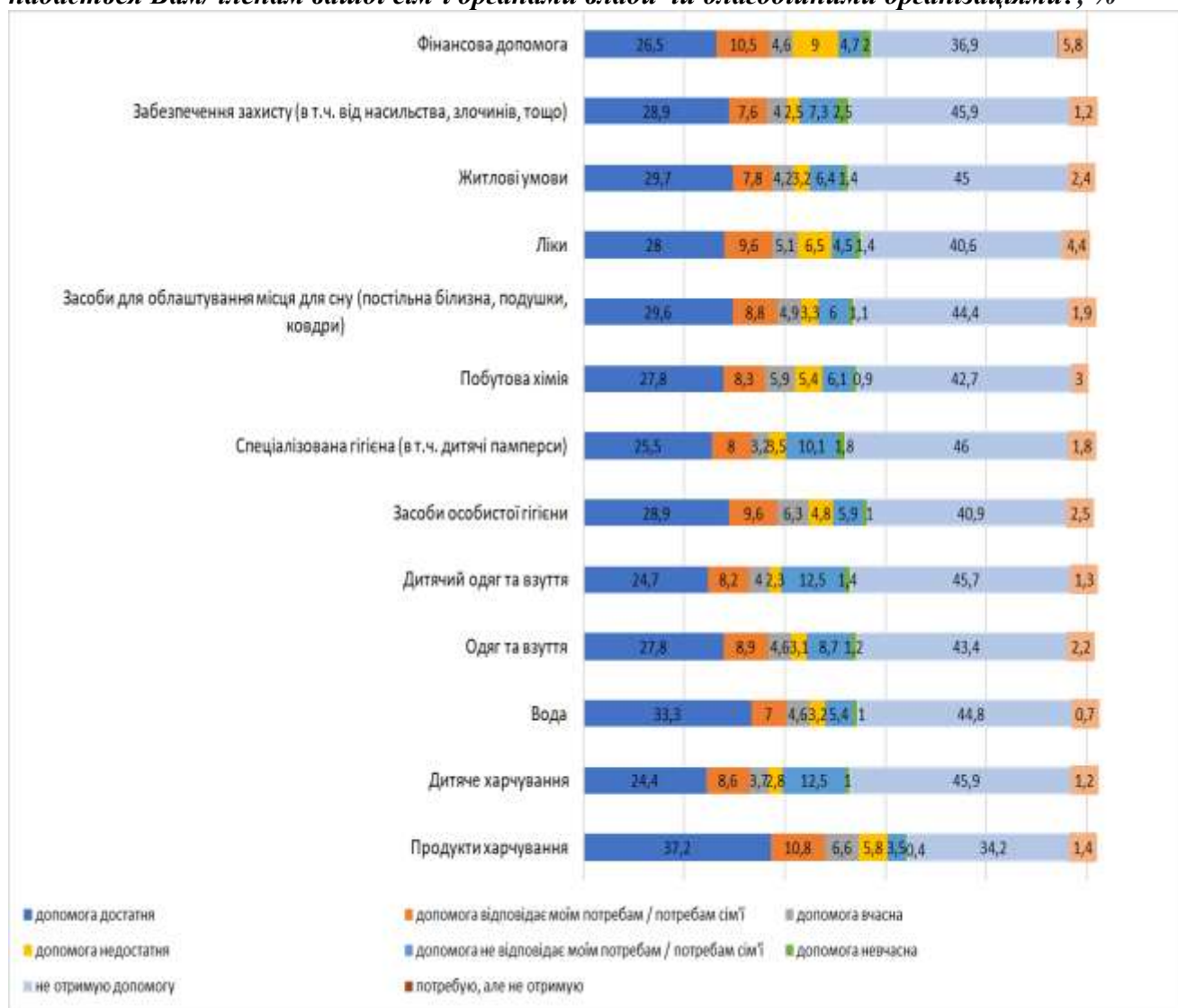
Жителі **Сумської області** зазначають про достатність допомоги: продуктів харчування (64,5%), побутової хімії (47,9%), ліки (53,7%). Вчасна допомога надається у вигляді: дитячого харчування (6,6%). Натомість не відповідають їх потребам/потребам їх сім'ї: продукти харчування (4,1%). Невчасна допомога стосовно: одягу та взуття (3,3%). Потребують, але не отримують: дитяче харчування (3,3%), одяг та взуття (5,8%), засоби особистої гігієни (8,3%),

побутова хімія (7,4%), засоби для облаштування місця для сну (5,8%), забезпечення захисту (2,5%), фінансова допомога (13,2%).

Жителі **Чернігівської області** відмічають про достатність допомоги: води (72,5%), продуктів харчування (61,3%), дитячого харчування (59,2%), одягу та взуття (66,2%), дитячого одягу та взуття (65,5%), засобів особистої гігієни (59,9%), спеціалізованої гігієни (59,9%), побутової хімії (57,7%), засобів для облаштування місця для сну (63,4%), ліки (56,3%). Також відповідає потребам: дитяче харчування (14,8%), одяг та взуття (11,3%), спеціалізована гігієна (15,5%). Потребують, але не отримують: дитяче харчування (2,1%), спеціалізовану гігієну (2,8%), ліки (6,6%), фінансова допомога (9,9%).

Громадяни, які наразі **виїхали за кордон** підтверджують, що допомога відповідає їх потребам: продукти харчування (17,9%), дитяче харчування (14,3%), засоби особистої гігієни (17,9%), спеціалізована гігієна (14,3%), побутова хімія (17,9%), засоби для облаштування місця для сну (21,4%), ліки (28,6%), житлові умови (17,9%), фінансова допомога (14,3%). Вчасно надається допомога у вигляді: дитячого харчування (7,1%), одягу та взуття (16%). Допомога не відповідає потребам: дитячий одяг та взуття (16%). Невчасна допомога стосовно: одягу та взуття (4%). Потребую, але не отримую: житлові умови (3,6%)

Діаграма 18. Як ви б оцінили ефективність та якість гуманітарної допомоги, яка надається Вам/членам вашої сім'ї органами влади чи благодійними організаціями?, %

Респонденти могли обрати декілька варіантів

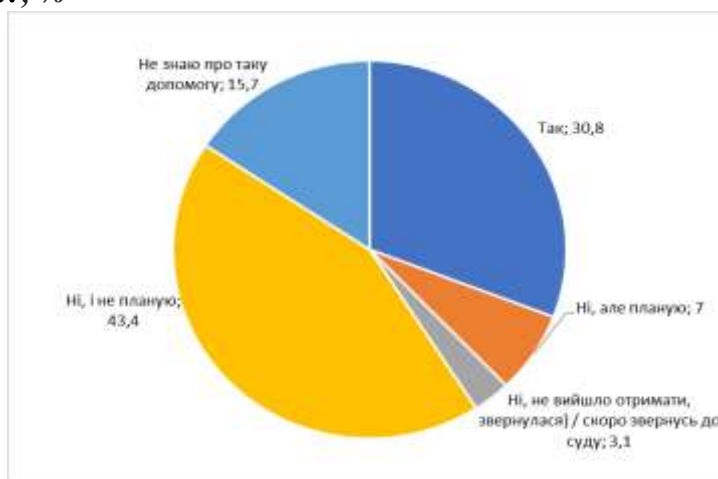
Передбачена анкетною можливістю зазначити додатково інші варіанти (хоча наданий список був досить вичерпним) свідчить, з нашої точки зору, як про наявність окремих потреб, які опитані хотіли б реалізувати за рахунок такої допомоги, так і є додатковим підтвердженням висловлених вище оцінок щодо відсутності традиції опитування населення щодо їх реальних потреб і проблем. Так, нижче наведений список позицій, зазначених у графі "інше", в якому не лише повторюються пункти запитання анкети, а й вказуються будівельні матеріали, підвищення пенсій, робота дитячих закладів, доступні кредити, прилади для забезпечення онлайн навчання тощо.

Серед іншої необхідної допомоги, яка наразі не надається у громадах проте жителі потребують її, зазначається:

- 1) **фінансова підтримка:** безвідсотковий кредит, іпотека під низький, грошова допомога, допомога на комунальні послуги на зимовий період, доплати для придбання палива, житло, безкоштовна або часткова оплата оренди, компенсація оплати за проживання;
- 2) **освіта та навчання:** безкоштовні мовні курси, повний день перебування дитини у дитячому садку, прилади для запеспечення онлайн навчання;
- 3) **допомога з відновлення житла:** будівельні матеріали, допомога з відновлення житла, фінансова допомога на ремонт житла;
- 4) **медична та спеціалізована допомога:** ліки, спеціалізовані ліки для рідних, які складно придбати в Україні, ліки для осіб з інвалідністю;
- 5) **соціальна та інша допомога:** дитяча гігієна, суміші дитячі, допомога для осіб з інвалідністю (предмети гігієни, спеціальні допоміжні засоби), правова допомога, психологічна підтримка, реабілітація для дітей з інвалідністю, фізична допомога (робота по дому).

Оскільки значна частина респондентів і у попередньому запитанні, і в коментарях зазначала актуальність фінансової допомоги, цікавими є результати щодо реальних відсотків тих, хто отримувач чи планує отримати таку допомогу.

Діаграма 19. Чи отримували Ви грошову допомогу / компенсацію від органів влади чи благодійних організацій?, %

Наведена діаграма 19 ілюструє відповіді на запитання "Чи отримували Ви грошову допомогу / компенсацію від органів влади чи благодійних організацій?"

Як бачимо з діаграми 19 43,4; не отримували і не планують отримувати грошову допомогу, а 15,7% навіть не знають про такі можливості.

Скористалися грошовою допомогою / компенсацією від органів влади чи благодійних організацій 30,8% опитаних. При цьому 7% ще не отримували такої допомоги, але планують. А

от 3,1% мали невдалі спроби, оскільки їм не вдалось отримати допомогу і вони планують звернутись до суду.

Є певні особливості в оцінках ситуації з отриманням грошової допомоги / компенсації від органів влади чи благодійних організацій чоловіками та жінками. Ці особливості відображає наведена нижче таблиця 19а. Як бачимо, жінки частіше зазначають, що отримували таку допомогу, а от чоловіки рідше отримували і частіше зазначають, що навіть не планують за нею звертатись.

Таблиця 19а. Чи отримували Ви грошову допомогу / компенсацію від органів влади чи благодійних організацій?, % (за статтю)

	Так	Ні, але планую	Ні, не вийшло отримати, звернулася) / скоро звернусь до суду	Ні, і не планую	Не знаю про таку допомогу
Жінки	33,1	6,8	3,5	41,4	15,2
Чоловіки	26,3	7,4	2,4	47,2	16,7

Що ж стосується результатів опитування у розрізі областей, то найчастіше про отримання грошової допомоги / компенсації від органів влади чи благодійних організацій зазначали жителі Київської, Миколаївської, Сумської областей та ті, хто перебуває за кордоном. А от серед опитаних жителів Львівської та Закарпатської громад виявлено найбільше тих, хто про таку допомогу навіть і не знає. Можливо тому, що ці території порівняно менше відчували на собі безпосередній вплив бойових дій.

Таблиця 19б. Чи отримували Ви грошову допомогу / компенсацію від органів влади чи благодійних організацій?, % (за місцем проживання)

	Так	Ні, але планую	Ні, не вийшло отримати, звернутися до суду	Ні, і не планую	Не знаю про таку допомогу
Київська	41,9	6,7	1,8	36,8	12,8
Львівська	9,9	8,5	2,4	53,3	25,9
Закарпатська	16,9	3,7	0,0	59,6	19,9
Миколаївська	44,3	5,7	7,5	28,3	14,2
Сумська	41,3	16,5	4,1	25,6	12,4
Чернігівська	28,9	2,1	6,3	54,2	8,5
За кордоном	42,9	10,7	3,6	32,1	10,7

Щодо соціальних виплат, пільг та компенсацій, які наразі отримують опитані жителі визначених областей, то вони, виявляється, охоплюють лише їх четверту частину - 73,4% опитаних зазначили, що таких виплат чи компенсацій взагалі не отримують. І це може розглядатися як позитивний показник того, що люди спроможні справлятися самостійно, або негативний показник недоступності такої допомоги.

Із тих, хто зазначив отримання виплат та пільг чи компенсацій найбільший відсоток - 13,1% отримують щомісячну адресну допомогу. Ще 5,4% отримують допомогу як особи з інвалідністю або на дітей з інвалідністю, 4,6% - допомогу як малозабезпеченій сім'ї. 4% опитаних отримують виплати з Фонду соціального страхування України. Досить невелика частка (серед опитаних) припадає на допомогу при народженні дитини (2,8%) та допомогу самотнім матерям, виплати з опіки чи піклування (1,8%). Тобто переважають традиційні види соціальної допомоги, що діяли і в довоєнний час. Наразі наведена нижче таблиця ілюструє ситуацію детальніше.

Таблиця 20. Які соціальні виплати, пільги та компенсації ви отримуєте наразі?, %

Не отримую	73,4
Щомісячна адресна допомога	13,1
Допомога малозабезпеченим сім'ям	4,6
Допомога при народженні дитини	2,8
Допомога самотнім матерям	2,1
Допомога особам, що мають інвалідність, на дітей з інвалідністю	5,4
Виплати з опіки/ піклування	1,8
Допомога для сімей з хворими дітьми	0,9
Допомога по безробіттю	1,9
Виплати з Фонду соціального страхування України	4
Допомога для ВПО	0,9
Пенсія з втрати годувальника	0,3
Разова виплата як учаснику бойових дій	0,2
Соціальна виплати у іншій країні	0,2

Респонденти могли обрати декілька варіантів

Отже, аналіз ситуації в сфері безпеки в громаді свідчить про:

1. Зростає тривожність та відчуття небезпеки, особливо за межами власного дому та в пізній час доби. Лише 37,2% опитаних в цілому почуваються у безпеці, тоді як на весні 2022 року почувалися в безпеці 25,1%, а з листопада 2022 року більш-менш почувався у безпеці близько 65%.

2. В цілому в громадах відсутні процедури постійного моніторингу потреб населення у воєнний час. Натомість по певним видам гуманітарної допомоги оцінки “не відповідає” потребам можуть доходити до 20-30%, що є сигналом про неефективний розподіл ресурсів і потребує управління, ґрунтованого на даних. Вищий рівень охоплення такими опитуваннями жителів Миколаївської, Сумської та Чернігівської областей.

3. Потребу в гуманітарній допомозі можна вважати задоволеною. З областей, які були охоплені дослідженням найбільше занепокоєння викликає ситуація з водою на Миколаївщині. Інформація щодо можливостей отримати допомогу найчастіше поширюється через родичів, друзів та сусідів, а також - з соціальні мережі (Фейсбук, інстаграм, тощо).

4. В умовах воєнного стану найбільш доступними респонденти визначають: отримання швидкої медичної допомоги та адміністративних послуг (видача паспортів, довідок, документів на землю тощо). Натомість найнижче оцінюють - доступність психологічної допомоги і отримання правової допомоги.

5. Незадоволена потреба у фінансовій допомозі, проте йде мова не стільки в додатковій соціальній допомозі, скільки в цільовій допомозі на безвідсоткові іпотеки та інші кредитні програми, придбання житла, часткова оплата оренди житла, будівельні матеріали чи на відновлення житла; допомога на освітні курси, мовні курси, спеціалізовані ліки, тощо.

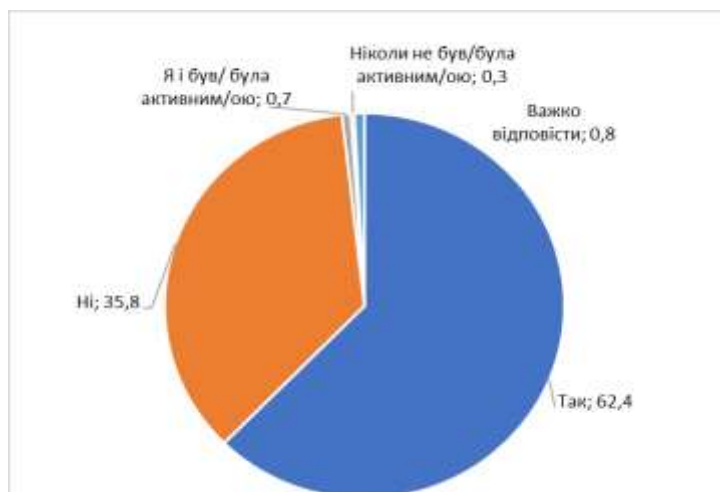
4 ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ ТА УПРАВЛІННЯ В ГРОМАДІ

Згуртованість, співпраця, посилення соціальних зв'язків всередині громади, взаємна підтримка та солідарність, громадська активність, зміцнення горизонтальних та вертикальних зв'язків, а також участь у житті громади - сприяють соціальній стійкості територіальних громад в умовах воєнного стану. Саме тому окремий блок запитань анкети стосувався оцінок населенням рівня та прийнятних форм власної активності у відповідь на виклики воєнного часу, а також вже існуючих зв'язків всередині громади і готовності бачити потреби інших і надавати допомогу.

Українці стали більш активними у громадському та політичному житті після повномасштабного вторгнення. Як бачимо з Діаграми 21, 62,4% опитаних - практично кожен/на третій - зазначили, що їх активність зросла у відповідь на війну. І це можна вважати потужним ресурсом для розвитку і відновлення громад, а також і для самих громадян, які таким чином реагують на виклики і складнощі життя. Однак цей показник дещо знизився із відповідним показником весни 2022 року (66,3%), та осені 2022 року (71,8%). Воно може відображати певну втому людей або переоцінку такої активності, а також це може бути проявом тенденції, що частина більш активного населення могла покинути громади.

Лише 35,8% зазначають про відсутність зростання власної активності у громадському чи політичному житті. Ще 0,7% зазначили що і так були активними - цей показник на загальному фоні вражає як дуже низький в контексті розуміння важливості повсякденних завдань, які мають вирішуватись у громадах. І ще 1,1% зазначили, що ніколи не були активними у громадському чи політичному житті (0,3%) або ж обрали варіант “важко відповісти” (0,8%).

Діаграм 21. Чи стали більш активними у громадському та політичному житті після 24.02.2023 року?, %

Досить показовим - при загальних незначних розходженнях результатів - є дещо вищою є активність жіночої частини населення: 63,4% жінок, проти 60,5% чоловіків зазначають, що їх активність зросла у відповідь на війну.

У розрізі областей можемо спостерігати досить суперечливі тенденції. Зокрема, про зростання власної активності у громадському та політичному житті після 24.02.2023 року частіше зазначають опитані Київської, Львівської та Чернігівської областей. Тоді як на Закарпатті, Миколаївщині та Сумщині таких респондентів виявлено менше.

Крім того, 50% (порівняно з 33,7% навесні 2022 року) миколаївців, 47,1% (порівняно з 36,3% навесні 2022 року) представників Сумщини та 45,6% закарпатців зазначили, що їх

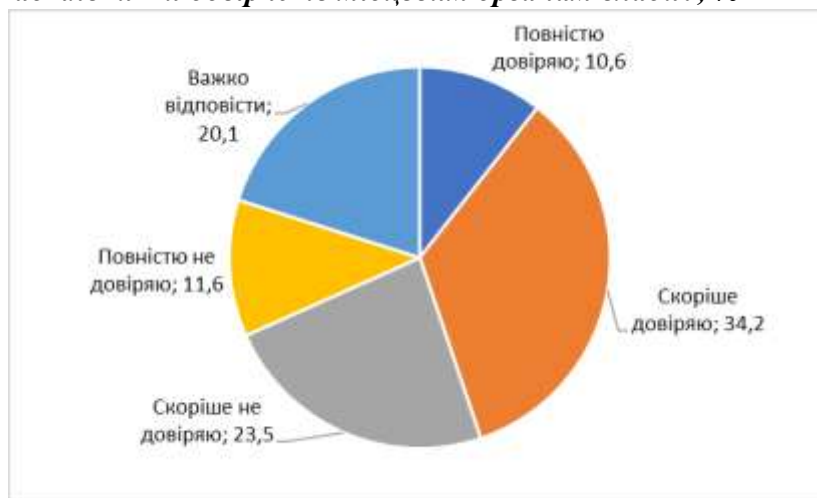
активність у воєнний час не зросла. Натомість лише 33,1% (на фоні 35,5% навесні 2022 року) жителів Київщини зазначають, що їх активність не зросла. Причиною може бути зміна в структурі населення цих областей через переміщення більш активних.

Таблиця 21а. Чи стали більш активними у громадському та політичному житті після 24.02.2023 року?, % (за місцем проживання)

	Так	Ні	Я і був/ була активним/ою	Ніколи не був/була активним/ою	Важко відповісти
Київська	63,8	33,1	1,2	0,9	0,9
Львівська	70,8	29,2	0,0	0,0	0,0
Закарпатська	50,7	45,6	0,7	0,0	2,9
Миколаївська	49,1	50,0	0,0	0,0	0,9
Сумська	52,1	47,1	0,8	0,0	0,0
Чернігівська	79,6	19,0	0,7	0,0	0,7
За кордоном	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0

Рівень довіри до місцевих органів влади - за оцінками опитаних - є посередніми. Так, 34,2% зазначають, що скоріше довіряють їм, і лише 10,6% довіряють повністю. Така ситуація в умовах повномасштабної війни може розцінюватись як близька до критичної, особливо на фоні відповідних показників недовіри. Адже практично кожен четвертий з опитаних (23,5%) зазначає, що скоріше не довіряє місцевим органам влади, і ще 11,6% - зовсім не довіряють. Кожен п'ятий з опитаних обрав варіант “важко відповісти, що також схиляє в бік висновку про невисокий в цілому рівень довіри (Діаграма 22).

Діаграма 22. Наскільки Ви довіряєте місцевим органам влади?, %

У розрізі окремих областей/громад спостерігаються певні особливості, які свідчать, з нашої точки зору, про наявність певних проблем. Наприклад, порівняно високі показники відповідей “повністю довіряю” та “скоріше довіряю” органам місцевої влади спостерігаємо серед опитаних жителів Київщини та Чернігівщини. Водночас жителі Закарпаття значно частіше зазначають, що зовсім або ж частково не довіряють владі цього рівня. Це ж стосується і жителів Сумщини, проте при суттєво вищих показниках невизначеності. Найбільший відсоток невизначеності на Львівщині та Миколаївщині.

Таблиця 22а. Наскільки Ви довіряєте місцевим органам влади?, % (за місцем проживання)

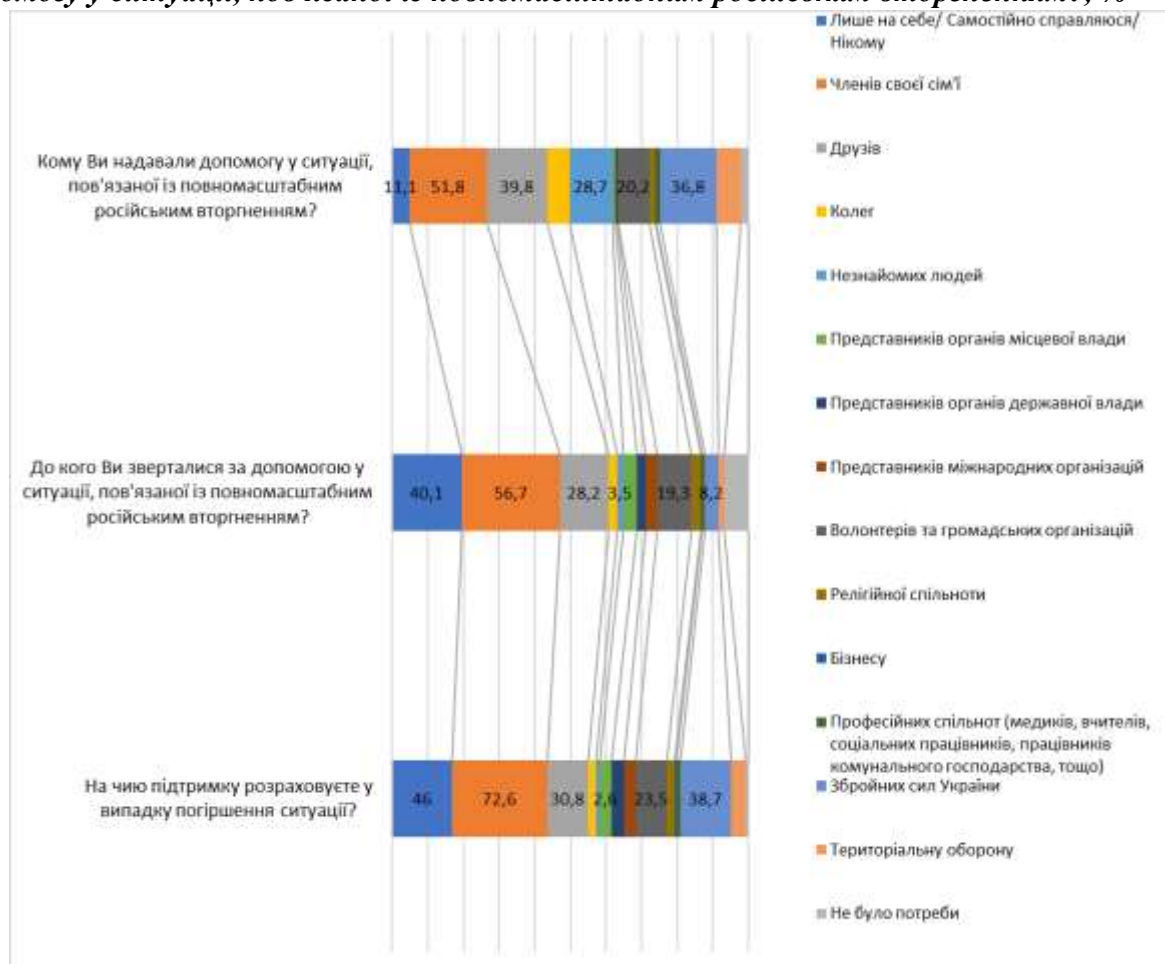
	Повністю довіряю	Скоріше довіряю	Скоріше не довіряю	Повністю не довіряю	Важко відповісти
Київська	17,6	40,4	19,8	9,7	12,5

Львівська	6,6	26,4	29,7	9,0	28,3
Закарпатська	7,4	33,8	25,7	19,1	14,0
Миколаївська	9,4	33,0	22,6	6,6	28,3
Сумська	10,7	22,3	23,1	19,8	24,0
Чернігівська	6,3	46,5	20,4	6,3	20,4
За кордоном	7,1	35,7	14,3	17,9	25,0

Окремий блок запитань анкети стосувався рівня горизонтальних зв'язків, тобто соціальних зв'язків всередині громади (Діаграми 23), які вимірювалися за допомогою питань:

- “На чю підтримку розраховуєте ви у випадку погіршення ситуації, пов'язаної із повномасштабним російським вторгненням?”
- “До кого Ви зверталися за допомогою у ситуації, пов'язаної із повномасштабним російським вторгненням?”
- “Кому Ви надавали допомогу у ситуації, пов'язаної із повномасштабним російським вторгненням?”

Діаграма 23. На чю підтримку розраховуєте ви у випадку погіршення ситуації, пов'язаної із повномасштабним російським вторгненням? / До кого Ви зверталися за допомогою у ситуації, пов'язаної із повномасштабним російським вторгненням? / Кому Ви надавали допомогу у ситуації, пов'язаної із повномасштабним російським вторгненням?, %

Респонденти могли обрати декілька варіантів

Порівняно із даними за рік перед цим, фіксуємо відчутне зростання сімейних зв'язків, віри у власні сили та укріплення дружніх зв'язків. При погіршенні ситуації опитані перш за все розраховують на підтримку членів своєї сім'ї (72,6%, тоді як навесні 2022 року цей показник

був 56%), на себе і свої власні сили (46%, а навесні 2022 року - 37,4%) та на друзів (30,8%, а навесні 2022 року - 22,9%).

Припускаємо, що укріплення сімейних і дружніх стосунків є результатом досвіду, перевіреного складними часами. Адже люди частіше зверталися по допомогу до членів сім'ї 56,7% (навесні 2022 року - 46%) та до друзів - 28,2% (навесні 2022 року - 24,4%).

Натомість показники власної допомоги знизилися. Респонденти зазначили, що надавали допомогу членам сім'ї 51,8% (на фоні 53,5% навесні 2022 року) та друзям - 39,8% (32,5% навесні 2022 року). Дозволимо собі припустити, що це зменшення відсотків є проявом тіснішого ототожнення себе із сім'єю та друзями, укріплення зв'язку, коли надана допомога не сприймається як допомога іншим.

Залишається стабільною довіра до Збройних сил України. На їх підтримку і допомогу розраховують більше 38% опитаних і, відповідно, допомогу надавали 36,8%.

Це саме стосується довіри до волонтерів та громадських організацій, на яких розраховують у випадку погіршення ситуації - 23,5%, зверталися за допомогою - 19,3% і надавали допомогу - 20,2%.

Спостерігається зростання рівня солідарності в громадах, оскільки не розраховуючи на допомогу з боку незнайомих людей - 28,7% опитаних самі надавали допомогу таким людям.

Тобто в українських громадах спостерігається про реальний рівень довіри та солідарності передусім в “найближчому” колі, а також і між різними соціальними групами, тобто створюються і змінюються соціальні зв'язки, мережі. Позитивним і значимим можна вважати активність в бік допомоги ЗСУ, територіальній обороні, мешканцям громади, навіть незнайомим, а також волонтерам і громадським організаціям.

Досить чіткі уявлення про стан соціального самопочуття населення можемо сформувати на основі результатів відповідей на запитання щодо того, наскільки вони відчують себе частиною громади та можуть впливати на певні рішення (Діаграма 24).

Діаграма 24. Оцініть, будь ласка, наскільки Ви відчуваєте себе, %

Загалом 70,7% опитаних вважають себе частиною громад – повністю або ж більш-менш; 63,8% - відчувають можливості захистити свої права. Поряд з цим 47,5% опитаних відчуває можливість впливати на рішення в громаді, а кожен третій з опитаних (32,8%) заперечує можливість такого впливу. До того ж і тих, хто впевнений у такій можливості серед зазначених 47% виявлено менше - лише 20,7%. Можливо, саме у співвідношенні цих відсотків і “сховані” такі низькі показники довіри до органів місцевої влади?

Таблиця 24а. Оцініть, будь ласка, наскільки Ви відчуваєте себе, % :

	Відчуваю у повній мірі	Більш-менш відчуваю	Взагалі не відчуваю	Важко відповісти
Наскільки відчуваєте себе частиною громади	35,2	35,5	14,4	14,9
Наскільки відчуваєте можливість впливати на рішення в громаді	20,7	26,8	32,8	19,6
Наскільки відчуваєте можливість захистити свої права	27,6	36,2	14,6	21,6

Наведена таблиця 24б ілюструє оцінки опитаними власного відчуття себе частиною громади. Як бачимо, найбільш позитивно це відчуття демонструють опитані жителі

Чернігівської громади - 69% зазначили, що повною мірою відчувають себе частиною громади. Тоді як серед опитаних закарпатців лише кожен п'ятий зазначає таку позицію. Натомість 23,1% представників Сумщини не змогли визначитися, а значить мають сумніви щодо відчуття себе частиною громади.

Таблиця 24б. Наскільки відчувають для себе частиною громади, % (за місцем проживання)

	Відчуваю у повній мірі	Більш-менш відчуваю	Взагалі не відчуваю	Важко відповісти
Київська	31,9	42,6	12,5	13,1
Львівська	33,0	33,0	14,2	19,8
Закарпатська	21,3	36,8	30,9	11,0
Миколаївська	29,2	38,7	13,2	18,9
Сумська	32,2	39,7	5,0	23,1
Чернігівська	69,0	18,3	7,7	4,9
За кордоном	32,1	21,4	25,0	21,4

Окрім високих показників негативних оцінок щодо можливості власного впливу на прийняття рішень у громаді, висловлених опитаними Закарпатської та Миколаївської областей, особливої уваги варті показники невизначеності та відсутності відчутного впливу серед тих, хто виїхав за межі власної громади в інші області (крім зазначених) та за кордон. Ці респонденти набагато рідше фіксують, що мають повноцінний вплив на рішення у громаді, а також частіше зазначають позиції “взагалі не відчуваю” та “важко відповісти” (Таблиця 24в).

Таблиця 24в. Наскільки відчувають для себе можливість впливати на рішення в громаді, % (за місцем проживання)

	Відчуваю у повній мірі	Більш-менш відчуваю	Взагалі не відчуваю	Важко відповісти
Київська	22,2	28,9	30,1	18,8
Львівська	15,6	31,6	33,0	19,8
Закарпатська	10,3	25,7	48,5	15,4
Миколаївська	12,3	29,2	39,6	18,9
Сумська	17,4	19,8	25,6	37,2
Чернігівська	49,3	21,8	21,1	7,7
За кордоном	10,7	25,0	39,3	25,0

Таблиця 24г ілюструє оцінку опитаними можливостей захисту власних прав. Як бачимо, найчастіше про відсутність таких можливостей зазначають жителі Закарпатської області, а також ті, хто виїхав за межі власної області проживання. А найоптимістичніше оцінюють ситуацію у цій сфері жителі Чернігівщини та Миколаївщини, серед яких лише відповідно 7,7%

та 8,5% зазначили, що взагалі не відчують такої можливості. При цьому і тих, хто не визначився серед чернігівців виявлено значно менше.

Варті особливої уваги і високі показники визнання “захищеності прав” тими респондентами, які перебувають за кордоном - більше 70% їх визнають, що відчують таку можливість - повною мірою чи частково.

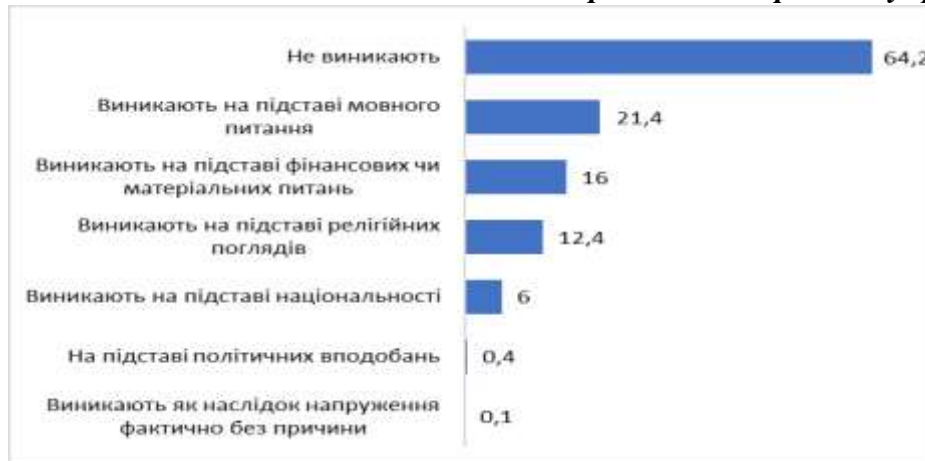
Таблиця 24г. Наскільки відчують можливість захистити свої права, % (за місцем проживання)

	Відчуюю у повній мірі	Більш-менш відчуюю	Взагалі не відчуюю	Важко відповісти
Київська	27,7	33,7	13,4	25,2
Львівська	16,0	43,4	16,5	24,1
Закарпатська	17,6	37,5	26,5	18,4
Миколаївська	27,4	38,7	8,5	25,5
Сумська	27,3	32,2	14,0	26,4
Чернігівська	54,2	31,0	7,7	7,0
За кордоном	35,7	35,7	14,3	14,3

Отримані результати показують, що навіть на фоні складних процесів і високого рівня ризиків більшість опитаних стверджують про **відсутність у громадах проявів ворожнечі та конфліктів**.

64.2% опитаних зазначили, що такі конфлікти та ворожнеча не виникають взагалі. Поряд з цим 21,4% зізнаються про конфлікти на основі мовного питання; 16% - фінансових та матеріальних питань; 12,4% - релігійних поглядів. При цьому маємо практично “нульові” показники конфліктів на ґрунті політичних вподобань чи загальної напруженості.

Діаграма 25. Виникають чи не виникають випадки ворожнечі/конфліктів у громаді?, %

Респонденти могли обрати декілька варіантів

Особливої уваги заслуговує розподіл результатів у розрізі областей (громад) - дані наведені у Таблиці 25а. Звертають на себе увагу вищі показники “конфліктності” **на підстав мовного питання, на які акцентують увагу опитані Львівської, Закарпатської та Київської областей**. У Закарпатській та Миколаївській області порівняно частіше ворожнеча та конфлікти виникають **на ґрунті релігійних поглядів**. У Миколаївській, Сумській та Чернігівській областях у порівнянні з іншими частіше конфліктують через фінансові та матеріальні питання.

Найвищі показники щодо ворожнечі та конфліктів на ґрунті національності виявлено серед опитаних Миколаївської області та тих, хто наразі перебуває за кордоном.

Таблиця 25а. Виникають чи не виникають випадки ворожнечі/конфліктів у громаді?, %

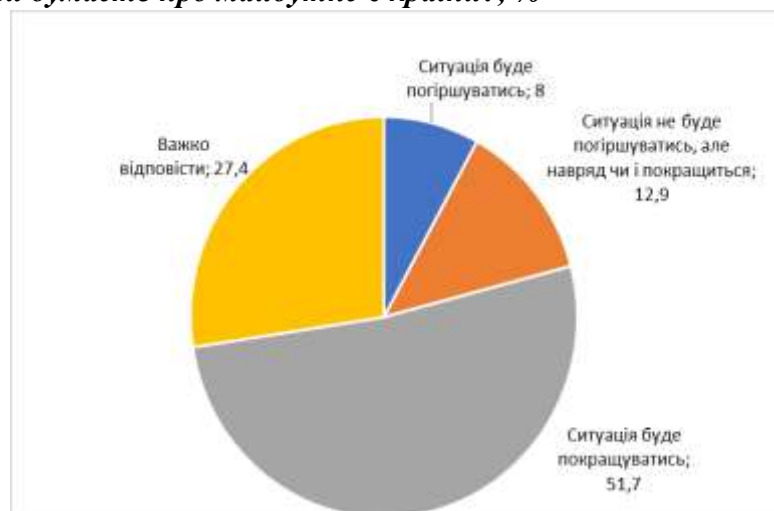
	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
Не виникають	66	64,6	54,4	53,8	64,5	77,5	64,3
Так, на підставі мовного питання	23,7	29,7	25,7	18,9	14,9	8,5	21,4
Так, на підставі релігійних поглядів	11,2	10,4	21,3	20,8	9,9	6,3	3,6
Так, на підставі національності	7,9	6,6	2,2	10,4	5	1,4	10,7
Так, на підставі фінансових чи матеріальних питань	15,5	13,2	8,1	28,3	20,7	19,7	3,6
Так, як наслідок напруження фактично без причини	0	0	0	0	0	0,7	0
На підставі політичних вподобань	0,3	0,5	0	0	0	0	3,6

Результати опитування дозволяють стверджувати, що трохи більше половини опитаних в цілому позитивно оцінюють перспективи України: 51,7% вважають, що ситуація в країні скоріш за все буде покращуватись. При цьому (при вже зазначеній умовності та обмеженості прямого порівняння) маємо деяке зниження показника. Адже у листопаді 2022 року тих, хто висловлював впевненість у покращенні ситуації було виявлено 59%. Очевидно, дається взнаки і загальна втома, і поки нереалізовані очікування швидкої перемоги.

Ще 12,9% вважають, що ситуація навряд чи покращиться, але й суттєвого погіршення не буде. І лише 8% допускають, що ситуація буде погіршуватись.

При цьому заслуговують на увагу високі показники тих, хто сьогодні не зміг визначитись з оцінкою перспектив України (27,4%), зазначивши варіант “важко відповісти”.

Діаграма 26. Що ви думаєте про майбутнє України?, %

Нижче наведена Таблиця, яка ілюструє особливості оцінок опитаних з різних областей/громад.

Таблиця 26а. Що ви думаєте про майбутнє України?, % (за місцем проживання)

	Скоріш за все ситуація буде погіршуватись	Ситуація не буде погіршуватись, але навряд чи і покращиться	Скоріш за все ситуація буде покращуватись	Важко відповісти
Київська	10,6	14,0	55,3	20,1
Львівська	10,4	13,2	45,3	31,1
Закарпатська	12,5	16,9	42,6	27,9
Миколаївська	1,9	15,1	47,2	35,8
Сумська	2,5	9,1	47,1	41,3
Чернігівська	2,8	10,6	71,1	15,5
За кордоном	7,1	0,0	57,1	35,7

Як бачимо з наведеної таблиці, найбільш оптимістично оцінюють ситуацію опитані у Чернігівській та Київській областях, а також ті респонденти, хто на час опитування знаходиться за кордоном. Водночас жителі Закарпаття частіше зазначають, що очікують погіршення ситуації, або ж якщо не погіршення, то й покращення не варто чекати.

Отже, аналіз громадсько-політичної участі свідчить, що:

1. Українці стали більш активними у громадському та політичному житті після повномасштабного вторгнення, хоча у порівнянні з 2022 роком цей показник знизився, що може свідчити про певну втому людей або переоцінку такої активності, а також це може бути проявом тенденції, що частина більш активного населення могла покинути громади. Проте активізацію жителів громад слід розглядати як ресурс для розвитку і відновлення громад, а тому з боку влади варто підтримувати горизонтальні ініціативи.

2. Рівень довіри до місцевих органів влади - за оцінками опитаних - є посередніми та складають близько 44%, тоді як близько 23% зазначає, що скоріше не довіряє місцевим органам влади. Жителі Київщини та Чернігівщини висловлюють вищі показники довіри, тоді як Закарпаття - частіше не довіряють місцевій владі. Жителі Сумщини, Львівщини та Миколаївщини висловлюють невизначені позиції.

3. Зросла згуртованість та горизонтальні зв'язки всередині громади. Так, у випадку погіршенні ситуації українці розраховують на підтримку членів своєї сім'ї, на себе і свої власні сили, ЗСУ, друзів та волонтерів і громадські організації. Також громадяни за потреби зверталися по допомогу до членів сім'ї, до друзів, до волонтерів і громадські організації й самі справлялися. Так само надавали допомогу членам сім'ї та друзям, ЗСУ, волонтерам і громадським організаціям.

4. Залишається стабільною довіра до Збройних сил України та до волонтерів й громадських організацій. А також зростання рівня солідарності, оскільки хоча не розраховують на допомогу з боку незнайомих людей, українці самі надавали допомогу незнайомцям.

5. 70,7% опитаних вважають себе частиною громад; 63,8% - відчують можливості захистити свої прав, а 47,5% - відчуває можливість впливати на рішення в громаді.

6. Вищі показники "конфліктності" на підстав мовного питання виникають у Львівській, Закарпатській та Київській областях; на ґрунті релігійних поглядів - у Закарпатській та Миколаївській областях, а частіше конфліктують через фінансові та матеріальні питання - у Миколаївській, Сумській та Чернігівській областях.

7. Залишається сталою позитивна/оптимістична оцінка громадян перспективи України. Так, 51,7% українців вважають, що ситуація в країні скоріш за все буде покращуватись.

5 ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЛЮДИНИ В ГРОМАДІ

5.1 Індивідуальні чинники соціальної стійкості людини

Чинники культури і духовності як індивідуальні чинник соціальної стійкості людини. Перш за все чинники духовності і моралі як індивідуальні чинники соціальної стійкості цивільної людини представлені **любов'ю до країни та ставленням до держави і свободи** як до цінності.

Жінка, Київ, ВПО. «Якщо говорити про українців в цілому, то це любов до країни, як би пафосно не звучало».

Жінка, Київ, ВПО. «Це війна на виживання, і внутрішній ресурс – це родина і любов до країни».

Чоловік, Миколаїв, біженець. «Українці відчують свою свободу, що вони вільні, що в нас є своя Держава, цінність Держави підвищилась за останні роки ще сильніше, особливо після вторгнення в 2014 році».

Жінка, Миколаїв, біженка. «Є переконання, що це закладено генетично. Боротьба за свободу. Українці мають досвід супротиву ворогу і це підвищує стійкість українців».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Закінчую коледж український і пишаюся цим».

Чинники духовності та моралі пов'язані з **історичним корінням українського народу**. Про це зазначали учасники всіх цільових груп, хоча, скоріше, в загальному плані, без деталізації конкретних історичних подій, процесів, персоналій.

Жінка, Суми, молодь. «Багато факторів, які впливають на нас є історичними. У нас складна історія і той досвід, який накопичився, допоміг нашому народу давати опір та триматися. Також історична пам'ять дає нашому суспільству розуміння необхідності не лише бути кожен сам по собі стійкими, а і функціонувати як єдиний живий організм».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Так склалося історично, ми завжди були мирною нацією, але до тих пір, поки не посягали на нашу територію. Наша стійкість проявляється коли з'являється якась загроза».

Жінка, Суми, біженка. «Стійкість українців в тому, що вони господарі в своїй країні, українці завжди мали можливість відстояти свою думку, і наразі всі готові боротись за свою землю, і ніхто не готовий нею ділитись, і це наше право».

Чоловік, Чернігів, ВПО. «Всю історію виживали, всю історію боролися».

Мовне питання учасники фокус-групового дослідження згадали в контексті власного свідомого вибору і в контексті об'єднання людей, які говорять різними мовами.

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Переїхавши до Чернігова на навчання я стикнулася з проблемою російськомовного оточення. Люди соромляться, що спілкуються українською. Після початку війни я свідомо перейшла на українську і це стало для мене індивідуальною рушійною силою, яка мені допомагала триматися».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Переїхала з під кордону, тому що в нас там постійні обстріли. Для мене приклад стійкості був тоді, коли 24 лютого велика колона танків пішла через кордон, через наш населений пункт. Люди повиходили на вулицю і стали зупиняти колону. Не дивлячись на те, що у нас тут хтось розмовляє українською, хтось російською. Всі почали кричати: ви тут ніхто і вас тут не чекають. Люди згуртувалися, це, звісно, не зупинилося колонку танків, але вони намагалися об'єдналися, щоб захищати свої інтереси і свої права».

Віра також була згадана як чинник стійкості.

Жінка, Львівська область, ВПО. Зазначила, що соціальна стійкість – це віра. Особисто стала ближчою до релігії і зараз не пропускає церковні служби.

Таким чином, на індивідуальному рівні чинниками духовності соціальної стійкості є: любов до країни, держави і свобода як цінність; розуміння історії свого народу; цінність рідної мови; та віра.

Рисунок 2. Чинники культурно-духовні соціальної стійкості на індивідуальному рівні

Чинники базового стану як індивідуальні чинники соціальної стійкості людини. Чинниками базового стану відповідно до моделі концепції соціальної стійкості людини в територіальній громаді розглядаємо фізичний та емоційний стан, а також економічну спроможність людини. Аналізуючи матеріал фокус-груп, лише в одному випадку було виявлено самооцінку щодо **погіршення фізичного стану**.

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Почалися проблеми фізичні зі здоров'ям, ... скоріше більше фізичні проблеми, ніж моральні».

Учасники фокус-груп торкнулися питання **послаблення економічної спроможності** в контексті зростаючих цін на житло для ВПО і в контексті мотиву для виїзду за кордон.

Жінка, Сумська область, молодь. «В економічному сенсі хочу сказати, що з початку вторгнення зросли ціни на житло. Це дуже важко для тих, хто вимушений знімати житло».

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Я виїжджала за кордон тричі, не через безпекову ситуацію, а через економічні причини – потрібні гроші».

Жінка, Суми, біженка. Щодо виїзду «наполягла сім'я, але ще одним з факторів була втрата роботи».

Однак в переважній більшості висловлювання щодо базового стану стосуються **складного емоційного стану**. Учасники поверталися думками до часу початку повномасштабного російського вторгнення в Україну, зазначали свою розгубленість.

Жінка, Львів, молодь. «Найбільшою вразливістю було у перші дні війни зібрати себе та зрозуміти, що робити. Ця ситуація буквально паралізувала мене і ми чекали, що робити далі та як діяти».

Жінка, Київська область, біженка. «Моя безпорадність, я не могла тримати обличчя, я мусила це робити перед своїми малолітніми дітьми. В ці перші години, в ці перші дні це було

для мене зовсім несподівано, я була не готова, я була дуже вражена... Я боялася взагалі за те, що все руйнується навколо, життя руйнується».

Жінка, Чернігів, ВПО. «У перші дні, години, всі були дуже вражені, дуже розгублені, хтось плакав, хтось намагався збирати речі, ніхто не знав куди бігти, чи їхати, чи залишатися. Всі переживали за життя своїх рідних, за життя своїх дітей, всі були розгублені, всі цінності, які були до цього часу, свої житло, свої речі, своя робота, свій графік, якісь плани, все це втратило сенс, ніхто нічого не розумів, і ніхто не знав, як діяти».

Жінка, Чернігів, біженка. «Найважче залишати сім'ю, батьків. Ми виїзжали 24 лютого і якась така була думка, якщо не сьогодні, то ми не залишимо країну. Ми бачили всю цю техніку, скільки заходило».

Жінка, Київська область, біженка. «Одна біженка розповідала, що ще перед війною вони своїм близьким колом обговорювали цю ситуацію. І в їх гурті була впевнена пані, вона була психологинею, вона казала, якщо це станеться, то я буду робити так, так, і ось так. Коли ж прийшло 24 лютого, вона з усього кола виявилася найвразливішою. Теорія не допомагала, допомогли люди поруч».

З іншого боку, злість і бажання помсти.

Жінка, Чернігів, ВПО. «У мене розгубленості не було, у мене була злість, дуже сильна злість, я не думала, що можу відчувати таку злість. В мене взагалі не вкладалося в голову, як вони могли таке зробити, як вони посміли. Злість від того, що я розуміла, що мені потрібно кудись їхати, і злість від того, що я розуміла, що мені потрібно кудись дівати маму. Оця емоція моя була перша. І вона була негативна, я розумію що емоція може перетворюватися на дію, і так воно і сталося в моїй ситуації».

Чоловік, Львівська область, ВПО. «Допомагало бажання помсти ворогу».

При цьому слід зазначити, що кількість висловлювань, в яких учасники поверталися до початку вторгнення і своїх перших переживань, суттєво зменшилася порівняно з аналогічними висловленнями, які були зафіксовані в другій (березні-травні 2022 р.) та третій (в вересні-листопаді 2022 р.) «хвилях» дослідження соціальної стійкості. Якщо в третій «хвилі» дослідження фіксувалася тенденція «відкладеного життя», то в даній «хвилі» (червень 2023 р.) з'явилися непоодинокі висловлювання щодо **життя одним днем та неможливості планувати.**

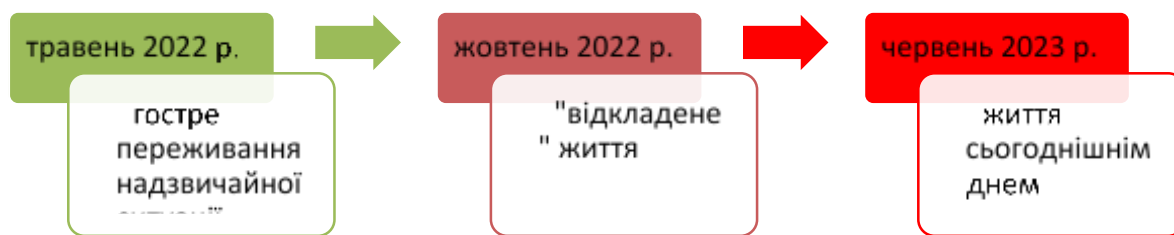
Жінка, Суми, молодь. «Війна розхитує твої особистісні плани, ти перестаєш планувати своє життя, а живеш одним днем. Це велика проблема, коли ти не знаєш, що буде завтра, немає стабільності і ти не знаєш, над чим працювати».

Жінка, Суми, біженка. «Не має планування, бо ми не знаємо, скільки ми будемо в міграції, на що ми можемо розраховувати, що можемо планувати, і якась невідомість, що робити, як працювати з перспективою чи тільки для задоволення першочергових потреб».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Навчилися жити одним днем».

Жінка, Суми, біженка. «Навчилась не біжати, мислю не масштабно, війна навчила того, що треба радіти тому, що маємо зараз».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Навчилася відмовлятися від планування».

Отже, за чинниками базового емоційного стану фіксуються прояви таких якісних переходів:

- 1) гостре переживання несподіваної надзвичайної ситуації і пошук власної відповіді (завмерти/біжати/нападати);
- 2) «відкладене» життя на фоні продовжуваних гострих переживань;
- 3) життя сьогоднішнім днем без планів і з високою невизначеністю майбутнього.

Чинник сім'ї як чинники соціальної стійкості людини. Чинники сім'ї відносимо до індивідуальних чинників в тому розумінні, що ці відносини мають потенціал бути достатньо тісними відповідно до спільних кровних та подружніх зв'язків, моральних принципів, норм організації життя, економічних та побутових умов. На початку дослідження припускалися варіанти збереження якості стосунків, покращення стосунків, погіршення стосунків. Переважна більшість учасників фокус-груп висловилися щодо цього. На підставі дослідження вбачаємо, що переважають висловлювання щодо **покращення стосунків**, у тому числі в ситуаціях, коли до війни відносини були «не дуже», а також із родичами за межами спільного домогосподарства.

Жінка, Львівська область, ВПО. «Стосунки в родині навіть поліпшилися. І війна довела в черговий раз, якщо стосунки нормальні, то і на відстані будуть нормальними. Як у мене з чоловіком, що долучився до лав ЗСУ».

Жінка, Чернігів, ВПО. «На прикладі моєї сім'ї, покращилися: ми стали більше дорожити один одним, гуртуватися, цінити. У багатьох моїх знайомих так само».

Жінка, Чернігів, ВПО. «На прикладі нашої родини – ми згуртувалися, ми стали більше цінувати один одного, більше спілкуватися. Є родичі, які далеко від нас, і ми не спілкувалися. Зараз ми стали спілкуватися. Тому що зараз цінується кожна мить життя і ти не знаєш, що буде завтра і чи зможеш поговорити. Коли є можливість, спілкуємося із тими, хто далеко, більше часу проводимо із родичами, які є тут».

Жінка, Миколаїв, біженка. «Цінність в спілкуванні з родиною підвищилась і має нові сенси».

Жінка, Чернігів, біженка. «Всі згуртувалися, зблизилися, почали цікавитися один одним, більше проводити часу, хоч ми і далеко, але телефон ніхто не відміняв і почалося більше дзвінків. Ситуація покращилася в сім'ї, війна дала зрозуміти, що завтра може не настати і потрібно спілкуватися сьогодні».

Жінка, Львів, молодь. «Відносини в нашій сім'ї трохи покращилися. Коли не було електрики – ми збиралися вечорами і спілкувалися. Як не смішно сказати, але певні переваги від відключення були».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Родинні зв'язки стали теплішими. Всі запрошували до себе і родичі, і друзі та пропонували допомогу».

Жінка, Миколаївська область, ВПО. «В сім'ї зросла відповідальність і турбота».

Жінка, Львів, молодь. «Мої батьки до війни не спілкувалися 4 роки, але з початку війни вони з'їхалися і жили разом. Тобто війна реально покращила стосунки в нашій сім'ї. Погано, що такою ціною, але так вийшло».

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Спільна біда об'єднала нашу смію, хоча стосунки були не дуже».

Жінка, Київська область, біженка. «Бачу різні приклади, і сім'ї, які стали ближче один до одного, і сім'ї, які дружина тут і чоловік там. Є приклади абсолютна позитивні, коли “половина” тут, а “половина” там, і стосунки абсолютно близькі і чисті. Ми з чоловіком і дітьми тут, а всі інші в Україні, але є невербальний зв'язок, коли не обов'язково говорити, але люди відчувають».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Ми з батьком не були близькі, але зараз він за кордоном на лікуванні, я знаю, що у нього все гаразд, але мені сумно бо знаю що він сумує за рідною країною. А от мій син дуже сумує за дідом як і було до початку війни».

Частина учасників констатує гарні відносини, не зазначаючи, що для сім'ї це стало чимось новим. **Сім'я та рідні - ресурс людини.**

Жінка, Сумська область, ВПО. «Мені дають сили мої рідні, які залишилися вдома, а я виїхала».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Якщо говорити про ресурс – це родина».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Людина – взагалі стійка істота, але особливо допомагає родина».

Жінка, Суми, біженка. «Мою особистісну стійкість підсилює родина, особливо батько, який знаходиться в ЗСУ, і який має завжди позитивний настрій на Перемогу, навіть, бабуля яка залишилась в місті сама, завжди мене підбадьорює».

Однак ситуація не є однозначно позитивною, у ряді висловлювань йдеться про зміни, що відбуваються, але наявна невпевненість щодо того, чи будуть вони на краще.

Жінка, Сумська область, ВПО. «Стосунки в родині змінилися: зараз я почуваюся дівчинкою під опікою чоловіка, не працюю. З одного боку добре, але живемо з матір'ю і братом, це дуже не звично. На початку важко було, зараз уже “притерлися” до побуту».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Знаю приклади, коли жінка з дитиною, або сама жінка поїхала за кордон і хтось із пари починає нові стосунки, то вони розходяться і створюються нові сім'ї. Я не готова казати, що щось погіршилося, можливо, вони і до того не були достатньо близькими».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Стосунки не змінилися, єдине тепер живемо із матір'ю чоловіка. У друзів теж у сім'ях нічого не змінилося».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Стосунки змінюються у всіх, тому що змінилися реалії життя. Щодо погіршення чи покращення – 50 на 50».

Наведено й узагальнення і приклади щодо **погіршення відносин в сім'ї**. Серед причин – як міжособистісні, так і різниця в оцінках в поглядах.

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Відносини у сім'ї скоріше погіршилися. Тому що є “афганці”, які по-іншому бачать нашу державу. Відповідно війна постійно напружувала відносини між членами нашої сім'ї».

Жінка, біженка. «Серед знайомих спостерігається розпад сімей, жінки, які виїхали, втрачають зв'язок з родинами і утворюють сім'ї нові як за кордоном, так і в Україні».

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Ми проходили практику в суді та помітили, що в день по 2 пари розлучаються. Це говорить про значні проблеми у відносинах під час війни».

Представники цільової групи біженців фіксують **проблеми взаєморозуміння** у тих, хто залишився і виїхав, інколи навіть обвинувачення, що люди виїхали і їм не зрозуміти тих, хто залишився, що в них там ситуація інша і краща.

Жінка, Суми, біженка. «Відбулась зміна спілкування з оточуючими, спілкуюсь в більшості з тими, хто зі знайомих виїхав за кордон, бо нас об'єднують спільні проблеми, не зрозумілі тим, хто залишився».

Жінка, Суми, біженка. «Для того, щоб зберегти спілкування з близькими змінилась, більше підлаштовуюсь, стримуюсь, бо відчувається втома, виснаженість при спілкуванні з оточуючими».

Жінка, Київська область, біженка. «Щодо “другого” і “третього” кола, то хтось із тих, з ким часто спілкувалися, відійшли, а хтось став ближчим».

У попередніх другій і третій «хвилях» дослідження учасники не достатньо часто характеризували ситуацію, що стосується дітей. Так само і в поточній «хвилі» є лише кілька висловлювань щодо дітей. Наявні ж висловлювання свідчать: **особистісна стійкість – це діти.**

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Мені дало сили відчуття відповідальності, бо у мене двоє дітей, яких я мала вивезти з Луганська».

Жінка, Київ, ВПО. «Особисто для мене – це також моя родина, мої діти, вони мене надихають і дають сили рухатися далі».

Жінка, Київська область, молодь. «Війна дуже впливає на дітей, вони найбільш вразливі. Коли гучні звуки – вони біжать та прячуться, це реально складно».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «У мене в родині стосунки змінилися і дуже, ми раніше жили і у дітей була няня, вони були всім забезпечені. А зараз для того, щоб щось мати, діти почали працювати і навчатися одночасно. Вони стали більш стійкими до життя, а то б вирости “нарцисами”. Не знаю чи добре це, чи погано».

Рисунок 4. Взаємозалежність між стійкістю людини та стійкістю сім'ї

Отже, спостерігається тенденція щодо покращення сімейних стосунків як між найближчими, так і з дальніми родичами на фоні війни. Цей факт представляється таким, що заслуговує широкого розголосу в суспільстві, адже сім'я виявилася не просто чинником індивідуальної стійкості людини, але й чинником, що розвивається.

Разом із тим, є певні непрямі прояви, які дають підстави рекомендувати проведення профілактичної роботи щодо батьківської компетентності.

Також доцільною представляється рекомендація профілактичної роботи щодо уваги і поваги точки зору, почуттів і базових станів людей, з іншими досвідом, зокрема тих, які переживають потрясіння біженства.

5.2 Досвід прийняття рішення в ситуації вибору

Важливе рішення щодо альтернатив залишитися вдома чи виїхати приймали багато українців і українських родин в ситуації повномасштабного російського військового вторгнення. Можна зазначити, що тут висловлювання учасників фокус-груп на користь того чи

іншого рішення розділилися майже порівну. В цілому люди висловлюються, що **не мали бажання залишати свої домівки**.

Чоловік, Миколаїв, молодь. «Я з початку війни нікуди не виїжджав. І ми не планували, ми вважаємо, що Миколаїв наш дім, і ми не потрібні десь. Люди почали збиратися, копати окопи, генерал Марченко зіграв також важливу роль, щоб люди залишилися».

Жінка, Суми, молодь. «У перші години війни було підсвідоме бажання кудись бігти, а потім ти розумієш, що бігти більш небезпечно, ніж залишатися. Тому прийняли рішення бути вдома і разом з громадою намагатися зупинити ворога. Життя показало, що це правильне рішення, виїжджати є дуже складним емоційно рішенням».

Жінка, Львів, молодь. «Я була впевнена, що найгірший варіант – це залишити все, що є і покинути свій дім. Тому одразу зрозуміли з рідними, що ми будемо залишатися вдома. Тим більше у Львівській області було не так небезпечно, як у прифронтовій зоні».

Чоловік, Суми, молодь. «Війна мене застала вдома та я навіть не думав про виїзд. Одразу зрозумів, що треба думати про запаси їжі та води, думати як пережити війну».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Я особисто виїжджала спочатку в Польщу, але повернулася, бо хочу жити в рідній країні».

Жінка, Сумська область, молодь. «Я вирішила залишитися в громад, це мій дім. На початку вторгнення ми майже не помічали бойових дій, але з часом з'явилися прильоти і ми зрозуміли, що таке війна. У будь-якому випадку рішення залишитися не змінили і впевнені в правильності».

Основною причиною прийняття рішення про від'їзд була **пряма загроза життю**.

Жінка, Львів, ВПО. «Як можна надалі жити, якщо летять бомби. Якби ми не виїхали з міста, жодного представника б нашого міста не залишилося живим».

Жінка, Чернігів, біженка. «Була вагітна другою дитиною і перший син, йому 2,5 роки було. У мене було передчуття, що це не закінчиться через тиждень. У мене було відчуття, що я не хочу народжувати дитину в незрозумілих умовах і ми прийняли сімейне рішення, що ми виїжджаємо. Здоров'я моєї сім'ї було вище всього цього».

Жінка, Чернігів, ВПО. «На рішення залишитися чи поїхати впливають базові потреби: і безпека, і навчання дітей, і охорона здоров'я. Чи безпечно? Чи зараз прилетить снаряд?... і... немає нікого і нічого. Це впливає на вибір кожної людини їхати чи залишитися».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Для мене була пряма загроза життю, бо це була північна Салтівка. Були варіанти постійно прятатися. Але я для себе вирішила, що буду більш продуктивніша, і для себе і для своєї родини, якщо виїхати. Для мене не стояла питання виїзду за кордон, хоча була така можливість і такі запрошення від друзів. Але я для себе вирішила, що тут можу більше контролювати ситуацію для себе і для своєї родини».

Чоловік, Чернігів, ВПО. «Я вивіз батьків з окупованої території. І це питання виживання. Війна є війна і великий шанс є, що батьки постраждають. Людина оцінює шанс на своє життя, на своє виживання».

Чоловік, Миколаїв, біженець. «Безпека, бо коли є прильоти постійні, то це не сприяє розвитку та погано впливає на емоційний стан».

Жінка, Миколаївська область, ВПО. «Так, це в першу чергу страх за життя, але ще й Миколаїв довгий час без питної води. Спочатку нам давали солонувату, і зараз аварійна ситуація, постійно якісь пориви, відключення».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Ми виїхали не відразу, бо у мене батько з інвалідністю і його залишити не могла, але і без його дозволу транспортувати його не могла. Якщо чесно, якби не діти, я б вже повернулася додому. Але зараз літо, території заміновані, немає для дітей занять ніяких, і я турбуюся, щоб вони кудись не влізли».

Для повноти відображення ситуації щодо прийняття рішення про виїзд наведемо ще два приклади, але вони не є типовими на всьому масиві отриманих відповідей.

Жінка, Суми, біженка. «Наполягла сім'я, але ще одним з факторів була втрата роботи».

Жінка, Суми, біженка. «У мене не має дітей та хлопця, але моя родина дуже наполягла, щоб я виїхала».

Отже, в переважній більшості учасники фокус-груп продемонстрували, що не мали бажання виїздити із своїх домівок і рідних громад, однак пряма загроза життю змусила все-таки велику кількість українців прийняти рішення про вимушене переміщення та біженство.

5.3 Вразливість людини

В надзвичайній ситуації, спричиненій повномасштабним воєнним вторгненням, проявились також і вразливості людей. Характерним є те, що про вразливість висловлювалися ВПО і біженці, натомість представники молоді, які знаходяться в своїх рідних громадах, про вразливість не говорили.

В якості чинників вразливості названо **страх, страх за родичів, близьких, дітей, страх перед майбутнім та відсутність бачення майбутнього.**

Жінка, Львівська область, ВПО. «Вразливість – це страх, нестабільність, небачення майбутнього взагалі».

Жінка, Миколаїв, ВПО. «Страх не перед майбутнім, а за родичів, близьких, дітей, щоб з ними нічого не трапилось».

Жінка, Київ, біженка. «Вразливість – це переживання за наших рідних».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Вразливість – це розуміння, що ми кожен десь втрачаємо українців».

Було зазначено, що однією з вразливістю є те, що застигли на етапі очікування, що скоро все закінчиться, буде повернення до свого звичного життя вдома.

Також як чинники вразливості ВПО і біженці особливо виділяють **відсутність/необлаштованість житла, високі ціни на житло.**

Жінка, Львівська область, ВПО. «Бачити на відео як твоє місто повністю розруйноване не можливо, опускаються руки».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Перше – це страх, друге – це житло, виїжджаючи я попрощалася з ним. Також важко було прийняти те, що я ВПО або як нас на початку називали “біженцями”».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Щодо побутових речей: я була з дітьми і батьком-інвалідом, жили в спортзалі, не було можливості навіть готувати їжу».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Основна потреба – це базова, розруйноване житло, його важко буде відновити. Також це нова обстановка. Якщо говорити про особисто мене, то я базові потреби свої закрила, окрім житла. Але я працюю із людьми, які приїхали з абсолютно різним ступенем вразливості і надалі продовжують жити в спортзалах і т.д., питання житла не вирішується ніяким чином».

Жінка, Київ, ВПО. «Як і у 2014 році, у Києві зняти житло – це проблема, яка і зараз залишається актуальною, бо ціни дуже високі».

Жінка, Сумська область, ВПО. «У Сумах теж ціни вирости на житло. Мені допомагала влада і надавали безкоштовне житло, але мені воно не підійшло. Також проблема із наявністю інформації щодо отримання гуманітарної допомоги. Навіть не знаю чи видається гуманітарна допомога, чи ні наразі».

Також зазначали учасник з числа ВПО і біженців **чинники вразливості, пов'язані із поганою організацією базових послуг в громадах.** На це вказували люди, які переміщені в Україні.

Жінка, Чернігів, ВПО. «Держава мабуть не готова була до такої кількості людей, які переїдуть і виїдуть. Достатньо швидко зорієнтувалися, але все рівно, всі оці довідки, черги... Соціальний захист не готовий. Все це було проблемою».

Жінка, Львів, молодь. «Найскладніше сьогодні працювати. Знайти роботу взагалі та працювати з людьми. Я працюю у сфері обслуговування і я бачу наскільки люди травмовані».

Про вразливість, пов'язану з доступом до базових послуг вказували також і біженці за кордоном.

Жінка, Суми, біженка. «Одним з викликів є те, що в Німеччині в соціальній сфері акцент робиться на системі її організації, а не на людині, а в Україні ми звикли, навпаки, що спочатку є людина, а потім система, тому є проблеми, наприклад з відкриттям рахунку в банку для соціальних виплат, ми звикли, що це можна зробити онлайн в Україні, а тут так не можна, дуже багато неувважності від фахівців, які потім тягнуть за собою багато наслідків».

Жінка, Миколаїв, біженка. «Вразливість у підтриманні свого здоров'я, вчасного отримання допомоги».

Біженці, хто виїхав з дітьми, зазначали, що стикнулись з проблемою адаптації дітей до нових умов життя та навчальних закладів, що в свою чергу викликало й інші проблеми. Якщо говорити про медицину, то майже всі учасниці зазначили: система охорони здоров'я дуже відрізняється від української, не можливо потрапити до профільних лікарів, а інколи невчасне отримання лікування призводить до ускладнень в перебігу хвороби. З іншого боку, біженці зазначали про те, що за кордоном вони бачать більш розмірене життя, спокійне, врівноважене, яке підтримується державою, коли ніхто нікуди не поспішає, а це протилежність життя українців.

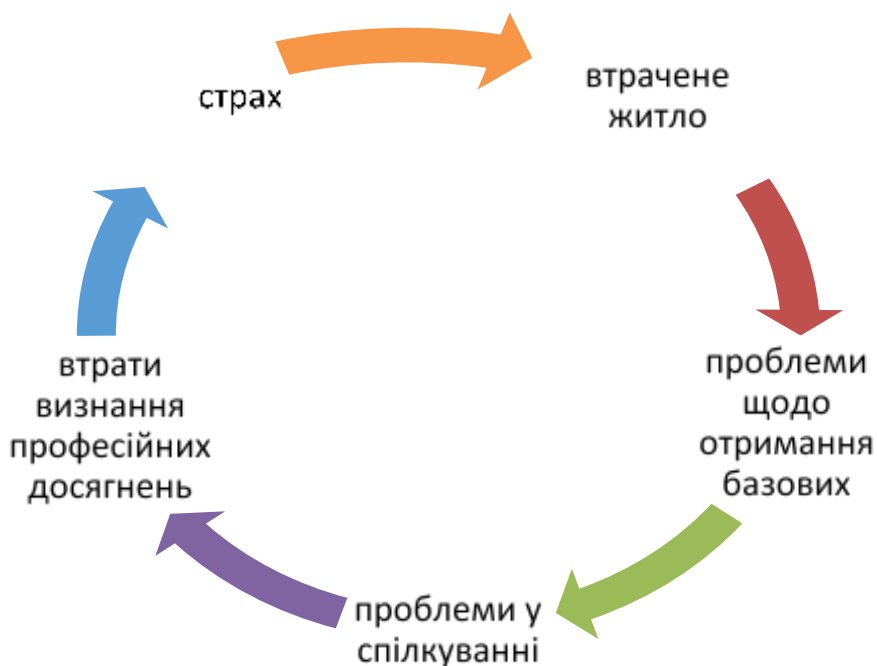
Разом із тим було відзначено **міжнародну підтримку світу українцям**, що також підвищує індивідуальну стійкість. Слід підкреслити, що питання про організацію базових послуг як чинник вразливості більш активно артикулювалося людьми в другій і третій «хвилях» дослідження соціальної стійкості людини в громаді. Натомість **питання житла** стало більш помітним у матеріалах поточної (четвертої) «хвилі» фокус-групового дослідження.

Спільний виклик, про який зазначали представники цільової групи біженців, – це мова, **не знання мови**, або не досконале володіння мовою країни, в якій вони перебувають. Як наслідок – важко розібратись в нюансах законодавства країн. У зв'язку з тим, що багато документів, пошук роботи, пошук однодумців в спілкуванні – виникає часто сумний настрій, відчуття без виходу, інколи певною мірою стрес.

Також біженцями висловлюється вразливість, пов'язані із **втратою своїх досягнень**, своїх здобутків в мирному житті, недооціненість професійних здібностей та освіти людей, які мігрували за кордон.

Жінка, Суми, біженка. «Вдома я мала успішний бізнес, мої послуги були значимі та популярні, а тепер я маю починати все з нуля, та доводити, що я професійна людина, себе не бачу в іншій спеціалізації, відчуття, що я чужа завжди є».

Рисунок 5. Чинники вразливості людини

Отже, кожна людина має право на вразливість, тим більш в умовах надзвичайної ситуації. Вирішуватися питання вразливості може в двох площинах: 1) у площині механізмів розвитку соціальної стійкості людини; 2) у площині належного врядування в територіальних громадах, здатного допомогти людині в ситуації вразливості.

5.4 Механізми розвитку соціальної стійкості людини

Навчання як механізм розвитку соціальної стійкості людини. Щодо розвитку механізмів соціальної стійкості людини, то перш за все слід зазначити, що спостерігається не просто навчання, а **переоцінка цінностей**.

Жінка, Київ, біженка. «Ми, хто переїхали в іншу частину країни, хто переїхав за кордон, побачили, що все, що для нас було важливим, все це стає не таким значущим. Близьким і дорогим стала наша родина».

Жінка, Київська область, ВПО. «Прийшла до розуміння, що все матеріальне іде за водою. Лише здоров'я фізичне та ментальне має значення».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Навчилася не триматися за матеріальні речі взагалі, а також допомагати іншим щиро, чого раніше не вміла, і цінувати кожен день».

Жінка, Київська область, біженка. «Навчилися трохи менше чіплятися за речі, за матеріальну частину життя. Ми виїхали з маленькими рюкзаками шкільного формату. І ніхто до цього дня не залишився голий чи босий».

Жінка, Суми, біженка. «Навчитись ... цінувати час проведений тут, бо є питання до себе, щодо втраченого часу».

Представники всіх цільових груп дослідження зазначають, що **навчилися виживати і адаптуватися**.

Жінка, Миколаївська область, молодь. «Адаптивність – це те, чому ми навчилися. Немає електроенергії чи ми переїхали за кордон – ми маємо швидко адаптуватися».

Жінка, Київська область, ВПО. «Навчилися мобільності».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Якщо говорити за людей, то вони навчилися користуватися мінімумом ресурсів, але максимально».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Навчилися виживати. У мене, у моєї родини був період, коли ми жили без світла, газу і води. Якщо б мені до 24 лютого сказали, що треба буде прожити такий період, то я б сказала, що ми не виживемо. Але зараз я хочу сказати, що люди дуже добре підлаштовуються. Ми вчимося. Ми вчимося збирати дощову воду, ми вчимося допомагати один одному».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Особисто я навчилася терпінню, швидко реагувати, адаптуватися, навчилися допомагати один одному на постійній основі».

Жінка, Київ, біженка. «Навчилися, по-перше, стійкості, якщо б нам сказали, що нам доведеться через це пройти, я б сказала, що ми не впораємося. Але ми через це пройшли і пройшли всі разом».

Жінка, Київська область, біженка. «Абсолютне практичне, те, що у нас перед тим було два роки ковіду. Оці зовнішні обмеження, до яких ми були не готові, допомогли загартувати людей. Вже тоді появились приклади людської підтримки. Після 24 лютого це вже перейшло на новий рівень. Але без цього “ковідного” часу, здається, було б важче».

Висловлюючись про адаптацію та виживання, учасники дослідження неодноразово пов'язували це із **взаємною допомогою**.

Чоловік, Чернігів, ВПО. «Ми навчилися тому, що чужого горя не буває. Якщо не допомагали б один одному, не згуртувалися, то невідомо, щоб зараз було. А виживати – це в українців в крові».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Ми вчимося допомагати один одному, ми допомагали їжею, яку не можна було піти в супермаркет і купити, ми допомагали чужим людям, чужі люди допомагали нам. Ми навчилися згуртовуватися, бачити чужі проблеми, і люди бачили проблеми у нас... Не маючи нічого, будучи не вдома, не маючи якісь речей ми навчилися виживати: нам допомагали, ми допомагати самі. Це не дуже гарний досвід, але це досвід».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Навчилася підтримувати близьких рідних та уважніше ставитися до почуттів людей. А люди, мабуть, навчилися смиренно сприймати сьогодення».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Навчилися допомагати один одному на постійній основі. Хтось допомагає донатами, хтось може щось купити, хтось може знайти якусь інформацію, хтось ще чимось. Це дуже масово, і хочеться щоб таке не втрачалось в Україні».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Навчилася трохи волонтерити».

Жінка, Львів, молодь. «Люди навчилися брати на себе відповідальність, розуміти, що війна стосується всіх».

Зазначається також і про те, що люди **розвинули свої навички спілкування**.

Жінка, Суми, біженка. «Навчитись соціалізації, навчитись спілкування».

Жінка, Суми, молодь. «Суспільство навчилося слухати і чути... Волонтерські рухи показують, що люди здатні співпрацювати, у суспільстві стало значно комфортніше жити».

Жінка, Київська область, біженка. «Ми навчилися дякувати. Це не просто формально, вся оця доброта вона серця торкається. Навчилися цінувати слова підтримки, добрі слова. Також слова, які не вирвалися, які могли додати людині болю і зайвих переживань, але не вирвалися. Дякувати Небу, дякувати Богу. Навчилися бути більш чутливими до болі іншого, можливо, ми це не втратимо».

Разом із тим спілкування як царина, в якій зустрічаються особистості в їх різноманітності та неповторності, відкриває й різні ставлення та розуміння. Це царина **відкриття неоднорідності**.

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Також ми майже навчилися не піднімати тему війни під час спільної вечері і взагалі у колі сім'ї. Батьки по-різному оцінюють політичну ситуацію, тому було важливо фокус уваги відтягнути від військових питань».

Жінка, Київська область, біженка. «За кордоном я почула фразу, в приватній розмові, намагаючись бути якомога тактовнішими, мене запитали: а чому українці один одному не допомагають? Вони бачили з різних боків нас, у них склалося таке враження. Більш морально сильні люди відразу включилися в процес, в дію. Відбулося згуртування в якісь творчі проекти. Але з боку здалося що ми не допомагаємо».

Жінка, Сумська область, молодь. «Що мене вразило – це те, що люди, коли отримували гуманітарну допомогу у нас, вони ніколи не дякували. Приймали це як зрозуміле. Дякували лише літні люди, і то як виключення. Це дійсно було неочікувано».

Жінка, Суми, молодь. «Я живу в своїй інформаційній бульбашці і в ній все чудово – люди люблять Україну, ЗСУ, донатять. Але виявилось, що за межами цієї бульбашки ситуація геть інша і це є проблемою».

ВПО. «Місцеві жителі менш активні,.. валяється сміття, забруднені береги озер, річок і не хочуть прибрати, а от ВПО організуються».

Нові навички самоорганізації – це ще одне надбання українців в надзвичайних умовах воєнного стану.

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Війна навчила бути у фокусі, готуватися до переїзду, думати, як себе вести, якщо російські окупанти зайдуть в дім».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «В філософському плані ми навчилися сприймати світ як є, а в побутову за 2 години робити те, що раніше робили цілий день. Так нас організував період, коли вимикали світло».

Жінка, Чернігівська область, молодь. «З початку війни я навчилася самодисципліні та самокеруванню. Я вставала в 3-4 ранку, щоб зарядити всі гаджети та підготуватися до занять. Це реально формує особистість та формує соціальну стійкість».

Жінка, Київська область, молодь. «Ми навчилися вести всі записи у паперовій формі. Це дуже важливо мати записи, тому що електричної енергії може не бути».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Якщо говорити за людей, то вони навчилися користуватися мінімумом ресурсів, але максимально».

Жінка, Миколаївська область, молодь. «Важлива навичка – ми навчилися робити запаси – води та їжі».

Також наявні певні нові ментальні навички, серед яких найбільш артикулюються навички **критичного ставлення до інформації**.

Жінка, Суми, молодь. «Я навчилася психологічній стійкості – не боятися. Страх паралізує, тому я навчилася бути більш спокійною, рухатися далі і розуміння, що стрес мені не допоможе».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Я навчилася працювати і дистанціюватися від чужого болю, бо у мене така специфіка роботи».

Жінка, Сумська область, молодь. «Мені трохи легше, тому що я навчаюсь на “Соціальній роботі” та знайома з техніками “заземлення”. Але мені дуже потрібно навчитися не зриватися на своїх рідних, мені важко це, коли тривалий час знаходжусь у стані стресу».

Жінка, Львів, молодь. «Я навчилася фільтрувати інформацію. Медіаграмотність – це те, чого я навчилася».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Я навчилися фільтрувати інформацію і не вірити усім джерелам».

Жінка, Миколаївська область, ВПО. «Навчилася інформаційній гігієні».

Жінка, Львів, молодь. «До війни була дуже аполітична. Під час війни ситуація застала краще розбиратися, грамотно фільтрувати інформацію та навчила цього близьких людей».

Чоловік, Миколаїв, біженець. «Навчився аналізувати інформацію, яку читаю, бо за кордоном вся інформація сприймається більш загострено, а інколи інтерпретується не правильно».

Від однієї із біженок також прозвучала думка, що її особистісна стійкість полягає в тому, що вона відсторонено сприймає ситуацію в Україні, не читає новин як раніше, намагається їх не читати та не реагувати на них, щоб не пропускати все через себе.

Наявний лише один приклад отримання **навички нового виду діяльності**.

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Освоїла навички водіння різних транспортних засобів».

Отже, представники всіх цільових груп дослідження достатньо активно висловлюються про нові цінності та ставлення, при цьому менше висловлювань про здобуті навички та досвід нових видів діяльності.

Учасники артикулювали більш загально чи більш конкретно позиції, по яким **ще потрібно навчатися**. Це стосується, зокрема, само- і взаємної підтримки.

Жінка, Львів, молодь. «Мені треба ще навчитися адекватно реагувати на стрес, мені ще багато працювати над цим».

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Мені найскладніше підтримати людину, тому що я не знаю, як це краще зробити».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Навчитися потрібно напевно більше допомагати один одному».

Жінка, Київська область, молодь. «Для мене викликом було зустріти військового у візочку в супермаркеті – я не знала як себе вести з ним. Чи коректно запропонувати допомогу? Це те, чому треба нас вчити».

Жінка, Львів, молодь. «Найскладніше – навчити батьків грамотності в інтернеті, це найважче».

Важливим представляється запит окремих людей щодо **розвитку власної суб'єктної спроможності в умовах невизначеності**.

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Потрібно навчитися адаптуватися і все ж таки планувати життя в тих умовах, які є».

Жінка, Суми, біженка. «Коли потрапила за кордон, то навички, які буди раніше були втрачені, бо треба було всьому навчатись наново, таке враження, що ми опинились посеред “моря” і треба було навчитись, по-перше, “не потонути”, по-друге, зрозуміти куди тобі “гребти” і, по-третє, “гребти”. Хочу навчитись планувати хоч на півроку».

Також в окремих випадках є розуміння щодо **необхідності опанування нової професії**.

Жінка, Київ, біженка. «Навчання це є активність, і коли ми знаходимося в інших якісь умовах, що ми можемо робити? Ми можемо отримати інші якісь знання, відпрацювати якісь вміння, засвоїти нові компетентності. Це дозволить людині бути соціально активною, де б вона не була. Нова мова, нові компетенції, нова професія. Я не знаю, коли ми повернемося в Україну, до своїх місць проживання, може ми будемо мати якусь нову роботу».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Хотіла б опанувати нову професію».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Навчитися напевно б хотіла чомусь новому – опанувати нову професію... Якщо говорити за людей, то навчитися багато кому прийдеється швидко адаптуватися і інтегруватися на новому місці, бо багато хто живе в очікуванні повернення додому».

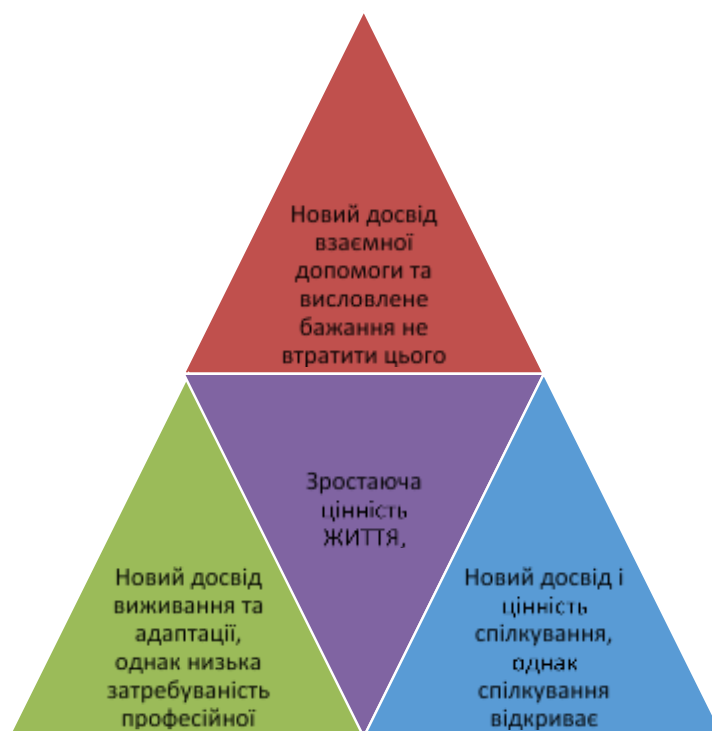
Підкреслимо думку однієї з учасниць щодо того, що праця є одним із чинників соціальної стійкості.

Жінка, Миколаївська область, молодь. «Праця допомагає відволіктися від тривоги та покращити індивідуальну стійкість. Треба більше працювати і менше стресувати».

Можна говорити, що серед українців є трудовий потенціал і навички.

Жінка, Суми, біженка. «На роботі вже не одноразова чула від колег, що зустрічаючи українських жінок, вони бачать в нас багатопрофільність, можливість справлятися з різними за напрямками задачами, тобто ми універсальні».

Рисунок 6. Досвід, якому навчилися, в умовах травматичних подій війни

Отже, спостерігаємо зміни акцентів у ціннісних ставленнях людей: зростання цінності людського життя, рідних людей, кожного дня; натомість люди зазначають, що менше чіпляються за матеріальні речі. Люди здобули досвід виживання в умовах наявних суттєвих обмежень, адаптації, самоорганізації. Люди більш активно включені в процеси взаємної допомоги і навчаються цьому. Люди здобули низку нових ментальних навичок, серед яких частіше за все говорять, що навчилися фільтрувати інформацію. На фоні цього люди більш активно включені в процеси спілкування, хоча не завжди є терпимість і не кожна точка зору може бути прийнята. А от що стосується опанування нових видів діяльності, здобуття нових компетентностей і нових професій, то тут висловлені практики та наявний запит вбачається неадекватно низьким, порівняно із реаліями на ринку праці та викликів, із якими зтикаються представники всіх цільових груп дослідження.

Партиципація як механізм розвитку соціальної стійкості. Під час фокус-груп учасникам було запропоновано обговорити: соціальна стійкість людини – це більше її особистісна характеристика чи характеристика в групі? У відповідях лунало те, що **і особистісна складова, і складова групи важлива.**

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Соціальна стійкість – це стійкість групи людей. З негативним психоемоційний станом мені легше справлятися з друзями, вони мене краще розуміли і вони мені дуже допомогли перебороти стрес».

Жінка, Суми, молодь. «Соціальна стійкість це більше про колектив, спільність. Дійсно, людям краще переживати стрес у колективі, разом. Ми у під'їзді познайомилися з людьми під час війни, ми допомагали один одному, купляли їжу і т.д.».

Жінка, Львів, молодь. «Соціальна стійкість – це об'єднання груп людей, комунікація та здатність людей спільно вирішувати проблеми. Це волонтерство, спільнодія. Мені легше переживати свої проблеми самій, але я знаю, що більшість людей краще це переживають у групі».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Я все вирішувала за допомогою друзів і рідних. Але було також, що незнайомі допомагали і роботу знайти, і житло. Тому для мене соціальна стійкість – це спільне».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Допомагає оточення із схожими проблемами... Я познайомилася тут з великою кількістю ВПО і з ними спілкуємося».

Жінка, Київська область, молодь. «Для моєї індивідуальної стійкості важливо донатити. Ось ця можливість фінансово долучитися до спільної справи та залучити кошти для ЗСУ – це моя стійкість».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Якщо говорити про стійкість українців – це воїни і волонтери, ті люди, які щось роблять для перемоги. Бо українці не єдині у своїй стійкості, хтось працює для перемоги, а хтось просто будує нове життя».

Жінка, Київська область, ВПО. «Спочатку сама надавала психологічну підтримку, а потім колектив підтримував мене».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Хто допомагає триматися, рухатися вперед? Це оточуючі люди, коли ти бачиш, що всі допомагають, навіть якщо це маленькі діти українці. Коли вони тримаються, то ти точно не маєш “розклеюватися”».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Мені дають сили ... нові друзі уже в Сумах».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Допомагала собака. З її допомогою я знайомилася з іншими людьми».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Це індивідуально, кожна людина реагує на стрес по різному. Хтось буде плакати, хтось буде бігти, а хтось буде стояти на місці. Тільки від індивідуальності залежить, потім далі шукаємо схожих до тебе, або тих, хто тобі потрібен, або тих, кому ти потрібен».

Жінка, Київ, ВПО. «Це війна на виживання, і внутрішній ресурс – це родина і любов до країни. Також допомагала влада, у Києві створився такий осередок “бахмутян” і нас дуже підтримують».

Жінка, Київська область, біженка. «Ресурс «Безпечний регіон», щодня ця стрічка була завалена повідомленнями і фотографіями людей, які привозили свої дари. Люди довіряють особистості, яка не тільки на словах але в дії».

Були висловлені й позиції, що стійкість – це **більш особистісне**.

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Стійкість починається на індивідуальному рівні. Є труднощі фізичні та моральні. Мені простіше відгородитися та справлятися самостійно. Краще жити зі своїми переконаннями та не нав'язуватися іншим».

Жінка, Суми, біженка. «Українці стали еталоном стійкості, самостійно завжди шукають варіанти, як покращити своє життя, не маючи надію, на те, що хтось допоможе».

Чоловік, Суми, молодь. «Мені близька думка, що соціальна стійкість починається з індивідуальної стійкості. Ми маємо бути всі самостійно стійкими і тоді разом ми станемо ще більш стійкими».

Висловлювання учасників дозволили простежити певну закономірність у формуванні соціальної стійкості **тут і зараз в певній групі людей**, які волею обставин опинилися в одному місці, і в одному моменті часу.

Жінка, Львів, молодь. «Соціум формується із індивідуальностей, тому соціальна стійкість формується із стійких особистостей. Мені легше справлятися самій, але під час війни я зрозуміла, що мені легше разом з іншими».

Жінка, Сумська область, молодь. «Погоджуюсь, що соціальна стійкість складається зі стійких людей. В колективі мають бути лідери, індивідуально стійкі люди, тоді вони формують стійкі колективи».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Коли починалася війна і десь гупало у чаті танцювальної групи завжди хтось заспокоював. Без цієї підтримки оточуючих було б неможливо. Особисті характеристики теж мають велике значення, всі були в однакових умовах коли ми жили в спортзалі, але поведінка була різною. Хтось намагався організуватися, а хтось просто випити спиртного».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Це дуже індивідуально. Хтось по характеру лідер, спроможний бути стійким і допомагати іншому. А комусь потрібна інша людина, яка починає щось робити і тоді до неї можна доєднатися. Від кожної людини окремо залежить».

Чоловік, Чернігів, ВПО. «Люди є різні. Хтось по натурі своїй, дає реакцію “бий”. А хтось може і не очікував від себе такого. Для когось інша людина стала прикладом, за яким пішов,

або подумав, якщо він так може, то чому я так не зможу? Тому ми один від одного залежимо».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Для мене соціальна стійкість – це про особистий функціонал людини. Бо коли така людина потрапляє в спільноту менш стійких людей, вона може брати ініціативу у свої руки. Такі приклади я спостерігала, коли одна людина організовувала життя, створювала графіки і різні ініціативи для всіх».

Отже, для соціальної стійкості важлива **наявність людей-лідерів**, які своїм потенціалом, можливо, навіть підсвідомо, створюють навколо спільноти, які допомагають. Хто є цими лідерами?

Жінка, Сумська область, молодь. «Наша громада невелика і важко очікувати багато від громади. Мер є авторитетною фігурою та бере на себе відповідальність. Також організатори територіальної оборони є дуже активними та відповідальними, а також викладачі нашого ліцею».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Лідер не завжди людина за посадою, має бути і за покликанням. Для мене лідери – це волонтерські організації, які змогли організувати допомогу людям, це люди, що входять до консультативно-дорадчих організацій, які впливають на життя. Приклад – керівники у Львові організації «Я Маріуполь».

Жінка, Київська область, біженка. «Наша багатодітна родина зіткнулася з величезними прикладами людської доброти. Вдома ми були членами місцевої громадської організації «Одна родина» і це дуже потужний волонтерський рух з 2014 року. Організували його переселенці, і вони навчили місцевих допомагати один одному. І їх рука допомога була протягнута до всіх уражених категорій населення. Такі самі люди так само бояться як ми, але вони не лише бояться, але допомагають іншим».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Зе-молодіжка – це лідер, ми збирали притулок для тварин, допомагали постраждалим після катастрофи на ГЕС».

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «ГО «Людина в біді», вони виконують лідерські функції – організовують різні заходи, є організатором занять із робототехніки для дітей».

Київська область, ВПО. «У великому місті важко відслідкувати лідерів. На жаль не можу зазначити. Є мер, є представники влади, але чи є вони насправді лідерами сказати не можу».

Жінка, Миколаївська область, ВПО. Зазначає, що людина, яка виконує посадові обов'язки є, але лідером назвати його не можливо.

Жінка, Чернігів, ВПО. «У Чернігові, та взагалі, для мене здається, що це представники бізнесу. Я знаю декілька людей, власників великого бізнесу. Коли почалася війна, вони не для реклами донатят армію, купують озброєння, допомагають людям, роздавали їжу. І мабуть ГО, які теж згуртувалися і почали вирішувати нагальні питання місцевості».

Жінка, Київська область, біженка. «Голови трудових колективів. Я говорю про директора своєї школи. Коли все почало “валитися”, людина змогла згуртувати весь педагогічний колектив і йому довіряли, довіряли, що його рішення є правильними».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Важко казати про якийсь авторитетне лідерство якихось окремих людей, бо всі, які виконують свою роботу в цей час війни, всі вони гідні називатися лідерів. Особливо ті, кому вдається поєднувати волонтерство і роботу свою. Хоча інколи це негласні лідери і їх не дуже видно».

Жінка, Суми, молодь. «Відкритість у плані інформації в Сумах значно підвищили індивідуальну стійкість. Інформація поширювалася сумськими блогерами та інформаційними службами та сприяли розумінню ситуації».

У висловленнях учасників фокус-груп скоріше йдеться про лідерів з числа керівників громадських організацій, бізнесу, керівників трудових колективів, тобто йдеться про лідерство на рівні горизонтальної партиципації. Лише одна учасниця впевнено зазначила місцевого мера як лідера громади.

5.5 Чинники соціальної стійкості людини в громаді

Отже, сім'я впливає на соціальну стійкість людини, і соціальні групи, в які включена людина, також впливають на її соціальну стійкість. Однак, і територіальна громада має розглядатися як така, що забезпечує ряд чинників соціальної стійкості для людей. У попередніх дослідженнях, в рамках моделі концепції соціальної стійкості людини в територіальній громаді, було виділено 4 типи громад:

- виживання;
- прихисток;
- стратегія;
- розвиток.

Учасникам фокус-груп було запропоновано схарактеризувати свої громади, співвідносячи їх з тим чи іншим типом. Наведемо отримані характеристики не претендуючи на їх повноту і репрезентативність, залишаючи це для опрацювання в подальших дослідженнях.

Київська область:

Жінка, Київська область, ВПО. Вважає приймаючу громаду як громаду розвитку. «Дуже багато чого для мене зробила дана область».

Жінка, Київська область, біженка. «Як глядач сторонній фізично, можу сказати, наприклад, що школа, де я працювала, 3 тижні тому, коли сталася трагедія на Херсонщині, була заповнена батьками з Херсонщини. Якщо із Херсонщини їдуть на Київщину, значить є велика довіра, що “парасолька” і соціальна, і інша витримують». «Є залучення донорів». «Я спілкуюся із своїми колегами, іде якась величезна “хвиля” дитячої активності та активності заради дітей в громаді. Дитинство одне і мужні доросли намагаються прикрасити дитинство дітей. Багато що забудеться, але ці моменти радості серед війни вони залишаться. Заходи проводяться такі, що не проводили раніше, не було часу на них через навчальні плани. Намагаються дітей дивувати, давати їм порцію радості».

Жінка, Київська область, ВПО. Зазначає, що живе безпосередньо в Києві, «а в ньому проживаєш в одному районі, а працюєш в іншому, то може бути різна ситуація. Тому важко відповісти».

Закарпатська область:

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Закарпаття – це регіон контрастів... Є багато людей, що підтримують і гідно ставляться, кожного дня хоронять загиблих місцевих воїнів. Але є і негативні приклади... Щодо позитивного хочу відмітити, що велика кількість бабтиських церкв, які кожного тижня допомагають ВПО, роздають продуктові набори».

Львівська область:

Жінка, Львівська область, ВПО. «Громада розвитку, тому що тут знайшла дуже багато чого для розвитку своєї дитини».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Область дуже багато містить переселенців, а гуманітарної допомоги мало, тому вважаю, що вона прихисток».

Жінка, Львів, молодь. «Ми стали громадою прихистку та громадою розвитку. У Львові ми економічно тримаємо фронт та візуально стало більше бізнесів, а також будується багато будинків, не завжди зрозуміло для кого. Бізнес-активність висока».

Миколаївська область:

Жінка, Миколаївська область, ВПО. «Наша область – це однозначно прихисток, особливо після трагедії на ГЕС. Деякі залишалися у нас, деякі їдуть далі».

Біженці з Миколаївської громади вважають її громадою-прихистком для людей з інших міст і сіл, особливо для херсонців, а також що їх громада не зважаючи на надзвичайну ситуацію є громадою розвитку, а також громадою, яка має стратегію і перспективу.

Сумська область:

Жінка, Суми, молодь. «Суми стали громадою-прихистком. В місто переїжджають люди із прикордонних сіл та інших областей. І треба відмітити високий попит на житло, майже неможливо знайти місце для проживання в громаді».

Чоловік, Суми, молодь. «Моя громада стала прихистком для тих, хто живе на прикордонні. Є родичі, які жили на кордоні, але вони переїхали в Суми і живуть зараз тут. Також я вважаю, що ми розвиваємося, будуються дороги, відкриваються підприємства».

Жінка, Суми, молодь. «Суми є громадою, яка приймає переселенців. Чимало, знаю, приїхали з Маріуполя, з часом з Херсона, з прифронтових зон Сумської та Харківської областей. Хоча в Сумах є загрози, але люди сюди переїжджати жити. Також Суми розвиваються, молодь дуже активна та долучається до обговорення стратегії розвитку міста та інших проєктів».

Жінка, Сумська область, ВПО. Характеризує приймаючу громаду як громаду розвитку. «Дуже багато можливостей в області проєктної діяльності. Я особисто працюю і бачу як відкриваються заклади, а це нові робочі місця».

Жінка, Сумська область, ВПО. Сумська область і місто Ш. – це прихисток для переселенців. Як було продемонстровано на відповідній фокус-групі, біженці, переважно, вважають громади Сумської області як такі, що виживають, але і, незважаючи на надзвичайну ситуацію, і громадами розвитку.

Чернігівська область:

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Сьогодні ми майже не займаємося розвитком. Наша громада надає підтримку переселенцям, і майже всі ресурси йдуть на це. Є чимало критики такого рішення, але я вважаю його правильним – треба допомагати людям, які втратили все».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Чернігівська громада, як на мене, стала і прихисток, і громадою, яка розвивається. Не дивлячись на те, що тут багато переселенців, і що ми біля кордону, громада розвивається. Кладуть асфальт. Відбудовують те, що було зруйновано».

Жінка, Чернігів, ВПО. «Чернігів, однозначно, прихисток. Не зважаючи на те, що прикордоння обстрілюється, Чернігів прихистив. Є і громадою стратегії, і розвитку. Я знаю, що іде багато зустрічей, влада долучає донорів, щодо створення ради ВПО по громадах є рухи, громади намагаються залучати ВПО».

Чоловік, Чернігів, ВПО. «Чернігівська громада стала прихистком, також є і розвиток. Долучаються донори, створюються різні ради. Якщо йдеться про Чернігівську область загалом, там є регіони, де люди виживають, ідуть обстріли. Так що все є».

Як зазначено в останньому висловленні представника Чернігівської області, ситуація в різних громадах в межах однієї області може бути різною. Це вказує на необхідність не лише аналізу на рівні окремих територіальних громад, але й міжмуніципальної взаємодії та територіальної згуртованості.

Жінка, Миколаїв, біженка. «Соціальна стійкість – це те, що об'єднує, бо ситуація в різних частинах України різна, в Харкові – одна ситуація, в Запоріжжі та Херсоні – інша, і обговорення ситуацій за межами України. Коли зустрічаєш людей з різних куточків України – це об'єднує».

Соціальна стійкість може бути покращена за рахунок **належного врядування**, здатного продовжувати працювати в кризовій ситуації, щоб виконувати свої обов'язки щодо надання допомоги, відновлення та впровадження заходів, які також зменшать майбутню

вразливість³. Чи забезпечене належне врядування в українських областях в умовах надзвичайної ситуації повномасштабного російського вторгнення? Показником позитивної відповіді за результатами виконаного дослідження соціальної стійкості людини в громаді вбачаємо те, що в четвертій «хвилі» дослідження, порівняно із другою та третьою «хвилями» менше проговорюються учасниками дослідження проблеми доступу до гуманітарної допомоги та послуг, відсутні значні нарікання щодо цього.

Яким чином досягнуто належне управління? Певні дані щодо цього дають відповіді учасників четвертої «хвилі» дослідження на питання про те, яким є тип управління в громадах: авторитарним чи демократичним?

Із відповідей слідує, що **люди орієнтовані на демократичне управління в громаді.**

Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Має бути лише демократія».

Жінка, Київська область, молодь. «Люди дуже активні в Києві і звертаються до влади з різними запитамі. На жаль, нещодавно була трагедія в Києві, не встигли відкрити укриття і я вважаю, що це велика провина суспільства в цьому, не вдалося вплинути на владу».

Жінка, Львів, молодь. «В цілому управління в громаді залишилося демократичним. Влада вимушена більше брати відповідальність на себе, але загалом люди мають вирішувати принципові питання. Петиції використовуються постійно як інструмент громадської участі, і я відчуваю, що можу впливати на управління громади. І соцмережі грають велику роль з точки зору впливу на владу».

Жінка, Чернігівська область, молодь. «Громада впливає на владу. Особливо з питань переселенців, люди можуть запропонувати свою допомогу та влада прислухається до таких ініціатив».

При цьому серед учасників дослідження є розуміння того, що демократичне врядування **потребує спроможності самих людей** брати участь у цих процесах.

Жінка, Сумська область, ВПО. «Я думаю, що більш демократичне управління в області, але не всі можуть вплинути. Це вже особисте щось, наприклад я можу, а моя подруга ні – не знає як».

Жінка, Львівська область, ВПО. «Вважає, що управління однозначно має бути демократичним, а зараз демократія неповна. Ми наприклад звертаємося, але не звертають увагу».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Важко зараз оцінити, бо люди самі безініціативні, нічого не хочуть, організувати не можуть... Піску не має, пісочниці для дітей пусті, а люди мовчать, мабуть вважають, що їх все одно не почують».

Жінка, Львівська область, ВПО. «У Львові доступні всі інструменти демократії і влада відкрита до спілкування, багато дуже відкрито нових ГО. Можливість у людей впливати на управління є, але особисто у мене потреби такої немає».

Також в наявних умовах воєнного стану люди **визнають певний рівень авторитарності в управлінні**, але від людини, яка є лідером і має авторитет в громаді.

Жінка, Чернігів, ВПО. «Є військові адміністрації. Як раз право авторитарності в них є, але це не заважає їм долучати людей. Але якщо якісь питання, то це вимагає від них дій, швидкого прийняття рішення».

Жінка, Львівська область, ВПО. «На мою думку, якщо створені військові адміністрації, то вже про повну демократію говорити ми не можемо».

Жінка, Сумська область, ВПО. «Щодо того авторитарне чи демократичне управління має бути, то тут можливо і авторитарне в якомусь сенсі, але якщо лідер буде справжнім хазяїном».

³ Cannon T. Reducing People's Vulnerability to Natural Hazards: Communities and Resilience. WIDER Working Paper Series RP2008-34, World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER). 2008 // https://www.academia.edu/11829527/Reducing_People_s_Vulnerability_to_Natural_Hazards_Communities_and_Resilience

Жінка, Миколаївська область, ВПО. «Демократія є, хоча і видозмінена. Але під час війни допускається певний авторитаризм, але людини-лідера».

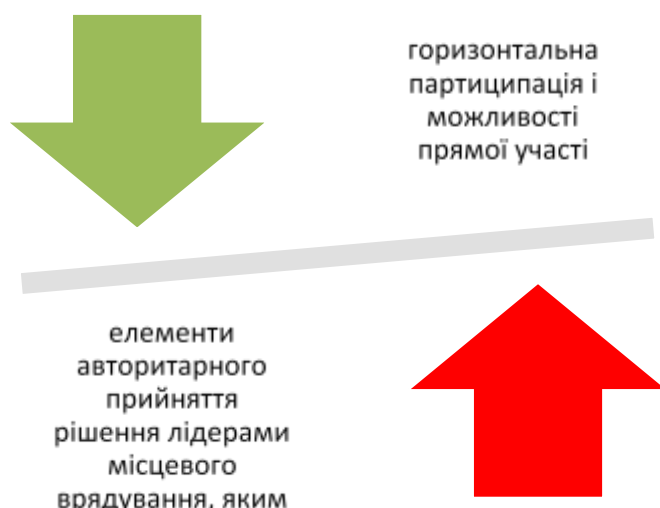
Жінка, Закарпатська область, ВПО. «Демократія є. І управління має бути демократичним, але якщо будуть авторитарні ноти людини-лідера – то це можливо».

Отже, за результатами аналізу даних поточного фокус-групового дослідження стає зрозумілим, що наразі в Україні наявні громади різних типів: виживання, прихистку, розвитку, стратегії. Різні типи громад можуть бути в межах однієї області й забезпечення соціальної стійкості людини в кожному населеному пункті України вимагає роботи щодо формування територіальної згуртованості.

В громадах фіксується практика горизонтальної партиципації навколо достатньо великої кількості авторитетних лідерів з громадського сектору, бізнесу, установ, засобів масової інформації. Хоча, можливо, не у всіх громадах люди артикулюють наявність авторитетного лідерства на рівні місцевого врядування.

В умовах воєнного стану люди визнають можливість авторитарного управління, але хочуть бачити, що рішення на рівні громади приймаються авторитетними лідерами, які мають довіру місцевих жителів.

Рисунок 7. Баланс демократичного та авторитарного управління в умовах війни

ВИСНОВКИ

Соціальна стійкість цивільної людини в територіальній громаді в сучасній Україні – це не лише теоретичне поняття, але й реальна практика, що знайшла своє детальне та ілюстроване відображення в результатах анкетного опитування та в висловленнях учасників фокус-груп четвертої «хвилі» дослідження Центру соціальних досліджень Сумського державного університету станом на червень 2023 р.

Соціальна стійкість цивільної людини в територіальній громаді проявляється, взаємодоповнюється та розвивається на різних рівнях – індивідуальному, рівні сім'ї, різних референтних груп людини, територіальної громади. Соціальна стійкість на рівні області не входила в об'єкт цієї аналітики, однак представляється доцільним врахувати це в наступних дослідженнях.

НА РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ:

людські ресурси громади:

1. Через війну з територіальних громад найактивніше виїжджає молодь (18-24 рр.) та особи у віці 45-54 рр. та 55-64 рр., тобто працездатне та репродуктивне населення. Причинами виїзду цієї категорії часто виступають відсутність / втрата сімейних зв'язків.

2. У випадку відносної безпеки в громаді жителі у віці 35-44 рр. схильні залишатися або повертатися у свої громади, стимулом чого є “неповнолітні” (до 18 років) діти. Ця категорія дорослого населення може створювати/створює ресурси громади на сьогоднішній день, а як батьки вони створюють і майбутнє громади.

3. Наявність у сім'ї особи з інвалідністю чи тяжко хворого родича часто “стримує” когось з близьких родичів (часто це жінки) від переїзду навіть у умовах реальної небезпеки.

4. Пенсіонери / особи похилого віку, особи з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї схильні залишатися в громадах через обмежені фінанси.

5. ВПО, яким вдалося знайти житло, роботу меншою мірою готові до нового переїзду, тоді як ті, хто переїхав через складну безпекову ситуацією проте не інтегрувалися - схильні повернутися додому. Саме житло є вагомим фактором залишитися в громаді, на це вказують результати як анкетного опитування, так і фокус-груп. Особи, які наразі перебувають за кордоном, мають вищий рівень інтеграції у нове середовище, що не сприятиме їх поверненню.

6. Безпековий та економічний чинники залишаються актуальними щодо мотивації виїзду з громади. Так, з одного боку, у випадку стабілізації безпекової ситуації в громаді, спостерігається тенденція і стабілізації міграційних процесів (на прикладі Чернігівської, Сумської областей). З іншого боку, навіть у відносно безпечних ситуація, за умов нестабільної економічної ситуації, можуть продовжуватися тенденція виїзду громадян за кордон (на прикладі Закарпатської області).

7. Ключові проблеми, з якими стикаються громадяни в Україні і які змушують їх виїхати з громад є: неможливість знайти достойний заробіток (Миколаївська, Закарпатська, Сумська, Київська області); складність / неможливість отримати медичні послуги (Миколаївська область); складність / неможливість отримати соціальні послуги (Миколаївська область); складність знайти житло (Закарпатська, Миколаївська області), відчувають тиск як переселенець з боку громади (Закарпатська область).

8. Причинами повернення громадян, які наразі за кордоном, є складність там: знайти достойний заробіток і професійну самореалізацію, отримати освітні послуги, знайти житло, отримати медичні послуги, а також ностальгія по дому й сум за рідними.

доступ до засобів існування та добробуту в громаді:

9. Близько для 50% громадян основними джерелами існування є різного роду соціальні та фінансові виплати (пенсія, адресна грошова допомога ВПО, державні соціальні виплати, благодійна недержавна допомога). Тобто вони живуть на нижче мінімального та мінімальний дохід, що спричиняє ризик потрапляння їх у вразливу ситуацію. Також це зумовлює необхідність відповідних видатків в громаді.

10. Значна частина українців звертається за допомогою до близьких та родичів для отримання фінансової допомоги.

11. Третина громадян безробітні або зайняті неофіційно, при чому їх зайнятість є неповною. Саме жінки частіше працюють на неповні ставки, тому можуть бути трудовим ресурсом для громади.

12. Негативний вплив війни відчують 70% українців, зокрема - це роз'єднання із рідними, порушення емоційної рівноваги та психологічне навантаження, матеріальні втрати та втрати рідних.

громадсько-політичне середовище громади:

13. Українці стали більш активними у громадському та політичному житті після повномасштабного вторгнення, хоча у порівнянні з 2022 роком цей показник знизився. Це може свідчити про певну втому людей або переоцінку такої активності, а також це може бути проявом тенденції, що частина більш активного населення могла покинути громади. Проте активізацію жителів громад слід розглядати як ресурс для розвитку і відновлення громад, а тому з боку влади варто підтримувати горизонтальні ініціативи.

14. Міцними і такими, що розвиваються, є згуртованість та горизонтальні зв'язки всередині громади. Так, у випадку погіршенні ситуації українці розраховують на підтримку членів своєї сім'ї, на себе і свої власні сили, ЗСУ, друзів та волонтерів і громадські організації. Також громадяни за потреби зверталися по допомогу до членів сім'ї, до друзів, до волонтерів і громадські організації й самі справлялися. Так само надавали допомогу членам сім'ї та друзям, ЗСУ, волонтерам і громадським організаціям. Слід відмітити значуще зростання довіри у внутрішньо сімейних відносинах, а також укріплення дружніх стосунків порівняно із даними 2022 року.

15. Залишається стабільною довіра до Збройних сил України та до волонтерів й громадських організацій. А також фіксується зростання рівня солідарності, оскільки хоча не розраховуючи на допомогу з боку незнайомих людей, українці самі надавали допомогу незнайомцям.

16. З результатами аналізу фокус-груп за участі молоді, ВПО і біженців в громадах фіксується практика горизонтальної партиципації навколо достатньо великої кількості авторитетних лідерів з громадського сектору, бізнесу, установ, засобів масової інформації. Хоча, можливо, не у всіх громадах люди артикулюють наявність авторитетного лідерства на рівні місцевого врядування.

17. 70,7% опитаних вважають себе частиною громад; 63,8% - відчують можливості захистити свої прав, а 47,5% - відчуває можливість впливати на рішення в громаді.

18. Рівень довіри до місцевих органів влади - за оцінками опитаних - є посередніми та складають близько 44%, тоді як близько 23% зазначає, що скоріше не довіряє місцевим органам влади. Жителі Київщини та Чернігівщини висловлюють вищі показники довіри, тоді

як Закарпаття - частіше не довіряють місцевій владі. Жителі Сумщини, Львівщини та Миколаївщини висловлюють невизначені позиції.

19. За результатами фокус-груп можна зробити висновок, що будучи орієнтованими на демократичне врядування, українці в умовах воєнного стану визнають право влади на авторитарні рішення, але хочуть бачити, що ці рішення приймаються авторитетними людьми, лідерами, яким довіряють.

20. Вищі показники “конфліктності” на підстав мовного питання виникають у Львівській, Закарпатській та Київській областях; на ґрунті релігійних поглядів - у Закарпатській та Миколаївській областях, а частіше конфліктують через фінансові та матеріальні питання - у Миколаївській, Сумській та Чернігівській областях.

21. Залишається сталою позитивна/оптимістична оцінка громадян перспективи України. Так, 51,7% українців вважають, що ситуація в країні скоріш за все буде покращуватись.

НА РІВНІ ЛЮДИНИ ТА СІМ'Ї:

22. На особистісному рівні в червні 2023 року і за даними анкетного опитування, і за даними фокус-груп фіксується позитивна динаміка щодо цінності життя, людини, сім'ї, порівняно з попередніми «хвилями» дослідження. Спостерігається покращення сімейних стосунків як між найближчими, так і з дальніми родичами, а також укріплення дружніх стосунків на фоні війни.

23. Учасники фокус-груп продемонстрували, що далеко не всі з них мали бажання виїздити із своїх домівок і рідних громад, однак пряма загроза життю змусила все-таки велику кількість українців прийняти рішення про вимушене переміщення та біженство.

24. На фоні небезпечної ситуації реалією поточної «хвилі» дослідження є життя людей в сьогоднішньому дні і відсутність можливості планувати своє життя хоч на якусь перспективу. Біженці в інших країнах також є залежними від безпекової ситуації в Україні. Тим самим актуальними стають компетентності щодо розвитку, планування, стратегуванню в умовах невизначеності. Але йдеться не лише про силу характеру, особистісну та групову стійкість планувати в умовах невизначеності, володіння відповідними алгоритмами. Йдеться про формування готовності навчатися, оволодівати новими видами діяльності, новими професійними компетентностями, підвищувати кваліфікацію та здобувати нові професії.

25. Навчання та партиципація є механізмами розвитку соціальної стійкості людини в громаді. При цьому: 1) партиципація горизонтальна є механізмом, який себе вже проявив і виправдав, тепер потребує закріплення в суспільній практиці українського суспільства; 2) партиципація вертикальна скоріше фіксується як виключні приклади, потребує готовності до участі пересічних громадян, з одного боку, і авторитетних лідерів місцевого врядування - з іншого; 3) навчання як підвищення кваліфікації і перекваліфікація є необхідною умовою процесів відновлення та розвитку в громадах, областях, країні, однак недостатніми для цього і неусвідомленими є освітні потреба громадян.

Поза межами цього дослідження залишилися Цілі сталого розвитку як міжнародно визнаний механізм, який працює на соціальну стійкість, а також конкурентоздатність цивільних активностей українців, українських громад на світовому рівні.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

В той час як окремій людині в умовах високої міри невизначеності важко заглянути за горизонт сьогодення і планувати хоч на якусь перспективу, зростає роль стратегування на рівні інституцій: громадських організацій, трудових колективів, бізнес-установ, професійних об'єднань, сусідських спільнот, територіальних громад. Такі основні теми вбачаються доцільним для стратегування:

1. Кожна область є неоднорідною, передусім не лише в залежності від безпекового фактору, але й - від географічного, соціально-економічного. Тому в області можуть бути представлені різні типи громад: “громади виживання”, “громади прихистку”, “громади розвитку”, “стратегічні громади”. У зв'язку з цим рекомендується органам ОВА / ОДА сприяти налагодженню дискусії на предмет рівня відповідальності з боку ОМС чи керівництва ОВА щодо виживання територіальних громад, які перебувають в зоні бойових дій чи потерпають від інших загроз. Налагодження такої комунікації та взаємодії в напрямку підтримки “громади виживання” сприяють згуртуванню області, а відповідно - налагодженню міжмуніципальної взаємодії, що підвищить стійкість як окремо взятих громад, так і області в цілому.
2. На фоні позитивної динаміки укріплення внутрішньосімейних стосунків рекомендуємо популяризувати на всіх рівнях державного управління та місцевого врядування цінності сім'ї як такої, в якій українці на практиці відчули потужне джерело власної соціальної стійкості в умовах довготривалої надзвичайної ситуації та військового стану. Крім того сімейна політика має передбачати безпекову та соціо-психологічну підтримку цілих родин. Тобто впровадження місцевих комплексних програм по роботі із усією сім'єю, в тому числі в напрямку формування батьківських / подружніх компетентностей неконфліктної комунікації у родині, практики зниження рівня агресії, заходів з психологічної реабілітації родин, тощо.
3. Передбачити в діяльності культурних, освітніх, соціальних, медичних установ шляхом інформаційно-просвітницьких, освітніх та інших методів, розвиток батьківської компетентності, що забезпечуватиме формуванню культури здорових стосунків із дітьми. Крім того спрямувати практики сімейного виховання на увагу і повагу до унікальної особистості дитини, створення для дітей можливості радіти життю і розвиватися, в тому числі, й як вільного та свідомого громадянина демократичної країни.
4. Продовжувати заходи з попередження та протидії насильства в сім'ї з врахування особливостей військового часу. Тобто враховувати психологічні стани осіб, які відчули на собі негативні наслідки війни - ветерани, внутрішньо переміщені особи, біженці, особи, які втратили рідних, особи, які отримали інвалідність внаслідок бойових дій, тощо. ОМС забезпечити підготовку та залучення фахівців для роботи із усією сім'єю на етапі возз'єднання сім'ї після тривалої розлуки / пережитих травматичних подій тощо, з метою попередження насильства.
5. ОВА, ОМС підтримати зусилля щодо забезпечення покращення базових станів та благополуччя українців не лише засобами соціально-психологічної допомоги, але й наданням можливості доступу до робочих місць для належного самозабезпечення людьми базових потреб і досягнення благополуччя. У зв'язку з цим передбачити активності як щодо створення робочих місць, так і культивування затребуваності професійної освіти, покликаних забезпечити програми відновлення та розвитку на місцях і в державі в цілому. Розробити та прийняти цільові програми щодо підтримки соціально орієнтованих роботодавців.

6. Передбачити цільові програми для ВПО та біженців, які наразі перебувають за кордоном, в напрямку налагодження взаємодії територіальних громад із ВПО і біженцями для збереження людського ресурсу громади; впровадження житлових програм; програм працевлаштування; підтримка громадських та волонтерських ініціатив, тощо. Окремо звернути увагу на програми з попередження та протидії конфліктам в громаді на мовному, релігійному та економічному підґрунті.

7. В територіальних громадах впровадити процедури постійного моніторингу потреб населення у воєнний час, що дозволить більш неефективно розподілити ресурси гуманітарну допомогу. Досі залишається менш ефективною та доступною психологічна допомога, яка має бути спрямована на роботу із широкими масами населення. Оскільки незадоволена потреба у фінансовій допомозі, то варто передбачити впровадження цільові програми по безвідсотковим іпотекам, програми з часткової оплати оренди чи відновлення житла; допомоги на навчання, спеціалізовані ліки, тощо.

Зазначені завдання слід опрацьовувати як на рівні стратегування, так і на рівні конкретних, планів, виконавці, дат і дій. Забезпечення ефективності їх реалізації потребує докладання місцевим врядуванням зусиль для управлінських практик, основаних на партиципації, знаннях і оперативних даних.

ДОДАТКИ

Як Ви б оцінили ефективність та якість гуманітарної допомоги, яка надається Вам / членам Вашої сім'ї органами влади чи благодійними організаціями?
(оберіть всі можливі варіанти)

Продукти харчування

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	31,6	22,2	17,6	51,9	64,5	61,3	39,3
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	10,3	10,8	7,4	16	7,4	12,7	17,9
допомога вчасна	11,9	4,2	2,2	7,5	4,1	4,9	3,6
допомога недостатня	3,3	1,9	8,8	15,1	7,4	7	3,6
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	5,5	1,9	6,6	0,9	4,1	1,4	0
допомога невчасна	0,3	0,5	0	0	1,7	0	0
не отримую допомогу	35,3	58	56,6	6,6	9,1	11,3	35,7
потребую, але не отримую	1,8	0,5	0,7	1,9	1,7	1,4	0

Дитяче харчування

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	12,2	20,3	14	30,2	35,5	59,2	21,4
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	5,8	10,4	5,9	12,3	5,8	14,8	14,3
допомога вчасна	5,2	0,5	0,7	3,8	6,6	4,9	7,1
допомога недостатня	0,6	2,8	6,6	7,5	3,3	0	0
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	20,1	5,2	8,1	29,2	6,6	2,8	7,1
допомога невчасна	0,9	0,9	0,7	0	4,1	0	0
не отримую допомогу	54,4	59,4	63,2	16	34,7	16,2	50
потребую, але не отримую	0,9	0,5	0,7	0,9	3,3	2,1	0

Вода

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	22,5	22,6	16,2	47,2	47,1	72,5	35,7
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	4,6	9,9	5,9	13,2	4,1	7	10,7
допомога вчасна	7,9	2,8	2,2	7,5	2,5	1,4	0
допомога недостатня	0,6	1,9	5,1	19,8	0,8	0	0
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	10	2,4	5,9	1,9	4,1	2,1	3,6
допомога невчасна	1,5	0,5	0,7	0	2,5	0	0
не отримую допомогу	52,6	59,4	63,2	9,4	37,2	15,5	50
потребую, але не отримую	0,3	0,5	0,7	0,9	1,7	1,4	0

Одяг та взуття

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	18,5	21,7	14,7	24,5	39,7	66,2	35,7
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	8,2	9,9	7,4	12,3	5,8	11,3	10,7
допомога вчасна	7,9	1,9	2,9	6,6	3,3	1,4	0
допомога недостатня	0,6	3,3	8,1	5,7	5,8	0	3,6
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	13,1	2,8	6,6	26,4	4,1	2,1	3,6
допомога невчасна	1,5	0,5	0	1,9	3,3	0	0
не отримую допомогу	48	59	58,1	20,8	32,2	16,9	46,4
потребую, але не отримую	2,1	0,9	2,2	1,9	5,8	2,1	0

Дитячий одяг та взуття

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	10,6	20,8	14,7	25,5	36,4	65,5	28,6
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	7,3	9,4	5,1	12,3	7,4	9,2	14,3
допомога вчасна	7,3	0,5	2,2	6,6	4,1	2,1	0
допомога недостатня	0,6	2,4	5,9	4,7	2,5	0	3,6

допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	19,5	6,1	7,4	30,2	7,4	2,8	3,6
допомога невчасна	1,5	0,9	1,5	0	4,1	0	0
не отримую допомогу	52	59,9	60,3	19,8	36,4	18,3	50
потребую, але не отримую	1,2	0	2,9	0,9	1,7	2,1	0

Засоби особистої гігієни

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	20,4	21,2	16,2	28,3	47,1	59,9	35,7
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	8,8	9,9	5,1	15,1	7,4	12,7	17,9
допомога вчасна	10,6	2,8	4,4	8,5	4,1	3,5	3,6
допомога недостатня	3,3	1,9	5,1	21,7	1,7	4,2	0
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	9,4	3,3	6,6	6,6	6,6	0,7	3,6
допомога невчасна	0,9	0,5	1,5	0	3,3	0	0
не отримую допомогу	44,7	59,4	60,3	17	21,5	15,5	39,3
потребую, але не отримую	1,8	0,9	0,7	2,8	8,3	3,5	0

Спеціалізована гігієна

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	17	21,2	12,5	23,6	37,2	59,9	21,4
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	4,3	9	5,9	10,4	8,3	15,5	14,3
допомога вчасна	4	0,9	0,7	7,5	3,3	3,5	3,6
допомога недостатня	2,4	1,9	5,9	12,3	3,3	0,7	3,6
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	14,6	5,2	8,8	23,6	5,8	2,1	3,6
допомога невчасна	2,1	1,4	1,5	0,9	4,1	0	0
не отримую допомогу	54,4	59,9	63,2	19,8	33,1	15,5	53,6
потребую, але не отримую	1,2	0,5	1,5	1,9	5	2,8	0

Побутова хімія

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	19,1	21,2	14	24,5	47,9	57,7	32,1
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	5,8	9,4	5,1	12,3	5,8	14,1	17,9
допомога вчасна	9,1	2,8	4,4	13,2	2,5	2,8	0
допомога недостатня	3	2,8	6,6	21,7	2,5	4,9	3,6
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	10,6	2,8	7,4	5,7	5,8	0,7	3,6
допомога невчасна	0,9	0,9	0,7	0	2,5	0	0
не отримую допомогу	48,9	58,5	61	17,9	25,6	15,5	42,9
потребую, але не отримую	2,4	1,4	0,7	4,7	7,4	4,2	0

Засоби для облаштування місця для сну (постільна білизна, подушки, ковдри)

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	20,7	22,2	14,7	36,8	43	63,4	25
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	6,7	9,4	6,6	17	3,3	12,7	21,4
допомога вчасна	9,1	3,3	3,7	3,8	2,5	2,8	0
допомога недостатня	1,5	1,9	6,6	11,3	3,3	0	3,6
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	9,4	2,4	7,4	5,7	7,4	1,4	3,6
допомога невчасна	0,9	0,5	0,7	0,9	4,1	0	0
не отримую допомогу	50,5	59	58,8	21,7	30,6	18,3	46,4
потребую, але не отримую	1,2	1,4	1,5	2,8	5,8	1,4	0

Ліки

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	20,4	20,8	14	24,5	53,7	56,3	17,9
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	4,9	10,4	5,9	18,9	5,8	16,9	28,6
допомога вчасна	8,8	3,8	2,9	4,7	2,5	3,5	0
допомога недостатня	4,9	2,4	7,4	23,6	5,8	3,5	3,6

допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	8,2	1,9	5,9	4,7	4,1	0,7	0
допомога невчасна	1,8	0,9	1,5	0,9	2,5	0	0
не отримую допомогу	47,1	56,1	58,1	16	19	17,6	42,9
потребую, але не отримую	4	3,8	4,4	6,6	6,6	1,4	7,1

Житлові умови

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	19,5	22,2	10,3	45,3	42,1	63,4	35,7
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	4	9,9	5,1	15,1	5	12	17,9
допомога вчасна	7,3	3,8	2,9	1,9	2,5	2,8	0
допомога недостатня	1,2	1,9	8,1	8,5	4,1	1,4	0
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	11,6	1,4	8,8	4,7	5	1,4	3,6
допомога невчасна	2,1	0,5	0,7	0,9	2,5	0,7	3,6
не отримую допомогу	52	59,4	59,6	20,8	36,4	17,6	35,7
потребую, але не отримую	2,4	0,9	4,4	2,8	2,5	0,7	3,6

Забезпечення захисту (в т.ч. від насильства, злочинів, тощо)

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	15,8	21,7	17,6	36,8	43,8	64,8	32,1
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	5,5	9,9	5,1	12,3	4,1	9,9	21,4
допомога вчасна	7,6	2,4	0,7	2,8	2,5	2,8	0
допомога недостатня	1,2	2,4	4,4	8,5	1,7	0,7	3,6
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	12,8	2,8	7,4	10,4	5,8	2,1	3,6
допомога невчасна	3	0,9	1,5	7,5	2,5	0,7	3,6
не отримую допомогу	53,2	59,4	61,8	18,9	37,2	18,3	35,7
потребую, але не отримую	0,9	0,5	1,5	2,8	2,5	0,7	0

Фінансова допомога

	Київська	Львівська	Закарпатська	Миколаївська	Сумська	Чернігівська	За кордоном
допомога достатня	17	21,7	13,2	28,3	44,6	52,8	35,7
допомога відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	13,4	10,8	5,1	11,3	6,6	11,3	14,3
допомога вчасна	8,8	1,9	3,7	5,7	2,5	2,1	0
допомога недостатня	9,7	5,7	8,1	18,9	7,4	6,3	7,1
допомога не відповідає моїм потребам / потребам сім'ї	8,2	0,9	6,6	8,5	2,5	0,7	3,6
допомога невчасна	0,9	0,9	2,9	5,7	4,1	0,7	0
не отримую допомогу	37,1	54,7	58,8	16	19	16,2	35,7
потребую, але не отримую	4,9	3,3	1,5	5,7	13,2	9,9	3,6

Соціальна стійкість територіальних громад в умовах воєнного часу (IV “хвиля” дослідження).

Аналітичний звіт

Підписано до друку 5 липня 2023 р.

Формат 60*84/8

Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. Друк арк. 6,51. Тираж 50 прим.

Виготовлювач: ФОП Кірічок Д.О., 4000, м. Суми,

Пров. Академічний, 6

Тел. +380660021110

Аналітичний звіт підготовлено Центром соціальних досліджень Сумського державного університету в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку виконує Міжнародний фонд «Відродження» у партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи (OSIFE) за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. Думки та позиції викладені у цьому звіті є позицією авторів та не обов'язково відображають позицію Посольства Швеції в Україні, Міжнародного фонду «Відродження» та Ініціативи відкритого суспільства для Європи (OSIFE).

Контактна інформація

Центр соціальних досліджень Сумського державного університету,

<https://csgard.sumdu.edu.ua/>

Адреса: Україна, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2, к. Н-310

Телефон: (0542) 68-77-96

E-mail: csd.sumdu@gmail.com